

Padre Lorada.

10. LUDOVICI VIVIS

COLLOQUIA



EDITIO QUARTA

ADNOTATIONIBUS AUCTA

UAN



AUGUSTAE TAURINORUM

EX OFFICINA REGIA

AN. MDCCCLIV.

388

DAD AUTÓNOMA DE NUE
CIÓN GENERAL DE BIBLIOTE

02

PA8588

.C655

1854

c.1

009302



1080021395



IO. LUDOVICI VIVIS

COLLOQUIA



EDITIO QUARTA

ANNOTATIUNCULIS AUCTA

U A N L

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
AUGUSTAE TAURINORUM

EX OFFICINA REGIA

AN. MDCCLIV.



Capilla Alfonsina
Biblioteca Universitaria

45827



FONDO EMETERIO
VALVERDE Y TELLEZ

TYPOGRAPHUS TAURINENSIS

LECTORI SALUTEM.

Complures memini me videre, haud sane inelegantes viros, qui insignem aliquem locum nacti latini historici aut oratoris, satis probabilem inde sensum facile exsculperent; nonnullos etiam, qui latinam oratiunculam aut epigramma sic concinnarent, ut strenuam operam romanis litteris navasse viderentur. Quibus tamen si Plautinam scenam, vel pauculos latinae satyrae versiculos proposuisses, ubi intima aedium graphice depinguntur, et tunicati, paene dixerim, homines familiariter inter se verba faciunt, aqua haerebat, perinde ac si de aenigmate dissolvendo ageretur. Cuius quidem rei causam inquirentibus illico patebit, ex eo demum esse repetendam,

009302

quod in puerili institutione nunquam illa exemplaria discentium manibus terantur, ubi eae dictiones occurrunt, quas Romani in domestico usu et quotidiano sermone usurparent.

Quae quum ita sint, circumspecti librum, qui studiis nostris hac in re laborantibus subveniret, multi mihi auctores exstiterunt, ut I. LUDOVICI VIVIS COLLOQUIA evulgarem: testati, adolescentulos nostros pleniorum quoque communis naturae cognitionem inde petituros, quam ex iis libellis, irata, uti aiunt, Minerva consarcinatis, in quibus abhinc paucos annos, in diversa distracti, otium et operam conterere consueverunt.

Horum ego virorum auctoritate permotus operi manum admovere non dubitavi, ratus, me gratiam a romanae linguae studiosis initurum, si paene intermortuum apud nos illius amorem proviribus excitarem. En habes, candide lector, auream opellam Valentini scriptoris, qui saeculo XVI ingenio et doctrina cum primis enituit. Hinc non modo nativum dialogi candorem, et rerum nomina, quae ad interioris vitae consuetudinem pertinent; sed, quod multo pluris faciendum ar-

bitror, sapientiae praecepta abunde hauries, urbano quodam lepore et salibus exhilarata, plane ut hanc evolvendo amico familiarissimo uti, non docentis vultum tibi subire videaris. Ad haec quum Vivis colloquia totidem veluti scenae haberi possint, quae diversos personarum mores referunt, legentium mentes iucunda varietate, et verissimis rerum coloribus mirifice tenentur. Quare factum est, ut hic liber, qui Noreiae primum editus fuit anno MDXXXI, brevi elegantiores ad se omnes adverteret; mox semel atque iterum, ac saepius excusus, tum vero gallice et italice redditus, universam late Europam pervagaretur. Et suus quidem apud nos huic scriptioni honor stetit vel patrum memoria, donec infusa in Italiam peregrinitate, litterae latinae in calumniam inciderunt. Nunc autem quum Itali, abdicato rerum externarum studio, omnes cogitationes suas ad Italiam convertant, atque adeo Romam in oculis habeant, cum nostris, credo, in gratiam redibunt haec *Colloquia*, eo nimirum sermone conscripta, quo Romani, universi olim orbis victores, subactis gentibus leges imponerent. Caeterum ne quid diligentiae meae deesset, si qua

passim insolentiora occurrerent vocabula, quae
 γλώσσας Graeci vocant, eaque praesertim quae
 graeco fonte fluxerunt, adnotatiunculis enodanda
 curavi. His frueri, amice lector, et vale.

Dabam Augustae Taurinorum n[on] idus ianua-
 rias an. MDCCCXXXVIII.



IO. LUDOVICI VIVIS

COLLOQUIA

SURRECTIO MATUTINA

BEATRIX PUELLA, EMMANUEL, EUSEBIUS.

Beat. JESUS CHRISTUS exsuscitet vos a somno vitio-
 rum. Heus pueri, estisne hodie evigilaturi?

Eus. Nescio quid incidit mihi in oculos, ita videor
 eos habere plenos arenae.

Beat. Haec est tua prima cantio matutina, et bene
 vetus. Aperiam fenestras hasce ambas, ligneam et
 vitream, ut feriat clarum mane vestros amborum
 oculos. Surgite, surgite.

Eus. Tam multo mane?

Beat. Propior est meridies, quam aurora. Vis tu,
 Emmanuel, *1 recentem subuculam?

Em. Nihil nunc est necesse; haec est satis munda;
 cras sumam alteram. *2 Cedo mihi thoracem.

*1 recentem subuculam, la camicia bianca.

*2 Cedo mihi thoracem, dammi il giubbone.

Beat. Quem? *1 simplum, an diploidem?

Em. Quem voles, mea nihil refert. Porrigere huc simplum, ut, si sim hodie lusus pila, *2 minus graver.

Beat. Hic est semper tuus mos; prius de lusu cogitas, quam de schola.

Em. Quid tu dicis, inepta? Et schola ipsa vocatur ludus.

Beat. Ego non intelligo vestras *3 grammaticationes et sophismata.

Em. Da *4 ligulas astrictorias coriaceas.

Beat. Fractae sunt; accipe sericeas, et sic iussit tuus paedagogus. Quid iam? Vis *5 femoralia et tibialia, quoniam est aestus?

Em. Minime vero: dato *6 feminicruralia. Quaeso constringe me.

Beat. Quid tu habes brachia foenea aut butyracea?

Em. Non, sed filo tenui consuta. Hui! Qualia dedisti mihi *7 astrigamenta exarmata et lacera!

Beat. Memineris, te heri aleis perdidisse integra.

Em. Qui scis?

Beat. Ego per rimulam ostii observabam te cum Guzmanulo ludentem.

Em. Amabo, ne id paedagogus resciat.

Beat. Imo ego narrabo, quum primum appellaris me deformem, ut soles.

Em. Quid si rapacem?

Beat. Quidvis, modo non deformem.

*1 simplum, an diploidem? lo scempio, o il soppannato? Diplois enim de quavis re duplicata dicitur.

*2 minus graver, sia meno impacciato.

*3 grammaticationes, Barbara vox, quam noster de industria confinxit, ut verborum acumina et cavillationes significaret, quibus interdum festivi homines cum imperitis et litterarum rudibus familiariter locantur. Th. Vallaurius.

*4 ligulas astrictorias coriaceas, le stringhe di cuoio.

*5 femoralia et tibialia, le brache o le calze.

*6 feminicruralia, novum vocabulum, i calzoni.

*7 astrigamenta exarmata et lacera, stringhe spuntate e rotte.

Em. Cedo calceos.

Beat. Utros? Longo *1 obstragulo, an brevi?

Em. Tectos propter lutum.

Beat. Propter lutum aridum, quod alio nomine appellatur pulvis. Sed bene facis, nam in apertis cingulum est fractum, et fibula amissa.

Em. Indue, rogo.

Beat. Tu ipse facito.

Em. Non possum me flectere.

Beat. Tu quidem facile te curvares, desidia vero tua difficile: an deglutisti ensem, ut circulator ille nudius quartus? Adeone es iam delicatus? Quid facies grandior?

Em. Astringe *2 nodo laxo gemino, quod est elegantius.

Beat. *3 Nihil minus: solveretur nodus illico, et cederet tibi calceus e pedibus. *5 Praestat vel gemino astricto, vel astricto et laxo. Sume tunicam manicatam, et cingulum textile.

Em. Minime id quidem, sed coriaceum venatorium.

Beat. Mater vetat. Vis tu omnia arbitrato tuo facere? Et tu heri fregisti *5 aciculam fibulae.

Em. Non poteram alioqui exfibulare. Da ergo illud puniceum ex lino.

Beat. Cape, *6 cinge te cinctu gallico: pecte caput prius radiis rarioribus, tum densioribus: apta pileum vertici, ne in occipitium reiicias more tuo, aut in frontem et oculos.

Em. Prodeamus iam tandem.

*1 obstragulum est corium calcei superius, tomaio.

*2 Astringe nodo laxo gemino, quod est elegantius, Jammi due cappi, ch' ha più bel garbo.

*3 Nihil minus. Vehementius negat haec locutio, comicis praesertim frequentata; quasi diceret: nullo prorsus facto id faciam. Itali: mai no. Th. V.

*4 Praestat vel gemino astricto, vel astricto et laxo, sia meglio o fare due nodi, o un nodo e nu cappio.

*5 aciculam fibulae, l'ardiglione.

*6 cinge te cinctu gallico, cingiti alla francese.

Beat. Quid? Illotis manibus, et facie?

Em. Ista tua tam molesta *1 curiositate taurum iam enecasses, nedum hominem; videris mihi non puerum vestire, sed sponsam.

Beat. Eusebi, affer *2 pollubrum cum urceolo: funde altius: stilla potius ex *3 epistomio, quam profundas: elue sordes istas ex nodis digitorum: ablue os, et gargariza: frica bene cilia et palpebras, tum glandulas sub auriculis duriter: cape *4 linteum, exterge te. Deum immortalem! De omnibus es sigillatim admonendus: nihil ne ipse tua sponte faceres?

Em. Vah nimium es importuna et odiosa.

Beat. Et tu nimium scitus puer ac formosulus; deo-seculare me. Flecte iam genua, et ante hanc Servatoris nostri imaginem recita precationem dominicam, et preces alias, ut habes de more, antequam pedem ponas extra cubiculum. Vide, mi Emmanuel, uti de re nulla alia cogites, dum oras. Mane paullisper, appende sudariolum hoc de zona ad nares emungendas et purgandas.

Em. Sum ne satis ad arbitrium tuum compositus?

Beat. Es.

Em. Ad meum minime, quoniam iam tandem ad tuum: *5 ausim facere sponsonem, me horam unam vestiendo consumsisse.

Beat. Quid si vel duas? Quo eras alioqui iturus? Quid acturus? Fossurus credo, aut araturus.

Em. Quasi desit quod agam.

Beat. O magnum virum, vehementer in nihil agendo occupatum!

Em. Non hinc abis, cavillatrix? Aut ego te abigam hoc calceo, aut calanticam tibi detraham de capite.

*1 molesta curiositate, *stitcheria*.

*2 pollubrum cum urceolo, *la catinella con la mesciroba*.

*3 epistomium est nasus urceoli, *il beccuccio*.

*4 linteum, *lo scingatoio*.

*5 ausim facere sponsonem, *scommetterei*.

PRIMA SALUTATIO

PUER, PATER, MATER, ISABELLULA.

Puer. Salvus sis, mi pater; salve, mea matercula: precor vobis felicem hunc diem, *1 germanuli: propitium vobis opto Christum, sororculae.

Pat. Mi fili, sospitet te Deus, et evehat ad ingentes virtutes.

Mat. Servet te Christus, *2 mea lux. Quid agis, *3 mea dulcedo? Qui vales? Quomodo nocte hac quievisti?

Puer. Recte valeo, et placide dormivi.

Mat. Christo gratias: *4 proprium hoc velit tibi esse.

Puer. Ad mediam tamen noctem excitatus sum e dolore capitis.

Mat. Me perditam, et miserriam! Quid narras? Qua parte capitis?

Puer. Ad *5 *ῥῆγμα*.

Mat. Quamdiu?

Puer. Vix octava parte horae: postea redormivi, nec sensi amplius.

Mat. Respiravi, nam exanimaras me.

Puer. Bene sit tibi, Isabellula, para mihi ientacu-

*1 germanuli, *miei fratellini*.

*2 mea lux, vox est blandientis, *mio bene*.

*3 mea dulcedo, *mio amore*.

*4 proprium hoc velit tibi esse, *waglia egli che tu la passi sempre così*.

*5 *ῥῆγμα* graeca vox, lafine sinciput, *la parte davanti del capo*.

lum. Ruscio, *1 Ruscio huc huc, canicule festivissime; en ut *2 cauda adulatur; ut se in posteriore pedes erigit! Quomodo habes? Quomodo vales? Heus tu, affer panis bucceam unam, aut alteram, quam ei demus: videbis lusus scitissimos. Non esuris? Nihilne edisti hodie? Profecto plus est in cane isto intelligentiae, quam in illo mulione crasso.

Pat. Tulliole mi, lubet mihi tecum paullisper confabulari.

Puer. Quidni pater? Nam nihil mihi accidere potest suavius quam te audire.

Pat. Ille tuus Ruscio est ne bellua, an homo?

Puer. Bellua, ut credo.

Pat. Quid tu habes, cur sis homo, non ille? Tu edis, bibis, dormis, ambulas, cursitas, lusitas: haec ille omnia.

Puer. Atqui ego sum homo.

Pat. Quomodo id cognoscis? Quid tu nunc habes plusquam canis? Sed hoc interest, quod ille non potest homo fieri, tu potes, si vis.

Puer. Obsecro, mi pater, effice id primo quoque tempore.

Pat. Fiet, si eas quo eunt belluae, et redeunt homines.

Puer. Ibo, pater, multo libentissime; sed ubi nam id est?

Pat. In ludo litterario.

Puer. Nulla est in me ad rem tantam mora.

Pat. Nec in me. *3 Isabellula, audin'? Da huic ientaculum in cistella.

Isab. Ecquidnam?

Pat. Frustum panis butyro illitum, vel ficos aridas, aut uvas passas pro obsonio, sed *4 insolatas, nam

*1 Ruscio, huc huc, Ruscio, te te.

*2 cauda adulatur, fa festa colla coda.

*3 Isabellula, audin'? Isabellina, senti tu?

*4 insolatas, seccate al sale.

alterae illae viscosae inficiunt puerorum digitos et vestes; nisi malit cerasa aliquot, vel pruna aurea et oblonga. Insere brachiolum cistulae, ne excidat.

DEDUCTIO AD LUDUM

PATER, PRAETEXTATUS, PHILOPONUS LUDIMAGISTER.

Pat. Signa te sacro signo crucis. Duc nos, Iesu Christe sapientissime, dementes, potentissime, imbecilles. Quaeso mi propinque, tu, qui es versatus in studiis litterarum, ecquis est in hoc gymnasio *1 optimus institutor puerorum?

Praet. Doctissimus quidem Varro; sed diligentissimus, et vir probissimus Philoponus, nec eruditionis aspernandae. Habet Varro scholam frequentissimam, et domi *2 numerosum gregem contubernalium: Philoponus non videtur delectari turba; paucioribus est contentus.

Pat. Hunc malo. En in porticu gymnasii inambulantiem. Fili, hoc est *3 formatorium, et quasi officina hominum, et hic artifex formandi. Adsit tibi Christus magister. *4 Aperi caput, puer, et *5 flecte poplitem dextrum, sicuti es doctus: *6 sta iam rectus.

Phil. Prosperus sit nobis omnibus tuus adventus! Ecquid rei est?

*1 optimus institutor puerorum, il miglior maestro de fanciulli.

*2 numerosum gregem contubernalium, un gran numero di convittori.

*3 formatorium, il luogo da imparare.

*4 Aperi caput, cavati il berretto, scopriti.

*5 flecte poplitem dextrum, fa la riverenza col ginocchio dextro.

*6 sta iam rectus, ora sta su.

Pat. Hunc filiolum meum ad te adduco, ut ex bel-
lua hominem facias.

Phil. Dabo in eam rem operam sedulam. Piet: re-
vertetur ex pecude homo, ex nequam frugi et bonus:
id vero ne dubitaveris.

Pat. Quanti doces?

Phil. Si puer bene proficiat, vili; sin parum,
caro.

Pat. Acute hoc dicis, et sapienter, ut omnia. Par-
tiamur inter nos igitur hanc curam, tu ut sedulo in-
stituas, ego ut benigne compensem tuam operam.

EUNTES AD LUDUM LITTERARIUM

CIRRATUS, PRAETEXTATUS, TITIVILLITIUM, VETULA,
THERESULA, ET OLUSCLARIA.

Cirr. Videtur ne tibi tempus eundi *1 ad ludum?

Praet. Plane tempus est, ut eamus.

Cirr. Non satis teneo viam: credo, esse in illo vico
proximo.

Praet. Quoties illuc itasti?

Cirr. Ter aut quater.

Praet. Quando coepisti eo ire?

Cirr. Nudius tertius, ut puto, aut quartus.

Praet. Quid igitur? An non id satis est ad noscen-
dam viam?

Cirr. Non, etiamsi eam centies.

Praet. Ego vero vel si semel, nunquam deinceps
aberrarem. Sed tu vadis invitus, et ambulas lusitans,

*1 ad ludum, alla scuola.

nec viam aspicias, nec domos, nec ulla signa, quae
te postea admoneant, *1 qua sit flectendum, quae
via tenenda. Ego haec omnia observo diligenter, quia
lubens eo.

Cirr. Puer hic habitat in proximo scholae. Heus tu,
Titivillitium, qua itur ad aedes tuas?

Tit. Quid vis? *2 Venis a matre tua? Mater mea
non est domi, ac ne soror quidem: ambae sunt pro-
fectae *3 ad D. Annam.

Cirr. Quid illic igitur?

Tit. Heri fuerunt *4 encaenia! hodie invitavit es
mulier quaedam *5 casearia ad edendum lac coagu-
latum.

Cirr. El tu cur non es una profectus?

Tit. Relictus sum hic, ut servem domum. Frater
meus puerulus adductus est ab eis illuc; sed polli-
citae sunt mihi, se de reliquiis allaturas partes in
quasillo.

Cirr. Quin tu igitur manes domi?

*1 qua sit flectendum, per dove si ha da voltare.

*2 Venis a matre tua? Fieni da parte di tua madre?

*3 ad D. Annam. Equidem sum pluries miratus, a multis latine scri-
bentibus, beatos coelites potius quam sanctos ex optimorum scri-
ptorum auctoritate (Tull. pro Rosc. com. — Verr. VII, 19 — pro
Flacco, 29. — De orat. I, 53, aliique passim), perperam divos
appellari. Hanc quidem appellationem a recta scribendi ratione
abhorrentem respuit vel ipsa christiana sapientia. Namque divi
a Romanis dicebantur vel dii ipsi, vel imperatores, qui post
mortem per apotheosin in deos fuissent relati. Quum autem
scriberent divus Caesar, divus Claudius, idem plane valebat ac
deus Caesar, deus Claudius. Quare iam cuique satis perspicuum
est, quam inepte hoc veteris superstitionis atque adulationis ti-
tulo donentur a christianis scriptoribus viri, qui summa quadam
integritate, innocentia et pietate insignes, dugi habiti fuerunt,
qui religiose post mortem a nobis colerentur. Th. F.

*4 encaenia, orum, a graeco verbo ἐγκαίνια, innovo, dedico: festum,
vel dedicatio cuiuscunque rei, aut cum res qualiscunque inno-
vatur, la sagra.

*5 mulier quaedam casearia, una caelatuola.

Tit. Continuo revertar: nunc prodeo *1 lusum talis cum filio huius cerdonis. Vultis et vos venire?

Cirr. Eamus, sodes.

Praet. Minime vero id quidem.

Cirr. Quid mi?

Praet. Ne vapulemus.

Cirr. Vah non memineram.

Tit. Non vapulabitis.

Cirr. Qui scis tu?

Tit. Quia magister vester perdidit heri ferulam.

Cirr. Item, quomodo nosti?

Tit. Hodie de domo nostra audiebamus eius vociferationem quaerentis ferulam.

Cirr. Amabo, ludamus parumper.

Praet. Tu ludito, si vis, ego ibo solus.

Cirr. Ne me apud praeceptorem, quaeso, *2 deferas: dic, me detineri domi a patre.

Praet. Vis mentiri me?

Cirr. Quid ni propter sodalem?

Praet. Quia in templo audiui concionatorem affirmantem, mendaces esse filios diaboli, veraces Dei.

Cirr. *3 Diaboli vero? *4 Apage. Per signum sanctae crucis ab inimicis nostris libera me, Deus noster.

Praet. Non potes liberari, si ludas, cum est descendum.

Cirr. Eamus; tu valeto.

Tit. Hui, pueri isti non audent paullisper ludere, alioqui caedendi.

Praet. Ille est *5 puer perditus, et evadet scelerosus vir. Sed quomodo elapsus est nobis? Nec rogavimus, *6 qua esset via ad ludum. Revocemus.

*1 lusum talis, a giocare a dadi.

*2 ne me deferas, non mi far la spia.

*3 Diaboli vero? Del diavolo eh?

*4 Apage, via via.

*5 puer perditus: un ragazzo cattivo.

*6 qua esset via ad ludum, per dove si avesse da andar a scuola.

Cirr. Abeat *1 in malam rem: nolo sit mihi rursum incitamento ad lusum. Percunctabimur ab hac Vetula. Mater, nostine qua itur ad scholam Philiponi?

Vet. Iuxta eam scholam habitavi ego sex annis; *2 e regione peperit filium natu maximum, et filias duas. Transite plateam hanc Villae rasae, inde est *3 angiportus, tum platea domini Veterani: hinc flectite ad dexteram, tum ad sinistram; ibi percunctamini, non procul abest schola.

Cirr. Vah, non poterimus omnia retinere.

Vet. Theresula, deduc istos ad ludum Philiponi; nam mater huius est, quae dabat nobis linum pectendum et nendum.

Theres. *4 Quid malum Philiponi? Quid hominis est hic Philoponus? Quasi ego norim. Loqueris ne de illo, qui resuit calceos iuxta cauponam viridem, an de praecone *5 in vico gigantis, qui alit *6 equos meritorios?

Vet. Sat scio: nunquam tu nosti ea quae sunt opus, sed ea quae ad rem nihil faciunt, inertissima. Philoponus est ludimagister ille senex, procerus, *7 lusciosus, e conspectu aedium, quas olim habitavimus.

Theres. Ah, iam redit in memoriam.

Vet. In reditu transi *8 per macellum, et eme ace-

*1 in malam rem, in mal'ora

*2 e regione, dirimpetto.

*3 angiportus, un vicolo, un chiassetto.

*4 Quid malum Philiponi? Che domin' mai è Filopono?

*5 in vico gigantis, in via del gigante.

*6 equos meritorios, cavalli da nolo.

*7 lusciosus, di vista corta.

*8 per macellum, pel mercato. Cave, lector, ne italicae vocis similitudine captus macellum interpreteris, macello, beccheria.

Macellum sic dictum a graeca voce μάκιδον, quae septum significat (luogo chiuso), fuit apud Romanos locus, in quo omnis generis obsonia prostarent venalia. Taurineuses proprio nomine macellum dicerent locum illum, qui est in suburbio ad Duriam, ubi venduntur quae ad victum pertinent. Hunc locum vulgus appellat il serraglio. Quae vox quodammodo septum significat.

Th. F.

tarium, et raphanum, et cerasa: cape fiscellam.

Cirr. Duc nos etiam per *1 forum olitorium.

Theres. Hac ibitis brevius.

Cirr. Nolumus isthac ire.

Theres. Qui sic?

Cirr. Quia momordit me illic canis ex domo pisto-
ris: quin et volumus te comitari *2 ad forum.

Theres. Revertens faciam iter per macellum; nam
procul adhuc absumus, et emam, quae sum iussa,
postquam reliquero vos in ludo.

Cirr. Nos cupimus videre, quanti emas cerasa,

Theres. Nummis senis enim in libras singulas; sed
quid ad te?

Cirr. Quia soror iussit me hodie mane sciscitari,
et est illic vetula quaedam *3 oluscularia, de qua si
emeris, scio eam et vendituram minoris, quam alias,
et daturam nobis vel cerasa aliqua, vel thyrsum la-
ctucae; nam filia eius *4 ministravit aliquando matri,
et sorori meae.

Theres. Ne dispendium hoc viae constet vobis flagris
aliquot.

Cirr. Minime vero: nam *5 satis veniemus tempori.

Theres. Eamus, *6 tantulum deambulavero, quae
misera consumor sedendo domi totos dies.

Pract. Quid facis? An tantum sedes otiosa?

Theres. Otiosa vero? Minime certe id quidem; *7 neo,
conглоbo, glomero, texo. Putas ne vetulam nostram
passuram, ut otier? Festos dies execratur, in quibus
*8 est cessandum.

*1 forum olitorium, la piazza dell'erbe.

*2 ad forum, al mercato.

*3 oluscularia, ortolana.

*4 ministravit, ha servito.

*5 satis veniemus tempori, arriveremo assai per tempo.

*6 tantulum deambulavero quae misera consumor, farò due passi,
ch'io meschina mi consumo.

*7 neo, conглоbo, glomero, texo, filo, annaspo, dipano, tesso.

*8 est cessandum, non si ha a lavorare.

Pract. Festi dies num non sunt sacri? Quomodo
ergo execratur illa rem sacram? Vult ne ipsa exe-
crari, quod est sacrum constitutum?

Theres. Censen' me didicisse geometriam, ut haec
possim vobis edisserere?

Cirr. Quid rei est geometria?

Theres. Ego nescio. Nos habebamus vicinam, quae
vocabatur Geometria: haec semper vel erat ipsa in
templo cum presbyteris, vel presbyteri domi eius cum
illa; itaque erat, ut ferebant, sapientissima. Sed *1
ventum est in forum olitorium; ubi nam est tandem
vestra vetula?

Cirr. Id ego circumspiciebam. Sed eme ab hac ea
lege, ut aliquid det nobis *2 corollarii. Heus amita?
Puella haec emet de te cerasa, si aliquot nobis do-
naveris.

Olusc. Nihil mihi donatur, omnia venduntur.

Cirr. Nec sordes istae donantur tibi, quas habes in
manibus, et collo.

Olusc. Nisi procul hinc abis, *3 impudenticule, has
sordes sentient genae tuae.

Cirr. Quomodo sentient meae genae, cum tu habeas
in tuis manibus?

Olusc. Redde cerasa, furuncule.

Cirr. Sumo *4 exemplum; nam volo emere.

Olusc. Eme igitur.

Cirr. Si placuerint, quanti?

Olusc. Nummo libram.

Cirr. Ah! acerba sunt. Tu anus venefica vendis hic
populo cerasa *5 strangulatoria.

Theres. Abeamus hinc ad ludum; nam vos argutiis

*1 Sed ventum est in forum olitorium, ma eccoci arrivati alla piazza
dell'erbe.

*2 aliquid corollarii, qualche vantaggio.

*3 impudenticule, sfuciatello.

*4 exemplum, il saggio.

*5 cerasa strangulatoria, le ciliegie strozzatoie.

vestris intricaretis me, et detineretis diu. Iam, ut puto, mea vetula furit domi ob moram meam. Hoc est ostium. Pulsate.

LECTIO

PRAECEPTOR, LUSIUS, AESCHYNES PUERI, COTTA.

Praec. Cape *1 tabellam abecedariam manu sinistra, et *2 radium hunc, quo indices singula elementa. Sta rectus, pileum pone sub axilla: audi attentissime, quemadmodum ego has litteras nominabo: specta diligenter, quo gestu oris. Vide, ut eodem prorsus modo reddas, cum reposcam. *3 Sis mecum. Iam audisti? Sequere nunc me *4 sigillatim praeuentem. Tene probe?

Lus. Videor mihi sic satis.

Praec. Unaquaeque istarum vocatur littera: ex his quinque sunt vocales *a, e, i, o, u*, quae sunt in vocabulo hispano, *oucia*, quae est ovis; memineris verbi. Hae cum una qualibet, vel pluribus aliarum syllabam efficiunt. Sine vocali non fit syllaba, et vocalis ipsa non raro est syllaba; itaque aliae omnes consonantes nominantur, quia per se nihil sonant, nisi adhibita vocali; habent enim sonum quemdam imperfectum et mancum, *b, c, d, g*, quae sine *e* parum sonant. Iam e syllabis fiunt voces, seu verba: ex his sermo, quo belluae omnes carent; nec tu a bellua differes, nisi probe sermonem discas. Evigila,

*1 tabellam abecedariam, la tavoletta dell' a, b, c.

*2 radium, stecco, fuscellino.

*3 Sis mecum, di meco.

*4 sigillatim praeuentem, mentre pronunzio lettera per lettera.

et nava sedulam operam. Ito, sede cum tuis condiscipulis, et edisce, quae scripsi.

Lus. Non ne ludimus hodie?

Aesch. Non, nam dies est *1 operarius. Eho, tu venisse te huc arbitraris lusum? Non est hic ludendi locus, sed studendi.

Lus. Cur ergo ludus nominatur?

Aesch. Nominatur quidem ludus, sed litterarius; quia litteris est hic ludendum: alibi pila, trocho, talis; et graece audivi appellari *2 scholam, quasi otium, quod vero sit otium, et animi quies aetatem in studiis agere. Sed ediscamus, quae iniunxit institutor, *3 summisso murmure, ne alii aliis simus impedimento.

Lus. Avunculus meus, qui aliquando dedit operam litteris Bononiae, docuit me, melius memoriae infigi, quae velis, si alius pronuncies: idque confirmari auctoritate nescio cuius Plinii.

Aesch. Si quis ita velit ediscere suas *4 formulas, in hortos secedat, aut in *5 coemeterium templi: ibi clamet licet, quoad excitet mortuos.

Cot. Pueri, hocine est discere, garrere, iurgari? Agite, convenite ad praeceptorem omnes iussu eius.

*1 dies operarius, giorno di lavoro.

*2 a verbo σχολάζω, otiosus sum.

*3 summisso murmure, sotto voce.

*4 suas formulas, le sue lezioni.

*5 coemeterium, a graeca voce κοιμάω, dormio. Translate de loco, in quo mortui quiescunt.

REDITUS DOMUM, ET LUSUS PUERILES

CORNELIOLA, TULLIOLUS, MATER, SCIPIO, LENTULUS,
PUELLA, PUER.

Cornel. Prospere redieris, Tulliole. Libetne paulisper lusitare?

Tull. Nondum statim.

Cornel. Quid habes negotii?

Tull. Recolere quae magister, ut memoriae commendarem, mandavit.

Cornel. Quae tandem?

Tull. Aspice.

Cornel. Hui, quae notae sunt istae? Credo, esse fornicas depictas. Mea mater, quot fornicas et culices adest Tulliolus pictas in tabella!

Tull. Tace insana; sunt litterae.

Cornel. Qui vocatur haec prima?

Tull. A.

Cornel. Cur prima est magis A, quam haec altera?

Mat. Cur tu es magis Corneliola, quam Tulliolus?

Cornel. Quia sic vocor.

Mat. Et illae litterae ad eundem modum. Sed ita iam lusum, mi fili.

Tull. Hic pono tabellam meam et radium: si quis attigerit, vapulabit a matre. Nonne, mea *1 matercula?

Mat. Etiam, mi fili.

Tull. Scipio, Lentule, *2 adeste lusingi.

Scip. Quam lusingi?

*1 matercula, madre mia cara.

*2 adeste lusingi, venite a giocare.

Tull. Nucibus *1 ludemus ad coniectum scrobiculi.
Lent. Non habeo nuces, nisi paucas, et eas quassas ac putres.

Scip. Ludamus putaminibus nucum.

Tull. Quid mihi ea proderunt, etiamsi lucret viginti? Nullus est intus nucleus, quem edam.

Scip. Ego vero, dum ludo non comedo; si quid volo comedere, matrem adeo. Ista nucum putamina sunt apta ad extruendas fornicis aediculas.

Lent. Ludamus *2 par impar aciculis.

Tull. Adfer potius talos.

Scip. Adfer, Lentule.

Lent. Ecce vobis tali.

Tull. Quam sunt pulverulenti et immundi, nec satis purgati a carne et politi! Iacias.

Scip. Pro *3 primatu ludendi.

Tull. Ego sum primus; quid ludimus?

Scip. Astrigamenta.

Lent. Ego nolo mea perdere, nam domi caederer a paedagogo.

Tull. Quid vis ergo perdere, si vinceris?

Lent. Talitra.

Mat. Quae *4 est ista humi abiectio? *5 Deteritis vestes omnes et calceos, tum loco immundissimo. Quin verritis prius pavementum, et sedetis? Adfer scopas.

Tull. Quae *6 erit igitur sponsio?

Scip. Acicula in singula puncta.

Tull. Immo bina.

*1 Nucibus ludemus ad coniectam scrobiculi, faremo alla buca colle noci.

*2 Ludamus par impar aciculis, facciamo a pari e casso di spilli.

*3 Pro primatu ludendi, per la mano.

*4 Quae est ista humi abiectio? perchè vi sdraiate per terra in questo modo?

*5 Deteritis vestes omnes. Elegantiorem aures teretes et religiosae mallei; deteritis vestem omnem. Th. V.

*6 Quae erit igitur sponsio? Che si metterà egli su?

Lent. Ego non habeo aciculas; deponam, si vultis, pedunculos cerasorum pro aciculis.

Tull. Apage, ludamus ego et tu Scipio.

Scip. Ego *1 ausim sorti meas aciculas credere.

Tull. Da mihi talos in manum, ut iaciam primus.

En, vici sponsonem.

Scip. Minime vero, nam non ludebas serio.

Tull. Quis unquam ludit serio? *2 Ceu dicas album nigrum.

Scip. Cavillare quantum voles, non auferes modo aciculas.

Tull. Age, remitto tibi hanc manum: ludamus nunc *3 pro praemio. Adsit dextera sors.

Scip. Victus es.

Tull. Auferto.

Lent. Cedo talos.

Tull. *4 In hunc iactum omnia.

Lent. Non recuso.

Puell. Ad coenam, pueri. Nunquam ne facturi estis ludendi finem?

Tull. Nunc incipimus, ista iam de fine loquitur.

Cornel. Ludi huius iam taedet. Ludamus *5 calculis discoloribus.

Tull. Pinge tu nobis *6 urbes in hoc latere, carbone aut gypso.

Scip. Ego malo coenare, quam ludere, et discedo aciculis meis omnibus exutus, fraude vestra.

Tull. Memineris, te heri Cethegum spoliasse. *7

Nullus ubique potest felici ludere dextra.

*1 Ego ausim, non ho paura.

*2 Ceu dicas album nigrum, come se dicessi il bianco nero.

*3 pro praemio, di buono.

*4 In hunc iactum omnia, vada tutto a questo tiro.

*5 Calculi sunt duodeni, albi et nigri: il giuoco della dama.

*6 urbes, i casellini.

*7 Nullus ubique potest felici ludere dextra, non si può sempre vincere.

Cornel. Adfer quaeso *1 folia lusoria, quae invenies sub abaco ad sinistram.

Scip. Alias id quidem. Nunc non vacat; nam si diutius morer, timeo, ne paedagogus meus iratus incoenam me mittat cubitum. Tu, Corneliola, habe nobis parata folia istaec in crastinum, sub horam vesperam.

Cornel. Si licebit nobis per matrem. Satius esset nunc ludere, *2 dum sinimur.

Scip. Satius est nunc coenare, dum accersimur.

Puer. Et mihi nihil datis, qui vos spectavi?

Cornel. Daremus, si iudicasses. Da tu nobis potius, qui nostris lusionibus te delectasti.

Puell. Heus pueri, quando estis venturi? Coena est semicomesa; prope est, ut sublatis carnibus apponamus caseum et poma.

REFECTIO SCHOLASTICA

NEPOTULUS, PISO, MAGISTER, ARCHITRICLINUS, LAMIA, FLORUS, ANTHRAX, HYPODIDASCALUS.

Nep. Vivitis ne hic laute?

Piso. Quid istuc verbi est? An lavamur? Quotidie manus ac faciem, et quidem crebro; mundities enim corporis, et sanitati et ingenio confert.

Nep. Non id quaero; sed an edatis et bibatis ex animi vestri sententia?

Piso. Nos non edimus ex animi sententia, sed ex palati sententia.

Nep. Dico, an ut vultis.

*1 folia lusoria, le carte da giocare.

*2 dum sinimur, mentre ci è permesso.

dolis adolescentes decet. Mihi aliud nunc est negotii.
*1 Vos valebitis.

Nug. Nunc satis *2 nugatum est. Revertamur ad ludum; sed prius relegamus quae praeceptor explicavit, tum ut discamus, tum ut illi placeamus et nos approbemus, quod cuique nostrum debet esse in votis non minus, quam patri.



ITER ET EQUUS

PHILIPPUS, MISIPPUS, MISOSPUDUS, PLANETES,
PUER, RUSTICUS.

Phil. Vultisne proficiscamur animi gratia Bouoniam, quae est ad *3 Sequanam?

Misipp. et Misosp. *4 Nihil malumus, die praesertim sereno, *5 a ventis silenti, tum etiam *6 in nostro paedagogio feriato.

Phil. Cur non est vobis *7 operarius?

Misipp. Quia Pandulphus *8 madefacturus est hodie ingenti prandio magistros omnes in honorem laurea suae magistralis.

*1 Vos valebitis, addio.

*2 nugatum est, si è Cianciato abbastanza.

*3 Sequana, fluvius Parisios interficiens, la Senne.

*4 Nihil malumus, non abbiamo il maggior desiderio.

*5 a ventis silenti, quieto.

*6 in nostro paedagogio feriato, perchè abbiamo vacanza.

*7 operarius, giorno da lavoro.

*8 madefacturus est, ha da ubbriacare.

Plan. Vah quantum potabitur!

Misosp. Multo plus sitiatur.

Phil. Ego habeo *1 asturconem.

Misipp. Et ego *2 equum meritorium, conductum de lusco impostore.

Misosp. Ego et Planetes vehemur rheda: reliqui, si videtur, vel pedestres sequentur nos, vel vi brachiorum agent cymbam contra cursum amnis.

Plan. Immo equis trahetur.

Misosp. *3 Ut erit cordi; nam nobis pedestre iter magis placet.

Phil. Eia, *4 puer, *5 frena equum meum, et *6 insterne. Quid, *7 malum, *8 manno indis lupatum? Orna potius frenulo illo levi cum bullis.

Puer. Hui, nec *9 oream habet, nec *10 aureas.

Phil. Si scirem quis fregisset, ego illi frangerem...

Misipp. Quid tu nunc dices concitatus?

Phil. Panem in coena. Accipe unde poteris, accommodato.

Puer. Scilicet, in mediis paedagogiis quaeris vel equos, vel equorum ornamenta.

Phil. Supple igitur quae desunt, ex hoc fune.

Puer. *11 Erit deforme.

Phil. Abi, insane: quis videbit extra urbem?

Puer. *12 Antilena est dissuta.

*1 Asturco, equus ab Asturia, oppido Hispaniae, sic dictus, giunnetto.

*2 equum meritorium, un cavallo preso a note.

*3 Ut erit cordi, come piacerà.

*4 puer, paggio.

*5 frena equum, metti la briglia.

*6 insterne, metti la sella.

*7 malum, domin'.

*8 manno, cavallo picciolo, ronzino.

*9 oreas, corrigia, quae est sub ore, il barbazale.

*10 aureas, corrigia ad aures, la testiera.

*11 Erit deforme, farà brutto vedere.

*12 Antilena, il pettorale.

Lent. Ego non habeo aciculas; deponam, si vultis, pedunculos cerasorum pro aciculis.

Tull. Apage, ludamus ego et tu Scipio.

Scip. Ego *1 ausim sorti meas aciculas credere.

Tull. Da mihi talos in manum, ut iaciam primus.

En, vici sponsonem.

Scip. Minime vero, nam non ludebas serio.

Tull. Quis unquam ludit serio? *2 Ceu dicas album nigrum.

Scip. Cavillare quantum voles, non auferes modo aciculas.

Tull. Age, remitto tibi hanc manum: ludamus nunc *3 pro praemio. Adsit dextera sors.

Scip. Victus es.

Tull. Auferto.

Lent. Cedo talos.

Tull. *4 In hunc iactum omnia.

Lent. Non recuso.

Puell. Ad coenam, pueri. Nunquam ne facturi estis ludendi finem?

Tull. Nunc incipimus, ista iam de fine loquitur.

Cornel. Ludi huius iam taedet. Ludamus *5 calculis discoloribus.

Tull. Pinge tu nobis *6 urbes in hoc latere, carbone aut gypso.

Scip. Ego malo coenare, quam ludere, et discedo aciculis meis omnibus exutus, fraude vestra.

Tull. Memineris, te heri Cethegum spoliasse. *7

Nullus ubique potest felici ludere dextra.

*1 Ego ausim, non ho paura.

*2 Ceu dicas album nigrum, come se dicessi il bianco nero.

*3 pro praemio, di buono.

*4 In hunc iactum omnia, vada tutto a questo tiro.

*5 Calculi sunt duodeni, albi et nigri: il giuoco della dama.

*6 urbes, i casellini.

*7 Nullus ubique potest felici ludere dextra, non si può sempre vincere.

Cornel. Adfer quaeso *1 folia lusoria, quae invenies sub abaco ad sinistram.

Scip. Alias id quidem. Nunc non vacat; nam si diutius morer, timeo, ne paedagogus meus iratus incoenam me mittat cubitum. Tu, Corneliola, habe nobis parata folia istaec in crastinum, sub horam vesperam.

Cornel. Si licebit nobis per matrem. Satius esset nunc ludere, *2 dum sinimur.

Scip. Satius est nunc coenare, dum accersimur.

Puer. Et mihi nihil datis, qui vos spectavi?

Cornel. Daremus, si iudicasses. Da tu nobis potius, qui nostris lusionibus te delectasti.

Puell. Heus pueri, quando estis venturi? Coena est semicomesa; prope est, ut sublatis carnibus apponamus caseum et poma.

REFECTIO SCHOLASTICA

NEPOTULUS, PISO, MAGISTER, ARCHITRICLINUS, LAMIA, FLORUS, ANTHRAX, HYPODIDASCALUS.

Nep. Vivitis ne hic laute?

Piso. Quid istuc verbi est? An lavamur? Quotidie manus ac faciem, et quidem crebro; mundities enim corporis, et sanitati et ingenio confert.

Nep. Non id quaero; sed an edatis et bibatis ex animi vestri sententia?

Piso. Nos non edimus ex animi sententia, sed ex palati sententia.

Nep. Dico, an ut vultis.

*1 folia lusoria, le carte da giocare.

*2 dum sinimur, mentre ci è permesso.

Piso. Maxime, nempe cum fame: et qui vult, edit, et qui non vult, abstinet.

Nep. Surgitis a mensa famelici?

Piso. Non omnino saturi: nec expedit; belluarum est enim expleri, non hominum. *1 Regem quemdam sapientissimum narrant, numquam sine appetitu acubuisse, numquam surrexisse saturum.

Nep. Quid editis?

Piso. Quae habemus.

Nep. Putabam *2 vos esse, quae non habeatis. Sed quae sunt ista tandem, quae habetis?

Piso. Molestum percunctatorem! Quae dantur.

Nep. At quae dantur.

Piso. Ientamus de mane sesquihora posteaquam surreximus.

Nep. Quando surgitis?

Piso. Fere cum sole, qui est dux musarum, et aurora, gratissima musis. *3 Silatum nostrum est frustum panis *4 autopyri, et paullulum butyri, aut fructuum aliquid, quales anni tempus suppeditat. Prandium, olus coctivum, vel *5 pulles in pultariis, *6 aliquid pulmentarii carniū, rapae modo, modo brassicae, amyllum, similago, oriza. Tum *7 diebus pisculentis lac serosum in *8 gabatis, e quo sit butyrum expressum, infectis *9 aliquot turundis panis, piscis recens aliquis, si sit in foro piscario pretii tolerabilis; sin secus, salsamentum *10 probe macera-

*1 Cyrum maiorem intelligit.

*2 vos esse, che voi mangiate.

*3 Silatum est ientaculum, l'asciolvere, ossia la colazione della mattina.

*4 panis autopyri, ex tota farina coacti, sine excretionibus furfurum, idest pane ordinario.

*5 pulles in pultariis, qualche scodella di minestra.

*6 aliquid pulmentarii carniū, qualche minestra di carne.

*7 diebus pisculentis, nei giorni magri.

*8 gabatae, arum, scodelle fonde.

*9 turundae, arum, fette piccole di pane.

*10 probe maceratum, tenuto bene in molle.

tum, hinc pisa, aut cicera, aut lentes, aut fabae, aut lupini.

Nep. Quantum cuique ex his?

Piso. Panis, quantum avemus, obsoniorum, quantum est satis, non ad explendum, sed ad alendum. Amplissimas epulas alibi quaerito, non in schola, ubi ad virtutem formantur animi.

Nep. Quid bibitis?

Piso. Alii frigidam et liquidam, alii cervisiam tenuem; pauci et raro vinum *1 bene dilutum. Merenda est, seu (si id mavis) *2 antecoenium, aliquid panis et amygdalarum, seu avellanarum, ficorum aridarum, uvarum passarum; aut, si sit aestas, pyrorum aut malorum, cerasorum aut prunorum. Cum vero animi gratia rus proficiscimur, tum edimus lac vel liquidum, vel coactum, caseum recentem, *3 cremorem, lupinos lixivio maceratos, pampinos et alia, quae villa suggerit. Coenae caput est *4 acetarium concisum, sale aspersum, irroratum oleo olivarum ex gutto, aceto etiam infuso.

Nep. Quid? oleo nucum aut raparum?

Piso. Apage rem insuavem et insalubrem. Tum *5 in lata paropside *6 aulicoetia *7 vervecina, iusculeta cum prunis passis, aut radiculis, aut herbulis, quae sint pro *8 intrito. Interdum *9 tuetum saporis scitissimi.

Nep. Quo condimento?

Piso. Fame, omnium optimo et sapidissimo. Hinc

*1 bene dilutum, bene annacquato.

*2 antecoenium, la refezione innanzi cena.

*3 cremorem, fior di latte.

*4 acetarium concisum, insalata trita.

*5 in lata paropside, in un gran piatto.

*6 aulicoetia, idest cocta in olla, cotta nella pentola.

*7 vervecina, carne di castrato.

*8 pro intrito, per sapore, per salsa.

*9 tuetum est caro mivulim concisa et ita elixa, morselleti di carne.

certis diebus hebdomadis aliquid assi, potissimum vitulinae, haedinae interdum in vere. Pro *1 secunda mensa raphani perpusillum et caesi non putris nec veteris, sed recentis, qui est, quam vetus, *2 alibilior; pyra, mala persica, cydonia. Diebus, quibus carne fas non est vesci, habemus pro carnibus ova *3 assa, aut frixa, aut elixa, singula per se, aut in *4 libum commista in sartagine, aceto aut omphacio non tam infuso, quam instillato; paullum interdum piscium, et caseo succedunt nuces.

Nep. Quantum cuique?

Piso. Bina ova singulis, et binae nuces.

Nep. Quid? a coena numquam ne commissamini?

Piso. Saepius.

Nep. Quid quaeso? Nam id est suavissimum.

Piso. Convivium Syri apud Terentium, aut aliquod aliud ex illis lautissimis athenaei, aut similibus, quorum meminerunt historiae. Utrum censes nos porcos esse, an homines? Qui ventriculi, quae valetudo sufficeret post quaternas refectiones commissari? Heus tu, schola haec est, non *5 saginarium. Dicunt etiam, nihil esse perniciosius valetudini, quam bibere, cum statim sis iturus cubitum.

Nep. Licebit ne coenae vestrae interesse?

Piso. Facile, modo venia petita a praeceptore, quam scio illum daturum non gravate; nam solet; alioquin pravae esset educationis ingerere te convivio, magistro inscio; et qui te adduceret, nihil aliud, quam probrum et pudorem contraheret apud condiscipulos. Mane paullisper. Magister, licebit ne cum bona tua venia, puerum quemdam mihi notum adhibere nostrae coenae?

*1 secunda mensa, *le frutta*.

*2 alibilior, *di maggior sostanza*.

*3 ova assa, *ova sode*.

*4 in libum commista in sartagine, *in frittata nella padella*.

*5 saginarium, *sila da ingrassare*.

Praec. Maxime; non erit molestus.

Piso. Habeo gratiam. Hic, quem vides *1 gestantem mantile pro focali, est *2 architriclinus huius hebdomadae, nam hebdomadarios habemus hic architriclinos, ut reges.

Architr. Lamia, quota est hora?

Lam. Horas non audivi a tertia, *3 intentus compositioni epistolae. Florus melius id norit, qui toto hoc pomeridiano tempore librum non vidit neque chartam.

Flor. *4 Amicum testimonium, et apud magistrum iratum, valde utile! Sed qui potuisti tu id animadvertere immersus (ut ais) compositioni epistolari? Plane malevolentia te coegit mentiri. Gaudeo profecto, inimicum meum pro mendaci haberi. Si quid posthac voluerit calumniari, carebit fide.

Architr. Non potero aliunde cognoscere de hora? Anthrax, transcurrere ad Divi Petri, et inspicere horas.

Antr. *5 Index signat iam sextam.

Architr. Sextam vero? Eia pueri agite, eia consurgite et abicite libros, *6 vel quo cervi cornua. Parate mensas, *7 insternite, apponite sedilia, mantilia, *8 orbes, *9 quadras, panem. Dicto citius volate, ne tarditati nostrae institutor succenseat. Prome tu cervisiam, tu hauri aquam de cisterna, appone sciphos. Quid isthuc rei est? *10 Tam obnubilatos adfers?

*1 gestantem mantile pro focali, *che porta il tovagliolino al collo*.

*2 architriclinus, qui praest apparando convivio, a graecis vocibus ἀρχός, princeps, τρικλινος, conclave, ubi sunt convivium, *lo scalco*.

*3 Elegantius fortasse: *intentus epistolae conscribendae*. *Th. V.*

*4 Amicum testimonium, *buon testimonio*.

*5 Index, *la lancetta*.

*6 vel quo cervi cornua, *anche dove i cervi le corna*. Cervi enim quotannis cornua deposituri, loca in via quaerunt et inaccessa, quo inventu sint difficiliora.

*7 insternite, *apparecchiate*.

*8 orbes, *i tondi*.

*9 quadras, *i piatti piani*.

*10 Tam obnubilatos, *tanto oppannati*.

Refer in culinam, ut famula eos fricet et extergat eos probe, quo sint nitidi et fulgentes.

Piso. Numquam tu hoc perfeceris, quamdiu simiam hanc habebimus *1 ministram culinariam. Numquam audet fortiter confricare, quae mundat; ita timet suis digitis; nec abluit, nisi semel et tepida.

Architr. Quin admones de eo praeceptorem?

Piso. Satis est queri apud *2 famulam atriensem; nam in eius manu est mutare famulas culinarias. Sed *3 eccum praeceptorem. Tu ipse perluo hos calices, frica folio fici, vel urticae, arena, aqua; ne quid hodie habeat magister iure reprehendendum.

Mag. Sunt parata omnia? Est ne aliquid quod nos remoretur?

Architr. Nihil omnino.

Mag. Ne postea facturi simus intervalla magna *4 inter missus.

Architr. Missus vero? Missum potius dixeris, et eum exiguum.

Mag. Quid tu mussitas?

Architr. Dico, ut assideas, esse tempus, et prope modum *5 corrumpi coenam.

Mag. Pueri, abluite omnes manus et os. Vah, quod mantile! Qui hic se extergunt, ubi mundantur? Curre, adfer aliud purius. Sedeamus more solito. Est is puer conviva noster?

Piso. Est, here.

Mag. Cuias est?

Piso. Flander.

Mag. Ex qua urbe illius provinciae?

Piso. *6 Brugensis.

*1 ministram culinariam, *cuciniera*.

*2 famulam atriensem, *la maestra di casa*.

*3 Eccum, idest ecce eum. - Eccum praeceptorem, *ecco il maestro*.

*4 inter missus, *tra un sarvito e l'altro*.

*5 corrumpi coenam, *la cena va a male*.

*6 Brugensis, *di Bruges*.

Mag. *1 Recipe illum supra te. Expediat quisque cultellum suum, et purget quisque suum panem, si quid haeret vel cineris vel carbonum in crusta. *2 Sacret mensam, cuius est munus hac hebdomada.

Flor. Pasce animos nostros, Christe, caritate tua, qui benignitate tua alis vitas omnium animantium. Sancta sint, Domine, haec tua munera nobis sumentibus, ut tu, qui ea largiris, sanctus es. Amen.

Mag. Sedete, quantum licet, *3 laxe, ne comprimatis mutuo, quandoquidem satis est loci. Et tu habes cultellum, Brugensis?

Piso. Prodigium; Flander sine cultello, et quidem Brugensis, ubi cuduntur optimi.

Nep. Mihi vero cultello non est opus, dentibus frangam mordendo, vel digitis buccellatim comminam.

Hypod. Ferunt, *4 illud de morsibus tum gingivis, tum candori dentium esse perutile.

Mag. Ubi fecisti latinae linguae tyrocinium? Nam non videris mihi prave institutus.

Nep. Brugis sub Ioanne Theodoro Nervio.

Mag. Viro diligenti, docto et probato. Brugae elegantissimae! nisi quod pereunt in dies vitio plebis profusissimae. Dolendum est! Quam pridem illinc venisti?

Nep. Nudius sextus.

Mag. Quam nuper coepisti studere?

Nep. Ab hinc annos tres.

Mag. Non potest te profectus poenitere.

Nep. Merito: nam et habui magistrum *5 non poenitentem.

Mag. Sed quid agit Vives noster?

*1 Recipe illum supra te, *fallo sedere sopra di te*.

*2 Sacret mensam, *faccia la benedizione*.

*3 Sedete laxe, *sedete larghi*.

*4 illud de morsibus, *che lo spezzarlo con i morri*.

*5 magistrum non poenitentem, *un buon maestro*.

intingatis. Raphanus hic non est esui, adeo est *1 lentus: nec minus sunt *2 radicae iussulentae.

Hypod. *3 Lentorem profecto non a macello attulerunt, sed hic contraxerunt in nostro *4 penore, qua cella nihil est penuri incommodius. Nescio quid istuc rei est, semper afferuntur huc ossa *5 emedullata.

Mag. Parum habent ossa medullarum *6 sub lunam silentem.

Hypod. Quid, cum est plena?

Mag. Plurimum.

Hypod. Tum vero ossa nostra habent minimum, seu nihil verius.

Mag. Non exorbet nobis medullas Luna: sed nostra Lamia nimis hic indidit piperis et gingiberis, et in iure hoc et toto acetario nimium mentae, petroselini, salviae, erucac, nasturtii, hyssopi. Nihil puerorum et adolescentum corporibus aequè damnosum, ut cibi qui interiora ferverefaciunt.

Archr. Quibus igitur ex herbis velles confici?

Mag. Lactucis, *7 buglossa hortensi et portulaca, et petroselini aliquid admisceri. Heus tu, Ginglose, ne extergas labra manu aut manica, sed simul ipsa, simul manum mantili; nam ideo tibi datur. Carnes ne attingas, nisi ab ea parte, qua tibi es sumpturus. Tu, Dromo, non animadvertis, te manicas tuas inficere pingui carni? Reduc eas, si sunt apertae, ad humeros: si non sunt, *8 corruga, vel complica ad

*1 lentus, *appassito*.

*2 radicae iussulentae, *barbucce cotte nel brodo*.

*3 Lentorem, *appassimento*.

*4 penore, *dispensa*.

*5 emedullata, *senza midollo*.

*6 sub lunam silentem, *prope novilunium, sul far della luna*.

*7 buglossa, herba linguae bubulae formam referens, a graecis vocabulis βούλα, bos, γλίσσα, lingua. Itali, *borrace*.

*8 corruga, vel complica ad cubitum, *piegale o rimboccale al gomito*.

cubitum: quae si relabantur, affige acicula, seu quod magis te decet, spina. Tu *1 dominaster delicatule, in mensam incumbis? Ubi id didicisti? In *2 hara quapiam. Heus, subiicite eius cubito pulvillum. Architriline, vide, ne *3 analecta haec pereant, reconde in promptuarium. Tolle primum omnium salinum, hinc panem, tum lances, *4 discos, mantilia, postremo mappam. Mundet quisque suum cultellum, et reponat in vaginam. Heus tu, Cinciole, ne scalpas dentes scalpello; nam est noxium: conficito tibi *5 dentiscalpium pennula, vel hoc bacillo tenui, acuminato, et scalpe modice, ne gingivas scarifices, et sanguinem elicias. Consurgete et abluite manus, priusquam recitetur gratiarum actio. Amove mensam: voca ministram, ut pavementum hoc scopis verrat. Agamus Christo gratias. *6 Praebeat verba qui sacrauit mensam.

Flor. Pro cibo temporario gratias agimus, Christe Domine, temporarias: fac ut pro immortalitate agamus aeternas. Amen.

Mag. Ite lusum, et confabulatum, et deambulatum, quo liberit, dum licet per lucem.

*1 dominaster delicatule, *signorino delicatuccio*.

*2 hara, *porcetta*.

*3 analecta, *avanzi*.

*4 discos, *i toudini*.

*5 dentiscalpium, *stuzzicadenti*.

*6 Praebeat verba, idest dicat, quae nos eum sequentes proferamus; vulgo dicimus, *cominciare*.

GARRIENTES

NUGO, GRACULUS, TURDUS, BAMBALIO, OBSERVATOR.

Nugo. Assideamus in hac trabe: tu, Gracule, e conspectu in saxo illo, modo ne impedimento sis, quominus cernamus praefereentes. Applicemus nos ad hunc parietem, egregie *1 soli ostentum. Quam grandis truncus! Et cui usui?

Turd. Ut nos hic sedeamus.

Nug. Oportet fuisse procerissimam et latam arborem, unde est sumptus.

Turd. Quales sunt in India.

Grac. Quid scis? Fuisti tu in India cum Hispanis?

Turd. Quasi scire aliquid de regione quapiam non possis, nisi in ea fueris. Sed *2 dabo tibi auctorem meum. Plinius scribit, in India arbores crescere ad eam altitudinem, quae non possit iaculo superari: *Et gens illa quidem *3 sumptis non tarda pharetris, ut ait Virgilius.*

Nug. Scribit etiam Plinius, turmam equitum condidit sub ramis.

Turd. Nemo id miretur, qui scirpos illius regionis consideret, quibus infirmi fulciunt gradum, divites dumtaxat.

Grac. Heus! Quota est hora?

Nug. Nulla: nam horarum tintinnabulum nunc funditur. Adfuisti?

Grac. Non sum ausus; nam aiunt, rem esse periculosam.

*1 soli ostentum, *esposto al sole.*

*2 dabo tibi, *ti citerò.*

*3 sumptis non tarda pharetris, *non pigra a tirar di saetta.*

Nug. Ego interfui, et vidi innumeras mulieres praegnantes transilire canalem fusionis, qui est sub terra conditus.

Turd. Audivi, hoc illis esse salutare.

Grac. *1 Ea est colus philosophia, ut dicunt. Sed de hora quaerebam.

Nug. Quid tibi opus est hora? Siquid vis agere, dum est opportunitas, est hora. Sed ubi est horologium tuum *2 viatorium?

Grac. Excidit mihi nuper, cum fugerem canem olitoris, post decerpta pruna.

Turd. Ego te currentem vidi de fenestra; sed quate recepisses, spectare non potui: quia impedimento mihi erat hortus pensilis, quem ibi mater afflixit, patre invito et multum reclamante. Mater vero in proposito constans obtinuit, ne tolleretur.

Nug. Quid tu? Tacebas?

Turd. Flebam tacitus: quid enim aliud agerem, dissentientibus mihi carissimis *3 capitibus? Tametsi mater iubebat me ad se stare, et clamare strenue: sed mihi non erat cordi quicquam adversus patrem mutire. Ego missus sum ad scholam quatuor continuis diebus *4 inientatus a matre irata et deierante, *5 me non esse ex se natum, sed commutatum a nutrice. De quo ait, *6 dicturam se nutrici diem apud *7 praetorem capitalem.

Nug. Quid rei est, praetor capitalis? An non praetor omnis habet caput?

Turd. Quid ego scio? Sic illa dixit.

*1 Ea est colus philosophia, *ella è filosofia da conocchia.* Colus enim est genitivi casus.

*2 viatorium, *da tasca.*

*3 capitibus, *genitori, maggiori.*

*4 inientatus, *senza colazione.*

*5 me non esse ex se natum, *ch'io non era suo figliuolo.*

*6 ait, dicturam se nutrici diem, *dice di voler citare la balia.*

*7 praetorem capitalem, *giudice criminale.*

Grac. Hem, qui sunt isti *1 penulati et ocreati?

Nug. Galli sunt.

Grac. Quid? Estne pax?

Turd. Bellum narrabant futurum, et quidem atrox.

Grac. Quid adferunt?

Turd. Vinum.

Nug. Exhilarabunt multos.

Grac. Scilicet non solum vinum exhilarat, sed vini mentio et recordatio.

Nug. Vinosos utique. Mea nihil refert, qui aquam bibo.

Grac. Numquam facies bonum carmen.

Turd. Nosti illam mulierem?

Grac. Non; quaenam est?

Turd. Aures habet gossipio obturatas.

Grac. Quid ita?

Turd. Ne quid audiat; quia *2 male audit.

Nug. Quam multae pessime audiunt, auribus patentibus et bene perforatis.

Turd. Credo huc pertinere, quod est apud Ciceronem in Tusculanis quaestionibus: «Surdaster erat M. Crasus: sed illud peius, quod male audiebat.»

Nug. Non dubium est, quin hoc ad infamiam sit referendum. Sed heus tu, Bambalio, invenisti tuas Tusculanas quaestiones?

Bamb. Etiam apud *3 propolam adeo interpolatas, ut non agnoscerem.

Nug. Quis surripuerat?

Bamb. Vatinius, *4 quod illi male sit.

Grac. Vah hominem manibus *5 aduncis et *6 picatissimis! Ne admittas eum unquam ad tuas capsas,

*1 penulati et ocreati, *intabarrati e stivalati.*

*2 male audit, *ha cattivo nome.*

*3 propolam, *rigattiere.*

*4 quod illi male sit, *che gli venga 'l malanno.*

*5 aduncis, *fatte a uncino.*

*6 picatissimis, *idest pice maxime illitis, impeciatissime.*

nec ad scrinia, si vis omnia esse salva. Nescis illum *1 crumenisecam existimari ab hominibus, et de crumenisecio accusatum apud *2 gymnasiarcham?

Nug. Soror puellae illius enixa est heri gemellos.

Grac. Quid mirum? Mulier quaedam via salaria ad leonem galeatum peperit nudius sextus *3 tergeminos.

Nug. Plinius dicit *4 ad septimum posse procedi.

Turd. Quis vestrum audivit de uxore Comitis Bataviae, quam ferunt uno partu tot edidisse, quot sunt in anno dies, ex imprecatione mendicae cuiusdam?

Grac. Quid istae fuit de mendica?

Turd. Mendica haec liberis onusta petiit ab hac Comite stipem. Illa ubi conspexit tot pueros, convicio illam abegit, scortum vocitans; negabat enim posse fieri, ut ex uno viro tantam sobolem suscepisset. Innocens mendica precata est Divos, ut si se castam et puram scirent, darent Comiti ex marito suo tot foetus uno conceptu, quot sunt in anno dies, et ita contigit; ostenditurque propago numerosa illa in oppido quodam illius insulae.

Grac. Malo credere, quam exquirere.

Nug. Omnia *5 sunt Deo possibilia.

Grac. Immo vero facillima.

Nug. Non nosti illum onustum rebus, comitatum canibus, cum *6 causia et *7 peronibus, *8 vehementem *9 cantherio strigosissimo?

Turd. Est ne Mannius versificator?

*1 crumenisecam, *borsainolo.*

*2 gymnasiarcham, *rettore della scuola.*

*3 tergeminos, *tre a un parto.*

*4 ad septimum posse procedi, *sino a sette per volta.*

*5 sunt Deo possibilia. Ad sequiorem latinitatem pertinet haec locutio. Commodius dixeris: *a Deo fieri possunt.* Th. V.

*6 causia, *pilcus adversus aestum, gran cappello.*

*7 peronibus, *stivali.*

*8 vehementem, *idest, qui vehitur, che se ne va.*

*9 cantherio strigosissimo, *cavallo castrato.*

Nug. Est plane.

Turd. Quanam tanta *1 metamorphosis?

Nug. Ex Minerva transit ad Dianam: idest, ab honestissima occupatione ad inanem et stultum laborem. Pater eius mercimoniis faciendis auxerat rem. Hic paternam artem dedecori sibi esse duxit: vertit se ad alendos equos et venationem, non aliter ratus, posse nobilitatem generis venari; nam si quid ageret utile, non haberetur pro nobili. Sequitur eum venantem talis Curius, pereruditus homo, aleator famosissimus, et qui probe novit taxillos mittere *2 compositos.

Domi habet sodalem Tricongium.

Turd. Immo *3 amphoram.

Grac. Immo spongiam.

Nug. Immo arenam Africae aridissimam.

Bamb. Aiunt illum semper sitire.

Nug. An sitiatur nescio: semper certe paratus est potare.

Bamb. Tu auscultata lusciniolam illam.

Grac. Ubinam est?

Bamb. Non vides eam in ramo illo sedentem? Vide ut canit ardentem, nec intermitit.

Nug. *4 Flet philomela nefas.

Grac. Quid mirum, dulciter eam garrere, quae sit Attica, ubi etiam fluctus maris non sine numero alliduntur littori?

Nug. Plinius scribit, eam praesentibus hominibus diutius et accuratius cantare.

Turd. Quid causae est?

Nug. Ego tibi causam aperiam: Cuculus et Philo-

*1 metamorphosis, mutazione.

*2 compositos, fatti con arte, con inganno.

*3 amphoram, ludit in nomine tricongius, quod est etiam mensurae genus.

*4 Flet philomela nefas, Martial. epigr. lib. xiv, 75. piange l'assiguo il suo fallo.

mela eodem cantant tempore, verno scilicet, ab aprili medio ad maium exactum, aut eo circiter. Hae duae aves in contentionem venerunt de suavitate concentus. Quaesitus est iudex; et quia de sono erat certamen, aptissimus visus est ad eam *1 cognitionem asinus, qui praeter caeteras animantes grandes habet auriculas. Asinus repudiata luscinia, cuius se harmoniam negaret intelligere, victoriam cuculo adiudicavit. Philomela ad hominem appellavit, quem ut videt, agit statim causam suam, canit diligenter, ut se illi approbet ad vindicandam iniuriam ab asino acceptam.

Grac. Habeo causam poeta dignam.

Nug. Quid ergo? Expectabas philosopho dignam? Posce a novis illis magistris Parisiensibus.

Grac. Plerique illorum vestibus sunt philosophi, non cerebro.

Nug. Quid ita vestibus? Nam coquos potius dixeris aut muliones.

Grac. Quia gestant eas crassas, detritas, laceras, lutulentas, immundas, pediculosas.

Nug. Erunt ergo philosophi Cynici.

Grac. Immo Cimici, non, quod videri affectant, Peripatetici; quippe Aristoteles, sectae princeps, cultissimus fuit. Ego vero *2 longum vale dico iam nunc philosophiae; si aliter non possum esse philosophus. Quid enim pulchrius et homine dignius, quam mundities, et civilis quidam cultus in victu et vestitu? Ea in re antestant mea sententia Lovanienses Parisiensibus.

Turd. Quid tu? Non putas esse impedimento studiis nimiam curam munditiae atque elegantiarum?

Grac. Ego quidem munditiam probo; anxiam et morosam illius curam improbo.

*1 cognitionem; vocabulum forense, quod significat causae inquisitionem. Italice: esame, giudizio.

*2 longum vale dico, do un addio per sempre.

Nug. Damnas tu elegantias, de quibus scripsit *1 Valla tam diffuse, quasque adeo diligenter commendant nobis nostri praeceptores?

Grac. Alia est verborum in loquendo elegantia, alia rerum in vestiendo.

Turd. Scitis, quid est mihi narratum a tabellario Lovaniensi?

Nug. Quid tandem?

Turd. Clodium *2 ardere perdit in puellam quamdam, et Lusconem transtulisse se ad mercaturam a litteris; hoc est, ab equis ad asinos.

Nug. Quid audio?

Turd. Clodium noratis omnes suci plenum, rubicundulum, *3 bene habitum, hilarem, vultu ridenti, comem, festivum, *4 confabulatorem. Nunc refert ille, esse *5 exsuccum, exsanguem, pallido colore atque adeo *6 lurido, imbecillum, horridum, *7 trucem, taciturnum, fugitantem lucis et humani consortii. Nemo, qui illum vidisset prius, iam agnosceret.

Nug. O miserum adolescentem! Unde id mali?

Turd. Ex amore.

Nug. At unde amor ille?

Turd. Quantum ex oratione tabellarii potui colligere, reliquerat seria et solida studia; dederat sese totum poetis lascivis latinis, et linguae vulgaris. Inde

*1 Laurentius Valla, romanus, floruit saeculo XV. Vir probe doctus et romanae urbanitatis studiosus, librum evulgavit, qui inscribitur: *Elegantiarum linguae latinae libri VI.* Vide eruditissimum opus Christophori Poggialii: *Memorie intorno alla vita ed agli scritti di Lorenzo Valla.* Un vol. in 8.º (senza nota di luogo o di stampatore). Th. V.

*2 ardere perdit in puellam, essere innamorato morto di una fanciulla.

*3 bene habitum, ben tarchiato.

*4 confabulatorem, affabile.

*5 exsuccum, quasi sine succo, secco.

*6 lurido, livido.

*7 trucem, burbero.

prima animi praeparatio: ut, si qua ignis scintilla in illum incideret fomitem, quantumlibet exigua, subito inflammaretur, velut stupa. Tradiderat se somno et otio.

Nug. Quid necesse habes plures aut maiores causas amandi commemorare?

Turd. Nunc insanit, ambulat plerumque solus, semper autem vel tacitus, vel cantillans aliquid, et modulans scribit versus sermone vernaculo.

Nug. Scilicet *1 Quos legat ipsa Lycoris.

Grac. Christe, averte ab animis nostris tam perniciosum morbum.

Turd. Nisi me ingenium Clodii fallit, recipiet se aliquando ille ad frugem meliorem. Peregrinatur animus eius in nequitia, non habitat.

Grac. Et ille alter, quas mercaturas exercet?

Turd. Misit ad patrem epistolam *2 flebiliter conscriptam de misera conditione studiorum, quam, homo *3 apertilis, legit ipse tabellarius. Pater, homo *4 crassae Minervae, transtulit eum a chartis ad lanas, pannos, glastum, piper, gingiber, cinnamomum. Nunc ille *5 succinctus bracca, mire diligens et sedulus *6 in aromataria taberna vocat *7 adventores, excipit *8 blandus, scandit, descendit per scalas *9 infestissimas, profert suas merces, vertit, invertit, mentitur, peierat. Omnia sunt illi leviora, quam studere.

Nug. A puero novi illum attentum ad rem, et de-

*1 Virg. Ecl. x.

*2 flebiliter, piena di cordoglio.

*3 apertilis, quae aperiri posset omnino; quod vulgo dicimus, a sigillo volante.

*4 crassae Minervae, idioti.

*5 succinctus bracca, col grembiale dinanzi.

*6 in aromataria taberna, nella spezieria.

*7 adventores, gli avventori.

*8 blandus, con buone parole.

*9 infestissimas, pericolosissimo.

lectari nummulis. Itaque potiozem habuit *1 nummationem, quam litteraturam; et vile lucrum anteposuit excellentiae eruditionis. Aliquando poenitebit eum.

Turd. Sed sero.

Nug. Indubie. Provideat, ne accadat sibi, quod suo consobrino.

Turd. Cui?

Nug. Antonio in *2 angiportu pomorum, ad tres graeculos. Non audisti illum superiore anno *3 decoxisse?

Grac. Quid decoxit, quaeso? Estne hoc tantum malum? An non quotidie id fit in culina omnibus?

Turd. Decoxit rem.

Grac. Quam rem?

Turd. Alienam, et *4 conturbavit.

Grac. Nihil ne reddidit creditoribus?

Turd. Ex compactione (nam receperat se *5 in asylum) *6 uncias ternas ex libris singulis.

*1 nummationem, l'acquisto del danaro.

*2 angiportu pomorum, in via mezza delle frutta.

*3 decoxisse, aver fallito, aver consumato.

*4 conturbavit, ha mandato a male ogni cosa.

*5 in asylum se receperat, orasi ritirato in luogo sicuro. Ex iure Romanorum qui in asylum confugerent, tuti a legibus erant, neque inde avelli poterant, ne loci sanctitas violaretur (Liv. I, 8). Ad hunc autem Viri locum declarandum pertinet quae habet Tacitus, *Annal. lib. III, 60*: crederet graecas per urbes licentia atque impunitas asylum statuendi: complebantur templa pessimis servitium: eodem subsidio obierat adversum creditores, suspectique capitulum criminum receptabantur. Cf. Sueton. Tib. xxxvii: abolevit et vim moremque aylorum, quae usquam erant. *Th. V.*

*6 uncias ternas ex libris singulis. *Libra* sive *as* *libralis* saepe usurpatur a Romanis pro toto aliquo, quod in duodecim partes sive uncias dividitur: praesertim vero pro haereditate, patrimonio, pro tota summa rei, de qua iura fuit societas, aliisque id genus. Quare cum Viri ait, Antonium decoxisse, atque ex compacto uncias ternas ex libris singulis creditoribus reddidisse, nihil aliud voluit significare, nisi Antonium, quum non posset in assen creditoribus satisfacere, quadrantem tantummodo solvisse, hoc est quartam debiti partem. Itali dicerent: secondo l'accordo fatto col creditore, diede loro il 25 per 100. *Th. V.*

Grac. Hoc vocas tu decoquere, cum nihil sit crudius? sed quomodo amisit?

Turd. Audivi equidem nuper de patre, non satis tamen intellexi. Narrabat pater, eum *1 fecisse versuras damnosissimas, quae degluberunt eum, et devoraverunt usque ad ossa.

Grac. Quid rei est versura? Quid deglubere?

Turd. Non ego quidem novi; credo esse aliquid de furibus.

Nug. Vides illum obesum, quem putes vix se commovere? *2 Petaurista est et funambulus.

Grac. Ah tace, rem narra incredibilem.

Turd. Non ipse quidem suo corpore, sed calicibus.

Grac. Afferebat aliquid aliud novi tabellarius de nostris sodalibus?

Turd. Etiam de Hermogene, qui in omni nostro certamine semper ferebat primas. Is admirabili mutatione ex ingeniosissimo et (ut aetas illius ferebat) doctissimo repente factus est tardissimus et rudissimus.

Nug. Tale quiddam saepe vidi accidere in quibusdam *3 acutulis.

Bamb. Aiunt id fieri, cum ingenii acumen non est solidum, ut in scalpellis, quorum acies facile retunditur; praesertim si quid secat paullo durius.

Grac. Quid? Est ne acies in ingenio, sicut in ferro?

Bamb. Nescio; ferrum saepe vidi, ingenium nunquam vidi.

Nug. Quid factum est adolescenti illi *4 pagano, qui superiore mense exhibuit nobis prandium *5 adventorium, refertum deliciis rusticis, ad quem a fuga

*1 fecisse versuras damnosissimas, che per pagare i creditori avea preso i denari in prestito, con grandissimo scapito.

*2 Petaurista est, qui saltibus levioribus movetur, un ballerino.

*3 acutulis, ingegnosetti.

*4 pagano, contadino.

*5 adventorium, per la sua venuta.

retrahendum praeceptor miserat *1 quatuor fugitivarios? Et erat formosulus.

Turd. Venustus asinus. Puella *2 amanuensis amatae meae, quae puella est illi soror patruelis, *3 convenit illum nuper in pago suo nudo capite, impexum, horridum, *4 sentum, *5 cum gallicis, et tunica villosa et *6 levidensa vendentem in trivio quodam chartaceas imagines et *7 tabellas elementarias, cantantem cantiones novas in circulis.

Grac. Oportet illum esse ortum claro sanguine.

Turd. Quid istuc?

Grac. Quoniam pater eius est de genere *8 Coclitum.

Nug. Non tam id arguit nobilem virum, quam bonum iaculatorem. *9 Collimabit facile.

Turd. Aut fabrum lignarium, qui oculo *10 rubricam dirigit uno.

Nug. Nunquam placuit mihi ille puer, nec dederat mihi significationem aliquam virtutis.

Grac. Quid ita?

Nug. Quia nec amabat studia, nec praeceptorem reverebatur, quod est perditum animi argumentum evidentissimum: et senes irridebat et calamitosos subsannabat. Sed quis est ipse *11 sericatus, torquatus, *12 bracteatus auro?

Grac. Ex genere clarissimo, matrem habet nobilissimam et foecundissimam.

*1 Fugitivarii, qui retrahunt servos a fuga.

*2 Quam hera habet semper sibi paratam ad manum, *la cameriera*.

*3 convenit illum, *lo trovò*.

*4 sentum, *male in arnese*.

*5 gallicae, socii lignei, coccoli.

*6 levidensa, *grossolana*.

*7 tabellas elementarias, *le carte dell' a, b, c*.

*8 Quia oculo captus erat.

*9 Collimabit facile, *tirerà facilmente a segno*.

*10 rubricam, *il filo rosso*.

*11 sericatus, *vestito di seta*.

*12 bracteatus auro, *ricoperto d'oro*.

Nug. Quam?

Grac. Terram: et vix credas, quas semper faciat delicias: dicas puerulum in cunis adhuc, et crepundiis vagientem.

Nug. Atqui lanugo illi incipit iam per malas serpere.

Bamb. Item, observator venit. Expedite libros, explicite, incipite evolvere.

Grac. Nec fuit *1 his multis hebdomadibus observator magis curiosus, et qui tam gauderet deferendis ad magistrum eriminibus.

Bamb. Utinam saltem nos verae culpae *2 reos legeret, sed calumniatur plerumque.

Nug. *3 *Hic murus aeneus esto.*

*4 *Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.*

Sed quiescite; ego illum statim hinc fugabo.

Obsev. Quid tu dicis, *5 *Vatia?*

Nug. Quid tu, *6 *Vatraz?*

Obsev. Quid tu, *7 *Vatrachomyomachia?* Sed ioco ablato, quid hic agitur?

Nug. Quid ageretur? Quod inter bonos scholasticos et studiosos. Legitur, ediscitur, disputatur. Die, sodes, capitulum lepidissimum, quod est apud Virgilium: *8 *Transversa tumentibus hircis.*

Obsev. Bene facitis: pergite studere, ut bonae in-

*1 his multis hebdomadis, *da molte settimane in qua*.

*2 nos reos legeret, *ci accusasse*.

*3 Proverbum ex Horatio de promptum (Ep. lib. I, l. vers. 60). *questa sarà, come sicura rocca*.

*4 Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, *non far mai male e non aver paura*.

*5 Vattius, apud Plaut., *chi ha le gambe storte*.

*6 Vatraz, graece est rana.

*7 Graeca vox *βατραχομυομαχία*, sive pugna ranarum et murium; a *βάτραχος*, rana, *μύς*, mus, *πάγμα*, pugno. Hoc nomine donatur poemation, quod Homero tribuitur.

*8 Transversa tumentibus hircis (Virg. Ecl., III, v. 8), *mentre guardavano a traverso i capri*.

dolis adolescentes decet. Mihi aliud nunc est negotii.
*1 Vos valebitis.

Nug. Nunc satis *2 nugatum est. Revertamur ad ludum; sed prius relegamus quae praeceptor explicavit, tum ut discamus, tum ut illi placeamus et nos approbemus, quod cuique nostrum debet esse in votis non minus, quam patri.



ITER ET EQUUS

PHILIPPUS, MISIPPUS, MISOSPUDUS, PLANETES,
PUER, RUSTICUS.

Phil. Vultisne proficiscamur animi gratia Bouoniam, quae est ad *3 Sequanam?

Misipp. et Misosp. *4 Nihil malumus, die praesertim sereno, *5 a ventis silenti, tum etiam *6 in nostro paedagogio feriato.

Phil. Cur non est vobis *7 operarius?

Misipp. Quia Pandulphus *8 madefacturus est hodie ingenti prandio magistros omnes in honorem laurea suae magistralis.

*1 Vos valebitis, addio.

*2 nugatum est, si è Cianciato abbastanza.

*3 Sequana, fluvius Parisios interficiens, la Senne.

*4 Nihil malumus, non abbiamo il maggior desiderio.

*5 a ventis silenti, quieto.

*6 in nostro paedagogio feriato, perchè abbiamo vacanza.

*7 operarius, giorno da lavoro.

*8 madefacturus est, ha da ubbriacare.

Plan. Vah quantum potabitur!

Misosp. Multo plus sitiatur.

Phil. Ego habeo *1 asturconem.

Misipp. Et ego *2 equum meritorium, conductum de lusco impostore.

Misosp. Ego et Planetes vehemur rheda: reliqui, si videtur, vel pedestres sequentur nos, vel vi brachiorum agent cymbam contra cursum amnis.

Plan. Immo equis trahetur.

Misosp. *3 Ut erit cordi; nam nobis pedestre iter magis placet.

Phil. Eia, *4 puer, *5 frena equum meum, et *6 insterne. Quid, *7 malum, *8 manno indis lupatum? Orna potius frenulo illo levi cum bullis.

Puer. Hui, nec *9 oream habet, nec *10 aureas.

Phil. Si scirem quis fregisset, ego illi frangerem...

Misipp. Quid tu nunc dices concitatus?

Phil. Panem in coena. Accipe unde poteris, accommodato.

Puer. Scilicet, in mediis paedagogiis quaeris vel equos, vel equorum ornamenta.

Phil. Supple igitur quae desunt, ex hoc fune.

Puer. *11 Erit deforme.

Phil. Abi, insane: quis videbit extra urbem?

Puer. *12 Antilena est dissuta.

*1 Asturco, equus ab Asturia, oppido Hispaniae, sic dictus, giunnetto.

*2 equum meritorium, un cavallo preso a note.

*3 Ut erit cordi, come piacerà.

*4 puer, paggio.

*5 frena equum, metti la briglia.

*6 insterne, metti la sella.

*7 malum, domin'.

*8 manno, cavallo picciolo, ronzino.

*9 orea, corrigia, quae est sub ore, il barbazale.

*10 aurea, corrigia ad aures, la testiera.

*11 Erit deforme, farà brutto vedere.

*12 Antilena, il pettorale.

Phil. Sarcias *1 ligula adstrictoria aliqua.

Puer. Non habet *2 postilenam.

Phil. Nec est opus.

Plan. Magnum equitem et exercitatum! Delabetur *3 ephippium ad collum, et *4 effundet te supra caput.

Phil. Quid ad me? Lutosa est magis via, quam lapidosa: inficiar coeno, non cruentabor. Sed, si haec omnia apparanda, non hinc discedemus ante vesperum. Adduc equum qualicumque ornatu.

Puer. Paratus est: conscende. Ah quid agis? Pedem dextrum ponis priorem in *5 stapeda?

Phil. Utrum ergo?

Puer. Sinistrum; et habenas sinistra manu rege; dextera cape hanc virgulam, quae erit pro calcariibus.

Phil. Non indigeo: calcanei erunt mihi vice calcarium.

Puer. *6 Iubellium Tauream videtis, aut, qui cum hoc congressus est, *7 Asellum.

Phil. *8 Apage historias in procinctu. Ubi reliqui?

Puer. He, ego comitabor vos pedester.

Misipp. O equum molestissimum *9 succussatorem! Ossa mihi omnia contuderit, priusquam perveniamus in oppidum.

*1 ligula adstrictoria aliqua, con qualche stringa.

*2 postilenam, la groppiera.

*3 ephippium, la sella.

*4 effundet te supra caput, ti rovescerà sul capo.

*5 stapeda, staffa.

*6 Cerrinus Iubellius Taurea vir fuit bello insignis, et nobilis eques Campanus. Eius pugnam cum Claudio Asello narrat Livius lib. xxiii, 47. Th. V.

*7 Claudius Asellus civis romanus.

*8 Apage historias in procinctu, levati di qui era colle storie.

*9 Succussator est equus, qui sassorem concutit, che va di trotto.

Phil. *1 Quid, malum, est stratum istud tuum? Clitella est, ut puto.

Misipp. Paulo minus.

Phil. Quanti, quanti?

Misipp. Nummis turonensibus quatuordecim.

Phil. Equum ipsum cum suo victu et vestitu tanti non emerim: nec videtur mihi equus *2 vector, nec *3 ephippiarius: sed iumentum *4 clitellarium et *5 iugale, aut *6 dossuale. Animadvertite, quaeso, ut passim cespitat; vel in chartam, aut *7 latum culmum impingeret.

Misipp. Quid tu de eo dicis? Pullus est adhuc. Sed garris quae voles. Vides tu hunc equum? Is qualis est, me vehet, aut ego illum.

Puer. Ungulam habet tenerrimam, miser.

Phil. Quid admonuit te tam accurate *8 unoculus, cum tibi eum insterneret?

Misipp. Rogavit verbis amantissimis, ne duo insideremus equo, alter in strato, alter super clunes; et ut in equili diligenter ei *9 substernerem.

Puer. Nimirum eget miscellus, qui latera habet nudata carne.

Phil. Quid agitis? Vos non ascenditis in rhedam?

Plan. Probe mones, rhedarius petit nunc altero tanto plus quam quanti eramus pacti.

Phil. Cum rhedariis est vobis res et cum navicularibus: facile conficietis omnia, et ex animi sententia. Genus hominum est mile, mansuetum, come,

*1 Quid, malum, est stratum istud tuum? Che domin' di sella è codesta tua?

*2 vector, da cavalcare.

*3 ephippiarius, da sella.

*4 clitellarius, da basto.

*5 iugale, da carretta.

*6 dossuale, da soma.

*7 latum culmum, fuzcello di paglia stacciato.

*8 unoculus, lasco, orbo d'un occhio.

*9 acil, paleam ad cubandam, che gli facesti un buon letto.

urbanum, piuni. Rhedarii sunt faex terrae, navicula-
tores faex maris. Date illi dimidium eius, quod plus
poscit.

Puer. Quotam esse iam horam censetis?

Phil. Ex sole conicio esse ultra decimam.

Puer. Appetit iam meridies.

Phil. Ita ne? Heus, Misippe, eamus; sequatur qui
poterit, invenient nos *1 ad galerum purpureum; ea
est taberna diversoria, sita contra regiam pyramidem,
non procul a domo *2 Curionis.

Misipp. Qua egrediemur?

Phil. Per portam Marcellinam ad dexteram, *3 sim-
plici via et directa.

Misipp. Immo teneamus hanc semitam; via iucunda
et placida.

Phil. Minime vero: nihil commodius et tutius, quam
via regia; nam transversis itineribus amittemus com-
mites, praesertim quod trames ille, nisi me fallit me-
moria, est valde *4 sinuosus et ambagiosus.

Misipp. Qui sunt isti hastati? Videntur milites ex
istis *5 mercenariis.

Phil. Quid agendum?

Misipp. Revertamur, ne nos spolient.

Phil. Progrediamur; nam facile evademus eos cursu
equorum per campos.

*1 ad galerum purpureum, all'insegna del berrettone rosso.

*2 Curionis. Curio. Latinis est sacerdos, qui curiae praest. Itali,
il parroco. Male autem a plerisque recentioribus huiusmodi sa-
cerdos latine appellatur *parochus*. Namque *parochi*, sic dicti a
παροχῶν, praebes, fuerunt apud Romanos qui in municipiis ligna,
foenum, salem, tectum iis praebant, qui reipublicae causa iter
facerent. Vulgo *i provisionieri*, *les fournisseurs*. Vide in hanc
rem Tull. ad Attic. lib. V. ep. 16. - Horat. Satyr. lib. I, 5. vers. 46.

Th. V.

*3 simplici via, per la via ordinaria.

*4 sinuosus et ambagiosus, storto e intricato.

*5 mercenariis, soldati del soldo.

Misipp. Quid, si gestent *1 tormenta manualia?

Phil. Nihil tale cerno, sed solas *2 sarissas.

Misipp. Accede propius, puer.

Puer. Quid rei est?

Misipp. Non tu vides illos Germanos?

Puer. Quos?

Misipp. Illos huc venientes adversum nos.

Puer. Plane non sunt Germani, sed Parisienses ru-
stici duo cum suis baculis.

Misipp. Profecto ita est. Bene sit tibi; animam mihi
et vitam reddidisti. Sed ubi Misospudus et Planetes?

Puer. Rhedarius iratus, quod non quantum postu-
laverit accipiat, duxit eos via salebrosa: equi dum
magna enitentur vi rotas in alto coeno haerentes ex-
trahere, temonem et *3 heltia confregerunt. Tum *4
canthi revulsi sunt cum clavis, et ipse rotam *5 suf-
flaminaverat imprudens, bili excaecatus. Nunc ea re-
ficit stomachabundus et convicians divis omnibus, ve-
ctores quoque diris devovens atrocissimis.

Phil. Quae capiti illius sint.

Puer. Puto eos, rheda relicta, transituros in *6 sar-
racum, quod *7 sine onere habet iter Bononiam. Glau-
cus et Diomedes ingressi erant in scapham quandam;
sed nautae negant, se hoc vento posse remis aut
contis agere navigium. Equos *8 helciarios narrant
omnes esse occupatos, nescio qua materia vehenda:
ita nondum religarant *9 prymnesium.

*1 tormenta manualia, archibusti.

*2 Sarissae, hastae praelongae, ita a Macedonibus vocatae, le lance.

*3 heltia, i pectorali.

*4 canthi, i cerchi di ferro.

*5 sufflaminaverat. Sufflaminare est roentem carrum sistere *suffla-
mine*. Sufflaminis autem nomine intellige vel lignum per radios
rotarum traiectum, vel ferreum instrumentum instar soleae, quod
rotae cantho supponitur. Vulgo, *aveva messo la scarpa*. Th. V.

*6 sarraacum, carro.

*7 sine onere, scarico.

*8 equi helciarii, qui trahunt navigium, cavalli da tirar l'atzaia.

*9 prymnesium funis est, quo navis terrae alligatur, la corda.

Phil. De naulo nihil novi?

Plan. Nihil prorsus.

Phil. Mirum est; sed coniicio quid futurum sit; non pervenient illi Bononiam ante serum diei.

Misipp. Quid tum? Sumemus diem crastinum totum ad reficiendum animum. Aspice, ut fluviolus ille leniter labitur: aquae plane crystallinae inter scrupos aureos: quam iucundum murmur! Audis lusciniolam et carduelem? Profecto territorium hoc Parisiense amoenissimum est.

Phil. Quod spectaculum potest esse huic par? Quam placido agmine fluit Sequana! Ut fertur navicula illa *1 plenis sinibus, et secundo vento! mirifice his omnibus redintegrantur animi. O pratum miro artificio vestitum!

Misipp. Nempe ab admirabili artifice.

Phil. Quam suavem odorem eructat!

Misipp. Iluc, huc; ad sinistram flectito, ut vites coenum tenacissimum, in quo *2 gradarius tuus statim unguem amitteret. Quam contrarius hic campus suo vicino, *3 obsitus situ, squalidus, curiosus, horrens petris et spinis armatus.

Puer. Non vides esse agrum *4 ruderatum ex villae ruinis. Et alioqui frumentarius est. *5 Hyberno pulvere, verno luto, magna farra, Camille, metes.

*1 plenis sinibus, a vete *gonfie*.

*2 equus gradarius, *cavallo che va di passo*.

*3 obsitus, *insalvaticchio*.

*4 ruderatum, *coperto di calcinacci, e di sassi*.

*5 Vetus hoc fuit rusticum carmen (Macrob. Satur. v. 20):

Hyberno pulvere,
Verno luto,
Grandia farra,
Camille, metes.

Hinc Virg. (Georg. I, 109) somisit illud:

..... hyberno lactissima pulvere farra.

Th. F.

Phil. Quaeso cantilla versus aliquot, ut soles.

Misipp. *1 Placet.

Felix ille animi, divisque simillimus ipsis,

Quem non mendaci resplendens gloria fuco

Sollicitat; non fastosi mala gaudia luxus.

*Sed *2 tacitos sinit ire dies, et paupere cultu*

**3 Exigit innocuae tranquilla silentia vitae.*

Phil. Versus facetissimos et gravissimos! Cuius quaeso sunt?

Misipp. Non agnosti?

Phil. Non.

Misipp. *4 Angeli Politiani.

Phil. Vetustiores putavi, et habent gratiam antiquitatis. Suspicio, nos deerrasse.

Misipp. Heus bone vir, qua itur Bononiam?

Rustic. Aberrastis. Obvertite *5 cantheria vestra ad bivium illud, et tenete viam, quam rodit flumen: ea vos non sinet falli; recta est et simplex usque ad vetustam quercum; inde ad manum hanc vos *6 praecipitatote.

Misipp. Habemus gratiam.

Rustic. Ducat vos Deus.

Misipp. Mallem currere, quam sic ab equo isto concuti.

Phil. Tanto coenabis avidius.

Misipp. Immo vero non potero coenare delassatus et confractus toto corpore; citius quaeram de lecto, quam de coena.

*1 Placet, *si bene*.

*2 tacitos sinit ire dies, *quieti passa i giorni*.

*3 Exigit innocuae tranquilla silentia vitae, *gode tranquilla ed innocente vita*.

*4 Angelus Politianus, philologus sui temporis clarissimus, complura edidit ingenii et doctrinae suae monumenta, quae curiosiores aures etiam nunc tenent. Laudantur in primis eius carmina graeco, latino atque italico sermone conscripta. Obiit anno post Christum natum MCCCXCIII. *Th. F.*

*5 cantheria, *cavalli castrati*.

*6 praecipitatote, *tirate giù*.

Phil. Sede *1 coniunctis cruribus, non *2 divaricatis; minus senties laborem.

Misipp. Hoc est foeminarum; et facerem, nisi metuerem derisus et sannas praetereuntium.

Puer. Siste parumper, Philippe, dum hic *3 faber ferrarius calcearit asturconem tuum, cui excussa est solea dextri pedis.

Misipp. Quin potius moremur hic, ne, clauso diversorio, sub dio dormiamus.

Phil. Quid? In *4 aperto mundo, an non id praestabilius, quam in clauso? Gravius esset, quod incoenes.

SCRIPTIO

MANRICUS ET MENDOZA, PUER, MAGISTER.

Manr. Adfuiisti hodie, cum ille haberet orationem de utilitatibus scribendi?

Mend. Ubinam?

Manr. In *5 auditorio Antonii *6 Nebrissensis.

Mend. Minime vero. Sed tu recense, si qua haeserunt memoriae.

Manr. Quid ego recenseam? Dixit tam multa, ut omnia prope exciderint.

Mend. Ergo contigit tibi, quod de vasis angusti orificii Quintilianus dicit, quod superfusam humoris co-

*1 coniunctis cruribus, con tutte due le gambe da una parte.

*2 divaricatis, a cavalcione.

*3 faber ferrarius, il manescalco.

*4 in aperto mundo, all'aria aperta.

*5 auditorio, scuola.

*6 Nebrissensis, Lebrizense. Nebrissa enim, vulgo Lebrizza, est urbs Andalusiae.

piam respuunt; sensim si instilles, recipiunt. Sed nihil retinuisti penitus?

Manr. Propemodum nihil.

Mand. Aliquid igitur.

Maur. Perpusillum.

Mend. Istuc ipsum perpusillum fac mihi etiam commune.

Manr. Primum omnium aiebat, esse perquam admirabile, tantam varietatem humanarum vocum paucis potuisse litteris comprehendere: deinde, amicos absentes posse inter se beneficio litterarum colloqui. Addebat, nihil esse visum admirabilius apud insulas istas a regibus nostris recens inventas, unde aurum affertur, quam posse inter se homines aperire quae sentiant, tanto intervallo regionum, missa chartula aliqua maculis nigris distincta; rogabant enim, an papyrus sciret loqui. Haec ille et alia permulta, quae sum oblitus.

Mend. Quamdiu dixit?

Manr. Horas duas.

Mend. Et tam longa oratione tam paucula mandasti memoriae?

Manr. Mandavi quidem memoriae, sed ea noluit retinere.

Mend. Plane dolium habes filiarum Danai.

Manr. Immo excepi cribro, non dolio.

Mend. Accersamus aliquem, qui tibi ea, quae ille dixit, redigat in memoriam.

Manr. *1 Mane tamen; nam aliud quiddam cogitatione quaero. Teneo.

Mend. Eloquere tandem: cur non *2 excipiebas penna?

Manr. Non erat ad manum.

*1 Mane, aspetta.

*2 excipiebas penna, le scrivevi.

Mend. Ne *1 pugillares quidem?

Manr. Ne pugillares quidem.

Mend. Exprime hoc tandem.

Manr. A fugit iam: tu excussisti mente, tam odiose interpellando.

Mend. Hui, tam cito?

Manr. Rediit in memoriam. Ex auctoritate nescio cuius scriptoris affirmabat, nihil esse ad magnam eruditionem compendiosius, quam probe ac celeriter *2 pingere.

Mend. Quis est auctor?

Manr. Nomen saepe audivi, sed memoria effluxit.

Mend. Ut alia: sed huic praecepto non paret vulgus nostrae nobilitatis, quae pulcrum et decorum sibi esse ducit, nescire litteras formare: dicas *3 scarificationem esse gallinarum, et nisi praemonitus sis, cuius sit manus, numquam divinaris. Et ea de causa vides, quam crassi sint homines, quam amentes et opinionibus corruptissimis.

Manr. Quomodo sunt vulgus, si nobiles? An non haec multum inter se distant?

Mend. Quia vulgus non vestibus et possessionibus distinguitur; sed vita *4 et iudicio de rebus integro. *5 Vin' ergo, ut nos a vulgari ista inscitia vindicemus? Tradamus nos huic exercitamento.

Manr. Nescio quo pacto naturale est mihi, distorte, inaequaliter, perturbate exarare litteras.

Mend. Hoc habes nobilitatis: exerceas te; nam asuefactio mutabit quod naturale esse ducis.

Manr. Sed ubi is habitat?

Mend. Ex me tu id quaeris? Qui nec audivi hominem nec vidi, cum ipse eum audieris: tu, quantum

*1 pugillares, la tavoletta da scrivere.

*2 pingere, scrivere.

*3 scarificationem esse gallinarum, raspiamento di galline.

*4 iudicium integrum, il buon giudizio.

*5 Vin' pro vis ne.

intelligo, velles omnia *1 ingeri tibi praemansam in os.

Manr. Nunc commemini: aiebat, sibi domum conductam iuxta aedem DD. Iusti et Pastoris.

Mend. Est ergo vicinus vester: eamus.

Manr. Heu, puer, ubi est magister?

Puer. In illo conclavi.

Mend. Quid agit?

Puer. Docet quosdam.

Manr. Significa illi, adstare hic prae foribus, qui huc etiam veniunt, ut ab eo doceantur.

Mag. Qui sunt pueri isti? Quid petunt?

Puer. Te cupiunt *2 conventum.

Mag. *3 Admitte eos ad me recta.

Manr. et Mend. Optamus tibi salutem et omnia prospera, magister.

Mag. Et ego vicissim vobis felicem huc ingressum. Sospitet vos Christus. Quid est? Quid vultis?

Manr. Doceri abs te artem istam, quam profiteri, si modo vacat et si vis.

Mag. Profecto oportet vos esse pueros honestissime educatos, qui et sic loquamini, et tam modesto sitis ore. Nunc vero magis, cum tota facie suffudit se vobis rubor: confidite, filii: nam iste est color virtutis. Qui vocamini?

Manr. Manricus et Mendoza.

Mag. Nomina ipsa testantur ingenuam educationem et generosos animos. Ita demum eritis vere nobiles, si iis artibus excolatis animos, quae maxime sunt dignissimae claris natalibus: quanto magis sapitis vos, quam multitudo ista nobilitatis, qui eo se habitum iri generosiores sperant, quo imperitius pingant litteras. Sed minime est hoc mirandum; quandoquidem

*1 ingeri tibi praemansam in os, ti si mettesse in bocca la pappa bella e masticata.

*2 conventum, di parlarti.

*3 Admitte eos ad me recta, falli passare a dirittura.

persuasio haec dementiam nobilitatis iam pridem invasit, nihil esse abiectius aut vilius, quam aliquid scire. Ergo videre est illos epistolis a *1 librariis suis compositis subscribentes, id quod legi nullo pacto potest, nec scias, a quo tibi epistola mittatur, nisi sit a tabellario praedictum, ut signum agnoscas.

Manr. Id modo ego et Mendoza querebamur.

Mag. Sed venitis huc armati?

Manr. Minime vero, bone praeceptor; vapularem a nostris paedagogis, si ausi essemus arma hac aetate vel aspicere, *2 nedum tangere.

Mag. Ah, ah, non loquor de armis crudelitatis, sed de istis scriptoriis, quae ad praesentem rem faciunt. Habetis *3 thecam pennariam cum pennis?

Mend. Quid est rei theca pennaria? An ea, quam nos *4 calamariam appellamus?

Mag. Ea ipsa: nam antiquissimi homines solebant stylis scribere, quibus successerunt calami, et potissimum *5 Nilotici Agareni, si quos vidistis, scribunt arundinibus a dextera in sinistram, sicut omnes paene ad Orientem nationes. Europa Graecos secuta, contra a sinistra in dextram.

Manr. Etiam latini?

Mag. Latini quoque, filii; sed *6 hi a Graecis habent originem, et olim veteres Latini scribebant in

*1 librarii, scribani, secretarii.

*2 Particula *nedum* servit parti deteriori, sive, ut apertius dicam, cum deteriore sententiae parte semper est coniungenda. Rectius igitur scripsisset noster: *si ausi essemus arma hac aetate tangere, nedum aspicere.* Th. V.

*3 thecam pennariam, la custodia delle penne.

*4 calamariam, pennaitolo.

*5 Nilotici, quei del Nilo.

*6 hi a Graecis habent originem. Haec opinio, quae late olim invaluit, a recentioribus fuit explosa. Constat enim, Tyrrenos, Pelasgos, aliosque ex Asia in Graeciam pariter atque in Italiam fuisse profectos; ideoque graecam et latinam gentem sororio vinculo esse consociatam. Th. V.

membrana *1 deletili, quae vocabatur *2 palimpsestos, tum una tantum facie: nam qui utrinque erant libri conscripti, epistographi dicebantur: qualis fuit Orestes ille Iuvenalis, scriptus et in tergo, nec dum finitus. Sed haec alias. Nunc ea, *3 quae instant. Anserinis pennis scribimus, aliqui *4 gallinaeis. Vestrae istae sunt egregie habiles: nam sunt *5 caule ampla et nitida et firma. Detrahite *6 plumulas scalpello, et detruncate aliquid *7 de cauda: tum eradite, si quam habent scabritiem: nam levigatae fiunt aptiores.

Manr. Nunquam ego gero, nisi *8 deplumatas et nitidas; sed institutor meus docuit me eas leves facere saliva et affricatione adversum tunicam et *9 feminicruralia.

Mag. Praesens consilium.

Mend. Doce nos *10 aptare pennas.

Mag. Primum omnium rescindite utrinque caput, ut fiat *11 bifurcata, tum in superiore parte incisuram facite scalpello sensim ducto, quae *12 crena vocatur: hinc aequate duos illos *13 pedunculos, seu mavultis nominare, *14 cruseula, ita tamen, ut altius sit dextrum, in quod penna scribendo incumbit; id

*1 deletili, da potersi cancellare.

*2 Palimpsestos, seu palimpsestus est membrana iteram abrasa, ut in ea pluries scribi possit, a graecis vocibus $\pi\alpha\lambda\iota\sigma$, iterum, $\sigma\tau\omega$, radendo abstergo.

*3 quae instant, che premono.

*4 gallinaeis, con penne di pollo d'India.

*5 caule ampla et nitida et firma, grosse, chiare e sode.

*6 plumulas, lo spennacchio.

*7 de cauda, di estremità.

*8 deplumatas, spennacchiate.

*9 feminicruralia, calzoni.

*10 aptare pennas, temperare.

*11 bifurcata, a due punte.

*12 crena, fenditura.

*13 pedunculos, piccole punte, piccoli gambi.

*14 cruseula, gambine.

tamen discrimen vix *1 perceptibile oportet esse. Pennam si firmiter vis chartae imprimere, tribus digitis teneto; sin celerius, duobus, pollice et indice, more italico; nam medius inhibet magis cursum et moderatur *2 ne se immodice effundat, quam adiuvat. Profer *3 atramentarium.

Mend. Item, *4 cornu atramentarium elapsum est mihi venienti huc.

Mag. Puer, profer *5 ampullam illam atramentariam, ex ea effundemus in hoc *6 mortariolum plumbeum.

Mend. Sine *7 peniculo?

Mag. Ita hauries penna liquidius et commodius; nam *8 in gossipio, vel filo bombycini aut lini, cum pennam intingis, adhaeret semper *9 crenae *10 fibra aliqua vel flocculus, in quo detrahendo fit mora scriptioni: aut, si non detrahas, lituras verius effingas, quam litteras.

Mend. Ego ex sodalium consilio *11 linteolum Melitense indo, aut *12 bombycinum leve ac tenue.

Mag. Istud vere est satius. Caeterum multo praestat solum atramentum infundere in mortariolo *13 fixo; nam quod circumgestandum est, huic omnino opus est peniculo. Caeterum habetis chartam?

*1 vix perceptibile, che appena si conosca.

*2 ne se immodice effundat, che non iscorra smoderatamente.

*3 atramentarium, il calamaio.

*4 cornu atramentarium, il calamaio di corno.

*5 ampullam atramentariam, ampolla d'inchiostro.

*6 mortariolum plumbeum, calamaio di piombo.

*7 peniculo, stracci.

*8 in gossipio, vel filo bombycini aut lini, nella bambagia o negli stracci di seta o di filo.

*9 crenae, fenditura.

*10 fibra aliqua, vel flocculus, qualche piccol filo o peluzzo.

*11 linteolum Melitense, tela fina di Malta.

*12 bombycinum leve ac tenue est, quod vulgo dicimus taffeta.

*13 fixo, che si tien fermo.

Mend. Hanc.

Mag. Asperam admodum, et quae pennam remoretur ne *1 inoffense decurrat, quod est studiis noxium; nam dum luctaris cum scabritie chartae, elabuntur multa ex iis, quae scribenda cogitaveras. Hoc genus chartae amplae, densae, durae, scabrae *2 librariis relinquitur; quae ideo *3 libraria nuncupatur, quod ex ea fiant ad diurnitatem libri: nec illam quotidiano usui paraveris grandem, augustanam, sive imperialem, quae de rebus sacris *4 hieratica nominatur, quales videtis in libris sacrarum aedium. Acquirite vobis chartam *5 epistolarem, quae ex Italia affertur, optima, tenuissima et firma; vel vulgarem illam, quam ex Gallia important, quam passim invenietis venalem, *6 in singulos codices nummis octonis plus minus. Dabitur vobis *7 pro corollario *8 philura una aut altera chartae *9 emporeticae, quam *10 bibulam dicimus.

Mend. Quae est horum nominum ratio? Nam saepe dubitavi.

Mag. Emporetica de Graeco venit, ab involvendis mercibus; et bibula, quod atramentum absorbeat. Ita non erit vobis opus *11 furfuribus aut sabulo, vel pulvere de pariete eraso. Sed omnium optimum est, cum per se litterae exsicantur: eo enim modo diu-

*1 inoffense, senz'intoppo.

*2 librariis, librai.

*3 libraria, carta da libri.

*4 hieratica, sacra, a graeco vocabulo ιερα, sacer.

*5 epistolarem, da lettere.

*6 in singulos codices nummis octonis plus minus, otto soldi il quadero più o meno. Codex enim est libro da scrivere.

*7 pro corollario, per giunta.

*8 philura, foglio.

*9 chartae emporeticae, carta straccia o da involti, qua videlicet a mercatoribus merces involvuntur; sic dicta a graeco verbo ἐμπορῶ, mercaturam facio.

*10 bibulam, sugante.

*11 furfuribus, di segatura.

turniores fiunt. Proderit tamen emporetica, *1 quam sub manu extendatis, ne sudore aut sordibus maculetis papyri candorem.

Manr. Cedo iam nobis, si videtur, exemplar.

Mag. Primum, *2 abecedarium, deinde *3 syllabatum, tum verba coniuncta ad hunc modum. Disce, puer, quibus fias sapientior et proinde melior. Voces sunt animorum signa inter praesentes; litterae inter absentes. Haec effingite, et redite huc a prandio vel cras, ut scripturam vestram emendem.

Manr. Faciemus, interea commendamus te Christo.

Mag. Et ego vos eidem.

Mend. Secedamus, ut absque interventu sodalium et interpellatione meditemur quae a magistro hoc accepimus.

Manr. Placet mihi. Ita fiat.

Mend. Ventum est, quo volebamus. Assideamus in his saxis.

Manr. Etiam, sed *4 aversi a sole.

Mend. Mutua mihi dimidium chartae folium, quod reddam cras.

Manr. Sufficit tibi hoc frustulum?

Mend. Hui! non capiet sex versus, ex meis praesertim.

Manr. Scribe in utraque facie, et fac versus densiores; quid necesse habes tam magna interstitia relinquare?

Mend. Egone? Vix intervallum est ullum; nam litterae sese utrinque attingunt, praesertim quae longos habent apices aut pedes, ut *b* et *p*. *5 Sed quid

*1 quam sub manu extendatis, per tener sotto la mano.

*2 abecedarium, l' a, b, c.

*3 syllabatum, le attaccature.

*4 aversi a sole, con le spalle volte al sole.

*5 Sed quid tu? ma e tu?

tu? Iam ne duos versus exarasti? Et quidem eleganter, nisi quod sunt *1 pravi.

Manr. Scribe tu seorsum et tace.

Mend. Enimvero penna et atramento hoc scribi nullo pacto potest.

Manr. Quid ita?

Mend. Non cernis, ut penna *2 respergit chartam atramento extra litteras.

Manr. At atramentum meum adeo est crassum, ut limum esse credas. Aspice, amabo, ut haeret in summa creta, nec ad characteres formandos defluit. Quin igitur utrique incommodo medemur? Tu *3 de cuspidibus pennae rescinde scalpello, quoad atramentum comode colligat in litteras, ego in atramentarium, quo sit atramentum liquidius, instillabo guttas aquae aliquot.

Mend. Immeito potius.

Manr. Oh, ne lotium: foetebit atramentum ipsum et quidquid scripseris, nec facile deinceps odorem hunc elueris e periculo. Optimum esset acetum, si haberes ad manum; nam hoc vi sua statim disrarat densum atramentum.

Mend. Verum: sed periculum est, ne acrimonia sua chartam penetret.

Manr. Nihil tale metuas; haec charta maxime omnium *4 continet atramentum, ne effluat.

Mend. Extremae huius tuae chartae orae inaequales sunt, rugatae et asperae.

Manr. *5 Demarginato chartam aliquantum forfi-

*1 pravi, storti.

*2 respergit chartam atramento extra litteras, schizza l' inchiostro sul foglio fuori delle lettere.

*3 de cuspidibus pennae rescinde scalpello, spunta un poco la penna col temperino.

*4 continet atramentum, ne effluat, ritiene l' inchiostro, che non passi.

*5 Demarginato chartam aliquantum forficibus, tosa un poco la carta colle forbici.

cibus; nam hoc est etiã elegantius, aut citra eam asperitatem scribendo subsiste. Tibi semper levissimae offensiones satis magno impedimento sunt *1 ne pergas, sed quidquid est in manibus, abicias illico.

Mend. Redeamus iam ad praeceptorem.

Manr. Videtur tibi tempus?

Mend. Metuo, ne praeterierit iam tempus; nam solet mature coenare.

Manr. Eamus, ingredi tu prior, qui habes minus cordis.

Mend. Immo tu potius, qui *2 minus frontis.

Manr. Vide, ne quis ab illo exeat, qui deprehendat hic nos *3 iocantes et lascivientes. Pulsemus fores anulo, etsi patentis; nam hoc fuerit urbanus.

*4 At, at.

Puer. Quis isthic? Recta introeas, quisquis es.

Manr. Nos sumus. Ubi est institutor?

Puer. In conclavi.

Mend. Omnia sint tibi fausta, praeceptor.

Mag. *5 Feliciter veneritis.

Mend. Effinximus quinquies aut sexies tuum exemplar in eadem charta: referimus hoc opus nostrum ad te, emendandum.

Mag. Recte facitis. Ostendite. Posthac relinquitte maiorem intercapedinem versuum, ut sit, ubi ego possim corrigere vestra errata ad emendationem. Hae litterae sunt admodum inaequales, quod est in scribendo foedum. Animadvertite, quanto maius est *m*, quam *e* et *o*, quam orbis huius *p*; nam litterarum corpora omnia oportet esse aequalia.

Mend. Quid, quaeso, vocas corpora?

*1 ne pergas, per non tirare innanzi.

*2 minus frontis, più sfrontato.

*3 iocantes et lascivientes, a far bagattello ed a ruzzara.

*4 At, at, là, là.

*5 Feliciter veneritis, state i benvenuti.

Mag. Media in litteris praeter *1 apiculos et *2 peduncululos, si quos habent; apices habent *b* et *l*; pedes *p* et *q*. Iam in eodem *m* crura sunt imparia; primum brevius est medio, et nimis *3 magnam caudam trahit, sicut et illud *a*, nec satis *4 imprimitis pennam chartae: vix haeret atramentum, nec dignoscas, quae sint elementa. Quod litteras has transformare tentaris in alias, *5 erasis particulis cuspede scalpelli, magis deturpasti scripturam: satius fuisset tenuem lituram inducere, tum et quod superest verbi in fine versus, transferre in caput sequentis, modo integrae sint semper syllabae, quas secari non patitur lex latinae scriptionis. Augustum Caesarem pro dunt memoriae, non solitum verba dividere, nec ab extrema parte versuum abundantes litteras in alteram transferre, sed ibidem *6 statim subiicere et circumducere.

Manr. Nos id libenter imitabimur, quoniam exemplum est regis.

Mag. Recte facitis; quomodo enim aliter approbaretis, vos ex illius esse satos sanguine? Sed ne coniungatis omnes litteras nec omnes separetis. Sunt *7 quae vinciri inter se postulant, ut caudatae, cum aliis, velut *a*, *l*, *u*: item hastatae, ut *f* et *t*. Sunt quae recusent, nempe *8 orbiculatae, *p*, *o*, *b*. Quantum poteritis, recto capite scribite; nam inflexo atque in-

*1 apiculos, aste.

*2 peduncululos, gambi.

*3 magnam caudam trahit, ha uno strascico troppo grande.

*4 imprimitis pennam chartae, calcate la penna sulla carta.

*5 erasis particulis cuspede scalpelli, avendone rastriata alcune particelle con la punta del temperino.

*6 statim subiicere et circumducere, lo faceva subito di sotto, e le scriveva intorno.

*7 quae vinciri inter se postulant, ut caudatae, cum aliis, che vogliono essera appiccate insieme con l'altre, come quelle che hanno strascico.

*8 orbiculatae, le tondo.

cumbenti defluunt humores ad frontem et oculos :
unde morbi nascuntur multi, et videndi imbecillitas.
Accipite alterum exemplar, quod exprimat cras,
Deo propitio:

Sed propra, *1 *nec te venturas differ in horas.*

*2 *Qui non est hodie, cras minus aptus erit.*

Et aliud:

Currant verba licet, manus est velocior illis.

Nondum lingua suam, dextra peregit opus.

Mend. Visne etiam, ut litoram hanc reddamus?

Mag. Litoram sane, modo et alia exarentur.

Mend. Interea optamus, te bellissime valere.

VESTITUS ET DEAMBULATIO MATUTINA

MALVENDA, BELLINUS, GOMEZULUS, IOANNIUS.

Malv. *3 *Nempe hoc assidue? Iam clarum mane
fenestras*

Intrat.

Sertimus, *4 *indomitum quod despumare Falernum
Sufficiat.*

Bell. Apparet profecto, insanire te; nam alioqui
nec tam multo mane esses experrectus, nec versus
funderes, et quidem satyricos, quo manifestius ra-
biem tuam patefacias.

Malv. Accipe ergo epigrammaticos *5 edentulos et
salsos.

*1 *nec te venturas differ in horas, ne differir il tempo.*

*2 *Qui non est hodie, cras minus aptus erit, quel, che adesso non
può, non potrà mai.*

*3 *Nempe hoc assidue? Persius, Satyr. III. E sempre così?*

*4 *indomitum quod despumare Falernum sufficiat, che basti a dige-
rire i fumi del vino gagliardo del monte Falerno.*

*5 *edentulos et salsos, mordaci e argutti, Mart. I. 4. in fine.*

Surgite iam pueri, sendit *1 *ientacula pistor,*

*2 *Cristataeque sonant undique lucis aves.*

Bell. Istud de ientaculo citius mihi somnum excu-
teret, quam clamores tui.

Malv. Festivissime nugator, precor tibi felicem hunc
diem.

Bell. Et ego tibi faustam noctem et hominum cere-
brum, ut simul et dormire possis, et soluta oratione
loqui.

Malv. Quaeso te, serio responde, si modo serio
potes unquam loqui: quam horam censes nunc esse?

Bell. Medium noctis, vel plus paullulum.

Malv. In quo horologio?

Bell. In meo domestico.

Malv. Ubi tandem est tuum horologium domesticum?
Tu ut horologium unquam habueris aut inspexeris?
cui omnis hora est semper dormiendi, edendi, ludendi,
studendi vero nunquam?

Bell. Atqui hic habeo horologium mecum.

Malv. Ubi? Ostende.

Bell. In meis oculis: vide, ut nulla vi aperiri pos-
sint. Obdormi rursus, obsecro, aut certe face.

Malv. Quid malum est *3 carosis haec, seu verius,
lethargus et mors quaedam? Quamdiu putas, nos iam
dormisse?

Bell. Horas duas, vel ad summum tres.

Malv. *4 Ter ternas.

Bell. Qui fieri istud potest?

Malv. Gomezule, i curriculo *5 ad solarium *6
Franciscanorum, et contemplare quota sit hora.

*1 *ientacula, le ciambella.*

*2 *cristataeque sonant undique lucis aves, e da per tutto risuonano
i galli.*

*3 *carosis, sonnolenza.*

*4 *Ter ternas, tre volte tre.*

*5 *ad solarium, all'orciuolo da sole.*

*6 *Franciscanorum, Antonius Morecellius, qui res novas atque a ve-
teribus indietas apte in primis et continne enunciasit, sodales*

cumbenti defluunt humores ad frontem et oculos :
unde morbi nascuntur multi, et videndi imbecillitas.
Accipite alterum exemplar, quod exprimatis cras,
Deo propitio:

*Sed propera, *1 nec te venturas differ in horas.*

**2 Qui non est hodie, cras minus aptus erit.*

Et aliud:

Currant verba licet, manus est velocior illis.

Nondum lingua suam, dextra peregit opus.

Mend. Visne etiam, ut litoram hanc reddamus?

Mag. Litoram sane, modo et alia exarentur.

Mend. Interea optamus, te bellissime valere.

VESTITUS ET DEAMBULATIO MATUTINA

MALVENDA, BELLINUS, GOMEZULUS, IOANNIUS.

*Malv. *3 Nempe hoc assidue? Iam clarum mane
fenestras*

Intrat.

*Sertimus, *4 indomitum quod despumare Falernum
sufficiat.*

*Bell. Apparet profecto, insanire te; nam alioqui
nec tam multo mane esses experrectus, nec versus
funderes, et quidem satyricos, quo manifestius ra-
biem tuam patefacias.*

*Malv. Accipe ergo epigrammaticos *5 edentulos et
salsos.*

*1 nec te venturas differ in horas, ne differat il tempo.

*2 Qui non est hodie, cras minus aptus erit, quel, che adesso non può, non potrà mai.

*3 Nempe hoc assidue? Persius, Satyr. III. E sempre così?

*4 indomitum quod despumare Falernum sufficiat, che basti a digerire i fumi del vino gagliardo del monte Falerno.

*5 edentulos et salsos, mordaci e argutti, Mart. I. 4. in fine.

*Surgite iam pueri, vendit *1 ientacula pistor,*

**2 Cristataeque sonant undique lucis aves.*

*Bell. Istud de ientaculo citius mihi somnum excu-
teret, quam clamores tui.*

*Malv. Festivissime nugator, precor tibi felicem hunc
diem.*

*Bell. Et ego tibi faustam noctem et hominum cere-
brum, ut simul et dormire possis, et soluta oratione
loqui.*

*Malv. Quaeso te, serio responde, si modo serio
potes unquam loqui: quam horam censes nunc esse?*

Bell. Medium noctis, vel plus paullulum.

Malv. In quo horologio?

Bell. In meo domestico.

*Malv. Ubi tandem est tuum horologium domesticum?
Tu ut horologium unquam habueris aut inspexeris?
cui omnis hora est semper dormiendi, edendi, ludendi,
studendi vero nunquam?*

Bell. Atqui hic habeo horologium mecum.

Malv. Ubi? Ostende.

*Bell. In meis oculis: vide, ut nulla vi aperiri pos-
sint. Obdormi rursus, obsecro, aut certe face.*

*Malv. Quid malum est *3 carosis haec, seu verius,
lethargus et mors quaedam? Quamdiu putas, nos iam
dormisse?*

Bell. Horas duas, vel ad summum tres.

*Malv. *4 Ter ternas.*

Bell. Qui fieri istud potest?

*Malv. Gomezule, i curriculo *5 ad solarium *6
Franciscanorum, et contemplare quota sit hora.*

*1 ientacula, le ciambella.

*2 cristataeque sonant undique lucis aves, e da per tutto risuonano i galli.

*3 carosis, sonnolenza.

*4 Ter ternas, tre volte tre.

*5 ad solarium, all'orciuolo da sole.

*6 Franciscanorum, Antonius Morecellius, qui res novas atque a veteribus indietas apte in primis et continue enunciasit, sodales

Bell. *1 Apage solarium, cum sol nondum sit ortus.
Malv. Ortus vero. Aperi fenestram istam vitream; heus tu puer, ut verberet sol huius oculos suis radiis: plena sunt iam sole omnia, et umbrae minores.

Bell. Quid tibi est rei cum ortu solis et occasu? Sine, illum priorem te surgere, cui maius est conficiendum iter diurnum; Gomezule, cursim contendito ad D. Petri, ibi aspicio et in *2 horologio machinali, quae sit hora, et in *3 gnomone.

Gom. Utrumque sum intuitus. In solario parum abest umbra a secunda linea, in horologio machinali *4 digitus indicat horam paullo plus quintam.

Bell. Quid narras? Aliud ergo agendum restat tibi, *5 ut hic sis mihi fabrum ferrarium ex vico lapideo, qui *6 forcipe disiungat has palpebras tam affixas: dic ei, revellendam esse e foribus seram aliquam, cuius sit amissa clavis.

Gom. *7 Ubinam habet?

Malv. Iste vero serio accerseret. Desine iam nugari, et surge.

Bell. Surgamus tandem, quando *8 ita obstinasti animo. Vah, quam odiosus es sodalis! Excita me, Christe, ex somno peccati ad vigiliam iustitiae: transfer me ex nocte mortis ad lucem vitae. Amen.

Malv. Feliciter tibi procedat haec lux.

Bell. Et tibi haec eadem et aliae quamplurimae

vel fratres Franciscanos censuit nominandos, quos VIVES Franciscanos appellat. Th. V.

*1 Apago solarium, via Foriuolo da sole.

*2 horologio machinali, oriuolo a ruote.

*3 gnomone, oriuolo a sole. Gnomon enim est stylus horas indicans; item ferrum prominens in umbilico linearum, cuius umbra inter noscuntur horae.

*4 digitus, la lancetta.

*5 ut hic sis mihi, che tu mi conduca.

*6 forcipe, con le tanaglia.

*7 Ubinam habet? dove sta egli?

*8 ita obstinasti animo, ti sei incaponito così.

laetae ac faustae: hoc est, ut eam ita transigas, ne cuius virtutem laedas, ne quis tuam. Puer, afferto subuculam mundam; nam hanc iam totos sex dies gestavi. Item, arripe pulicem illum saltitantem.

Gom. Omitte nunc *1 venationem pulicarem. Quantum erit pulicem unum in cubili hoc extinxisse?

Malv. Quantum guttam unam aquae *2 Diliae huic adimere.

Bell. Immo vero mari ipsi Oceano. Nolo hanc subuculam *3 colari rugato, sed alteram illam *4 plano: nam rugae hae quid aliud sunt hoc tempore, quam nidi aut receptacula pediculorum et pulicum?

Malv. Inepte, existes repente dives; habebis pecus album et pecus nigrum.

Bell. Peculium numerosum magis, quam quaestuosum, et comites, quos mallet semper videre in vicinia, quam domi meae. Iube, famulam resuere latera huius subuculae, et quidem filo serico.

Gom. Non habet.

Bell. Lineo igitur aut laneo aut etiam, si ita lubet ei, sparteo. Nunquam famula haec habet quod est opus; quod vero non est opus, affatim. Te vero, Gomezule, nolo ego esse divinatorem. Exsequere mandatum meum et renuncia, ne harioleris, quid sit futurum. Exente pulverem e *5 feminicruralibus *6 concussu, hinc *7 purga diligenter *8 muscario illo setaceo. *9 Udonez dato itidem mundos; nam hi sunt iam *10 exsudati et paedore olidi. Eheu! amove eos

*1 venationem pulicarem, la caccia delle pulci.

*2 Dilia est flumen Lovanii.

*3 colari rugato, con le pieghe al collo.

*4 plano, senza pieghe.

*5 feminicruralibus, calzoni.

*6 concussu, collo scuoterli.

*7 purga, spazzolati.

*8 muscario, setoletta, spazzola, scopetta.

*9 Udonez, calzetti.

*10 exsudati, pieni di sudore.

isthinc continuo; offendit me foetor gravissime. Vis *1 interulam?

Bell. Non, nam ex luce solis colligo, diem fore calidum: sed cedo mihi *2 thoracem illum *3 dimidiis manicis *4 serici gausapini, et *5 tunicam simplicem *6 fustadicam *7 cum vinculis vestiariis oblongis.

Malv. Immo *8 fustanicam. Quid istuc rei est? Quoniam ire cogitas, ut tam ornēs te praeter morem tuum, praesertim cum sit dies *9 profestus, et poscis *10 ligulas devictorias castrenses?

Bell. Et tu cur induisti *11 bombycinam laevem, recentem ab officina, cum habeas *12 capripiliam et *13 damascenam detritam?

Malv. Dedi haec resarcienda.

Bell. Ego vero in hisce meis magis commoditatem speeto vestitus, quam ornatum. *14 Uncinuli isti et *15 orbiculi sunt laxati: tu, *16 improbe, inconsiderate semper *17 dissolvis.

*1 interulam, camiciuola.

*2 thoracem, giubbone.

*3 dimidiis manicis, di mezze maniche.

*4 serici gausapini, di velluto.

*5 tunicam simplicem, giubba semplice.

*6 fustadica est pannus levis, qui in Britannia textitur, di roba leggera all'Inglese.

*7 cum vinculis vestiariis oblongis, con le stringhe lunghe.

*8 fustanica, pannus ex gossipio, qui in Germania textitur, bambagina, frustagno.

*9 dies profestus, giorno di lavoro.

*10 ligulas devictorias castrenses, le cinture della spada.

*11 bombycinam laevem, recentem ab officina, il vestito di raso nuovo della bottega.

*12 capripiliam, quello di ciambellotto.

*13 damascenam detritam, di damasco usato.

*14 Uncinuli, gangheri.

*15 orbiculi, maglietto.

*16 improbe, cattivello.

*17 dissolvit, sfilò.

Malv. Ego potius utor *1 globulis et *2 ocellis, quod est decentius, et minus in induendo et exuendo molestum.

Bell. Non est idem omnium iudicium in his, ut in reliquis omnibus. Pectorale hoc tunicae condito in arcam, nec proferas tota aestate. *3 Astrigmenta haec strenue sunt *4 exarmata suis ferris. Limbus hic est dissutus et discerptus; cura resarciendum; sed vide, *5 ne assuantur deformes commissurae.

Gom. Non poterit id perfici ante sesquihoram.

Bell. *6 Affige ergo acicula, ne pendeat; dato *7 periscelides.

Gom. Adsunt: *8 calceolos cum crepidis longi *9 obstraguli paravi tibi, pulvere bene excusso.

Bell. Calceos potius exterge situ ac nitida.

Malv. Quid est *10 ligula in calceo, de qua inter grammaticos fuit controversia peracerba, ut solet de omnibus, dicendumne esset lingula, an ligula?

Bell. Illa *11 assuitur calceis hispanicis in summa planta, *12 hic non habent.

Malv. Et in Hispania desuescunt apponere, *13 calceatu gallico.

Bell. Accommoda mihi tuum pectinem eburneum.

*1 globulis, bottoni.

*2 ocellis, occhielli.

*3 Astrigmenta, le stringhe.

*4 sunt exarmata, sono molto spuntate.

*5 ne assuantur deformes commissurae, che i rimendi non facciano brutto vedere.

*6 Affige ergo acicula, appuntato con uno spillo.

*7 periscelides, le legacce; a graecis vocibus περι, circum, καιος, crus.

*8 calceolos, scarpini.

*9 obstraguli, tomaio.

*10 ligula, linguetta.

*11 assuitur in calceis hispanicis, si mette al collo della scarpa alla spagnuola.

*12 hic non habent, qui non si usa.

*13 calceatu gallico, calzandosi alla francese.

Malv. Ubi est tuus ligneus, et quidem parisiensis?

Bell. Non audisti me heri obiurgantem Gomezulum?

Malv. Obiurgare vocas tu ferire?

Bell. Hoc illud erat; fregerat quinque aut sex *1 radios pectinis ex densis, ex raris pene omnes.

Malv. Legi nuper, scriptorem quendam praecipere, ut eburneo pectine peclamus caput, quadragies ducto *2 a brechmate ad *3 verticem, et inde ad *4 occipitium. Quid agis? Hoc non est peclere, sed mulcere. Cedo pectinem.

Bell. Neque istuc est peclere, sed radere aut verere: credo habere te caput testaceum.

Malv. Et ego te butyraceum, adeo non audes attingere.

Bell. Vin' tu igitur, *5 ut mutuo arietemus capita?

Malv. Nolo tecum contendere insania, nec committam bonam mentem meam cum tua dementia. Ablue iam tandem manus et faciem, sed os potissimum, ut mundius loquaris.

Bell. Utinam adeo cito animum perpurgarem, ut manus: dato malluvium.

Malv. Confrica paullo diligentius nodos istos manus, quibus haerent sordes densissimae.

Bell. Falleris; nam puto esse potius decoloratam pellem et rugatam. Abiice has *6 malluvias, Gomezule, in cloacam illam, et cedo mihi *7 reticulum et *8 pileum clavatum; affer iam ocreas.

Gom. *9 Itinerarias ne?

*1 radios, denti.

*2 a brechmate, dalla parte davanti della testa.

*3 verticem, la cocuzzola del capo.

*4 occipitium, la collottola.

*5 ut mutuo arietemus capita, che facciamo alle cappate.

*6 malluvias, lavatura.

*7 reticulum, scuffiolo.

*8 pileum clavatum, il cappello colle borchie.

*9 Itinerarias ne? quelli da far viaggio.

Bell. Non, sed urbanas.

Gom. Vis *1 cucullionem, an *2 pallam?

Bell. Sumus foras prodituri?

Malv. Quid ni?

Bell. Affer igitur *3 lacernam.

Malv. Prodeamus iam tandem, ne amittamus e manibus deambulandi tempus.

Bell. Duc nos, Christe, per vias tibi gratas, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. O quam formosa aurora, vere rosea et (ut poetæ vocant) aurea! Quam gaudeo, me surrexisse! Exeamus urbe.

Malv. Exeamus; ego hac tota hebdomade pedem porta non extuli. Sed quo ibimus primum? Inde qua?

Bell. Ad arcem, an *4 moenia Cartusiana?

Malv. An potius ad prata D. Iobi?

Bell. Minime illuc de mane, ad serum potius.

Malv. Ad Cartusianos ergo per Franciscanos et Pithum, inde per portam Bruxellensem: tum redibimus per Cartusianos *5 ad rem divinam. Ecce tibi Ioannium. Salvus sis, Ioanni.

Ioann. Et vos plurimum. *6 Quid isthuc est insolitum? Tam bono mane surrexistis?

Bell. Ego vero arcissimo somno eram consopitus; sed Malvenda hic clamando et *7 tundendo avellit me e lectulo.

Ioann. Recte fecit; nam totum te reficiet ac recreabit haec deambulatio. Eamus *8 ad pomoerium. O admirabilem et adorandum artificem tantae pulchritu-

*1 cucullio est pallium hispanicum, il ferrainolo.

*2 palla est vestis longa et lata, l'abito lungo alla francese.

*3 lacerna est pallium ad iter faciendum, mantello.

*4 moenia Cartusiana, la Certosa.

*5 ad rem divinam, alla messa.

*6 Quid isthuc est insolitum? che stravaganza è questa?

*7 tundendo, col rompermi il capo.

*8 ad pomoerium, lungo le mura.

dinis! Non immerito vocatur opus hoc mundus, et a Graecis *κόσμος*, quasi ornatus et elegans.

Malv. Ne *1 contente deambulemus, sed *2 lente ac molliter. *3 Conficiamus, quaeso, in hac moeniali ambulatione duo aut tria spatia, ut otiosius et liberius tam decoram *4 speciem contemplemur.

Ioann. Attende; nullus est sensus, qui non egregia aliqua voluptate perfundatur: oculi primum. Quae varietas colorum, qui vestitus terrae et arborum! Qui tapetes, quae picturae comparari huic possunt? Haec sunt naturalia et vera, ista altera ficta et falsa. Non iniuria *5 Yates ille Hispanus Maïum appellavit pictorem mundi. Iam aures! Qui concentus avium et potissimum luscinae! Ausculta eam e salice, a qua (ut Plinius inquit) perfectae musicae scientiae *6 modulatus editur sonus. Animadvertite accurate, et adnotabis varietates omnium sonorum: nunc non *7 interquiescit, sed *8 continuo spiritu in longum aequabiliter, sine mutatione: nunc inflectitur: iam *9 minutius et concisius canit, nunc *10 intorquet et quasi crispas vocem: nunc extendit, iam revocat: alias longos concinit versus, quasi heroicos, alias breves, ut sapphicos, interdum brevissimos, ut adonicos. Quin quasi etiam musicae ludos et scholas habent. Meditantur aliae iuniores, versusque, quos imitentur, accipiunt. Audit discipula intentione magna (utinam nos praeceptores

*1 contente, tanto forte.

*2 lente ac molliter, piano e bel bello.

*3 Conficiamus, quaeso, in hac moeniali ambulatione duo aut tria spatia, facciamo qui lungo le mura due o tre passeggiate.

*4 speciem, vista.

*5 Ioannes Mena.

*6 modulatus editur sonus, un aggiustato carlo di perfetta musica.

*7 interquiescit, fa pausa.

*8 continuo spiritu in longum aequabiliter, alla distesa in un medesimo tenore.

*9 minutius et concisius canit, canta a respiri ed alla spezzata.

*10 intorquet et quasi crispas vocem, gorgheggia e fa come dei trilli.

nostros pari) et reddit, vicibusque reticent. Intelligitur emendatae correctio, et in docente quaedam reprehensio. Sed illas ducit natura recta, nos voluntas prava. Adde his, qui odor spirans undique sive ex pratis, sive ex segetibus, sive ex arboribus, etiam ex ipsis agris *1 cessantibus et squalidis. Sapor, quicquid ori admoveas, vel ex ipso aëre, qualis primi et tenerrimi mellis.

Malv. Hoc puto esse, quod a nonnullis audivi, apes consuevisse mel suum colligere mense Maio ex caelesti rore.

Ioann. Ea fuit multorum opinio. Si aliquid vis dari tactui, quid mollius aut salubrius hac aura ubique spirante, quae salutari spiritu per venas et universum corpus se se insinuat? Venit mihi nunc in mentem versuum aliquot Virgilii *2 de Vere, quos utique cantillabo (si me potestis ferre) voce mea non olarina, sed anserina; tametsi hanc malo, si non alias cyenus canit dulce, nisi fato suo proximis.

Bell. Ego quidem, ut pro me respondeam, vehementer eos versus aveo audire qualicumque voce, modo etiam exponas eos nobis.

Malv. Nec ego ab hoc dissentio.

Ioann. Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim; ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri,
Cum primae lucem pecudes hausere, virumque
Ferreae progenies duris caput extulit arvis,
Immissaque ferae silvis et sidera coelo.
Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret, frigusque calorque
Inter, et *3 exciperet coeli indulgentia terras.

*1 cessantibus et squalidis, che riposano e sono incolti.

*2 Georg. II, 336 - 345.

*3 exciperet coeli indulgentia terras; hoc est, commoda coeli temperies terram fovaret. Th. V.

Bell. Non satis intellexi.

Malv. Ego, ut reor, multo minus.

Ioann. Ediscite nunc eos, alias intelligetis; sunt enim desumpti ex intima philosophia, ut alia vatis illius permulta.

Malv. Quaeramus ab Orbilio *1 litteratore, quem habemus obvium.

Ioann. Immo est homo non admodum *2 obuius. Salutemus modo, et sinamus abire hominem rabiosum et plagosum, ingentis supercilli, *3 imbutum magis litteris, quam eruditum: tametsi persuasit sibi serio, se esse *4 litteratorum alpha. Caeterum diximus de corpore: quid porro animum et mentem! Quantopere exhilarat et excitat huiusmodi aurora! Nullum est tempus ad ediscendum aequae idoneum, nullum ad percipiendum continentumque quae audias quaeque legas, nec aliud ad meditandum et excogitandum, quocumque applicaris animum. Non immerito quidam dixit: Aurora gratissima Musis.

Bell. Sed ego iam exstimulor appetentia: redeamus domum ientatum.

Malv. Quid tandem?

Bell. Panem, butyrum, cerasa, *5 pruna cereola, quae tantopere videntur nostris Hispanis placuisse, ut illorum nomine pruna omnia nuncupent: vel si haec non sint domi, decerpemus folia aliquot buglossae et salviae, quae addamus butyro.

Malv. Bibemus vinum?

Bell. Minime vero, sed cervisiam et quidem tenuissimam ex flava ista Lovaniensi: vel aquam puram et liquidam, haustam e fonte Latino aut Graeco.

*1 litteratore, maestro dei primi rudimenti di grammatica.

*2 obuius. Ludit Noster in vocabulo obuius, quo et ille significatur qui nobis occurrit, et homo comis atque affabilis. Th. V.

*3 imbutum magis litteris, più infarinato nelle lettere.

*4 litteratorum alpha, il primo fra i letterati.

*5 pruna cereola, susine gialle.

Malv. Quem tu fontem Latinum vocas, quem Graecum?

Bell. illum, qui iuxta portam est, Graecum solet nominare VIVES; ulteriorem illum, Latinum. Caussam ipse reddet tibi, cum illum convenies.

DOMUS

IOGUNDUS, LEO, VITRUVIUS.

Ioc. Est tibi notitia cum *1 insulario amplae atque elegantis huius *2 insulae?

Leo. *3 In primis, et est assecla patris mei admodum propinquus.

Ioc. Rogemus eum, ut nobis eam omnem patefaciat; nam ferunt, nihil fieri posse amoenius, nec delectabilius.

Leo. Adeamus, *4 pulsemus fores tintinnabulo, ne irrumpamus inexpectati. *5 At, at.

Vitr. Quis isthic?

Leo. Ego sum.

Vitr. O salve multum, pusio dulcissime: unde tu nunc?

Leo. E ludo.

Vitr. *6 Qua igitur gratia huc?

Leo. Sodalis hic meus et ego vehementer cupimus hasce aedes visere.

*1 insulario, casiere.

*2 insulae, palazzo in isola.

*3 in primis, più di tutti.

*4 pulsemus fores tintinnabulo, suoniamo il campanello.

*5 At, at, tin, tin.

*6 Qua igitur gratia huc? A che fine sei venuto qua?

Vitr. Nunquam ne spectasti?

Leo. Non totas.

Vitr. Ingreddimini. Heus, puer, affer mihi claves ostiorum domus. Primum hoc est vestibulum; patet semper interdiu absque ianitore, quod nec intra domum est, nec tamen extra; noctu clauditur. Contemplamini portam magnificam, valvas e robore, *1 munitas aere, utrumque limen, et infimum et supernum ex marmore alabastrite. Olim *2 Hercules solebat praefigi ostio domus, ille *3 Ἀλεξίπτερος. Hic est Christus verus Deus; nam Hercules erat crudelis homo et maleficus. Hoc custode nihil mali ingredietur in aedes.

Loc. *4 Οὐδὲ οὖν ὁ θεοπότης αὐτός?

Vitr. Quid dixit graece?

Leo. Quod cur tam multi ingrediuntur mali?

Vitr. Etiamsi mali ingrediantur, nihil tamen inferunt mali.

Leo. Non utimini cardinibus?

Vitr. Desiit esse mos apud quasdam nationes. Sequitur ostium *5 atrii, quod atriensis servus custodit, praecipuus in familia, ut mediastinus extremus. Tum atrium spatiosum ad deambulandum, multaeque ac variae in eo picturae.

Loc. Quenam, quaeso?

Vitr. Illa est coeli facies *6 ichnographica, illa

*1 munitas aere, federate di bronzo.

*2 Hercules, l'immagine di Ercole.

*3 Ἀλεξίπτερος, Herculis nomen, necnon Apollinis, quod significat malorum depulsorem, defensorem da ogni sinistro incontro, a graecis vocibus ἀλεξω, arceo, κακόν, malum.

*4 Οὐδὲ οὖν ὁ θεοπότης αὐτός? Neque ergo dominus ipse?

*5 atrii, cortile.

*6 ichnographica, delineata in piano. Ichnographia enim est operis descriptio, lineis dumtaxat in plano positis, per quas ima et suprema imaginamur; a graecis vocibus ἵχνος, vestigium, γράφω, scribo.

terrae et maris *1 orthographica: illa orbis, nuper hispanis navigationibus aperti, *2 sciographica: in tabella illa est Lucretia se interficiens.

Loc. Quid, quaeso, dicit? Nam moriens, ut videtur, loquitur.

Vitr. Multae hoc mirantur, quia non cuique tantum dolet.

Loc. Intellego, quid dicat.

Leo. Quid sibi vult tabella illa tam varie delineata?

Vitr. Ea est *3 graphis huius aedificii. *4 Reduc a tabula hoc velum.

Loc. Quid hoc est rei? Vetulus sugens papillam foeminae.

Vitr. Non legisti exemplum hoc apud *5 Valerium Maximum, titulo de pietate?

Loc. Legi: quid dicit illa?

Vitr. Nondum tantum rependo, quantum accepi.

Loc. Quid ille?

Vitr. *Invat genuisse.* Ascendamus has scalas *6 cochlides: singuli gradus lati, ut cernitis, ex singulis sunt saxis marmoris *7 basaltis. Haec *8 prima contiguatio habitatio est domini; *9 coenaculum superius

*1 orthographica, descritta nel globo. Orthographia enim est recta, et solida operis imago, lineis sursum erectis, quibus et frontem et superiora non imaginamur, sed videmus; ab ὀρθός, rectus, γράφω, scribo.

*2 sciographica, distinta descrizione. Sciographia enim est cum operis umbrae, loca, habitacula, tractus tanquam suis coloribus pinguntur; a σκιά, umbra, γράφω, scribo.

*3 graphis, la pianta.

*4 Reduc a tabula hoc velum, sciopri quel quadro.

*5 Valerius Maximus, historicus romanus, scripsit, Tiberio imperatore, *Factorum dictorumque memorabilium libros IX.* Th. V.

*6 scalas cochlides, scale a chiocciola.

*7 marmoris basaltis, di marmo ferrigno. Basaltis enim est lapis ferrei coloris atque duritiae, ut inquit Plinius. *Hist. Nat.*, lib. xxxvi, c. 7.

*8 prima contiguatio, primo piano.

*9 coenaculum, appartamento.

*1 hospitale est; non quod herus meus *2 faciat coenacularem, quod absit; sed paratum est hospitibus amicis, ornatum, semper instructum et vacuum, nisi cum adsint hospites. Hoc est *3 triclinium.

Ioc. Bone Christe! *4 quae fenestrae speculares, quam scite depictae pictura *5 sciographica! Qui colores, quam vividi! Quae tabulae! Quae signa! Quae coassatio! Quanam est historia vitrearum?

Vitr. Fabella Griselidis, quam apte et ingeniose confinxit Ioannes *6 Boccaccius Florentinus; sed herus meus decrevit addere rei fictae rem veram de Godelina Flandrensi, et Catharina, Angliae regina, quae superat figmentum Griselidis. Signa sunt, primum illud Pauli Apostoli.

Ioc. Quod est *7 lemma?

Vitr. O quantum tibi nos debemus, tu Christo!

Ioc. Quid ipse loquitur?

Vitr. Gratia Dei sum id, quod sum, et gratia Dei in me vacua non fuit. Alterum illud est Mutii Scaevo-
lae.

Ioc. Nec is est mutus, etiamsi Mutius. Quid mutit?

Vitr. Non incendet, inquit, me hic ignis; quoniam alius maior ardet me intus. Tertium signum est Helenae. Titulus est: utinam fuisset semper talis! minus nocuisset.

Ioc. Quid signat caecus ille seniculus recalvaster, indice ad Helenam verso?

Vitr. Homerus est; dicit Helenae: quae male tu fecisti, ego bene cantavi.

*1 hospitale, per li forestieri.

*2 faciat coenacularem, tenga camera locanda.

*3 triclinium, il tinello.

*4 quae fenestrae speculares! che invetriate!

*5 sciographica, distinta, minuta, esatta.

*6 Vide librum, qui inscribitur: il Decameron di M. Giovanni Boccaccio (giornata X, nov. 10).

*7 lemma, iscrizione.

Ioc. En, lacunar est deauratum, admixtis margaritis.

Vitr. Margaritae quidem sunt, sed pretii exigui.

Ioc. Quo spectant fenestrae?

Vitr. Hae in hortos, illae in impluvium. Haec est *1 diaeta, seu aestiva coenatio. En vobis cubiculum et conclave. Cubiculum ornatum est tapetibus, pavimento contabulato, floreis tecto. En imagines aliquot B. Virginis et Christi servatoris. Illae alterae sunt Narcissi, Euryali, Adonidis, Polyxenae, qui dicuntur fuisse formosissimi.

Ioc. Quid scriptum est in *2 limine superiore ostii?

Vitr. Recipe te in portum tranquillitatis affectuum.

Ioc. Quid in interiore poste forium?

Vitr. Ne induxeris in portum tempestatem. In con-
clavi illo clauso asservantur fere *3 prima utensilia. Hoc alterum *4 membrorum est hibernum: vides omnia obscuriora et magis tecta: tum hypocaustum.

Ioc. Amplius, mea sententia, quam pro coenatione.

Vitr. Non animadvertis, etiam cubiculum interius eodem vaporario excalefieri?

Ioc. Dicunt, cubicula esse calidiora, ubi nullum sit *5 fumale.

Vitr. Non solent esse in *6 aestuariis.

Ioc. Quae est illa *7 camera tam eleganter fornicata?

Vitr. *8 Lararium seu sacellum; ibi agitur res divina.

Ioc. Ubi latrina?

Vitr. Superne in granario habemus foricam, ne

*1 diaeta, il luogo, dove si cena la state.

*2 limine superiore, architrave.

*3 prima utensilia, gli utensili più necessari.

*4 membrum apud Columellam, Vitruvium et Ulpianum est pars domus, appartamento.

*5 fumale, camino.

*6 aestuariis, stufe.

*7 camera, cupola.

*8 Lararium, oratorio.

oleat; in cubiculis enim *1 scaphis utitur herus meus et trullis et matulis.

Ioc. Turriculae illae et pyramides et pilae et *2 indices ventorum, omnia qua venustate, quam admirabili arte!

Vitr. Descendamus. Haec est culina, hoc promptuarium, haec cella vinaria, illa *3 penuaria, in qua mire infestamur rapacitate furium.

Ioc. Qua tandem est huc furibus ingressus? Omnia video probe clausa, et fenestras cum clathris ferreis.

Vitr. Per rimulas et foramina.

Leo. Mures ergo sunt et mustelae, quae vobis universam penum diripiunt.

Vitr. Illud est posticum domus, clausum semper duabus seris, affixa et *4 pensili, nisi cum adest dominus.

Leo. Cur fenestrae non habent cancellos?

Vitr. Quoniam raro aperiuntur; spectant enim ad angustum angiportum, ut cernis, et obscurum. Raro quisquam hic assidet aut *5 profert caput; ideo et clathrare eas statuit herus meus.

Leo. Quibus clathris?

Vitr. Fortasse ligneis; nondum est certum; interea repagulum hoc sufficit.

Ioc. Quam amplae columnae, et porticus plena maiestatis! Vide, ut *6 athlantes illi et *7 caryatides speciem praeferunt enitentium, ut fulciant aedificium, ne ruat, cum nihil agant.

*1 scaphis, predella, arnese di legno portatile, per uso di scacciare il vento.

*2 indices ventorum, banderuole per conoscere i venti.

*3 cella penuaria, stanza, ove si tengono le cose da mangiare.

*4 pensili, serratura a lucchetto.

*5 profert caput, si affaccia.

*6 athlantes sunt sustentacula illa, quae trabibus transversis in contiguatione supponuntur, ulanti.

*7 Caryatides sunt statuae muliebres in publicis aedificiis collocatae oneri ferendo.

Leo. Tales sunt multi, qui magna videntur praestare, cum otiosi et segnes vivant, fuci fruente alienis laboribus. Sed quatenam est domus illa inferior huic adiuncta, tam male materiata et ruinosa?

Vitr. Est vetus aedificium, quod, quia *1 ducebat rimas, et *2 vitium faciebat ingens, herus meus decrevit hanc alteram a fundamentis erigere. Illa nunc nidulatio est avium et habitatio murium; sed brevi eam demoliamur.

SCHOLA

TYRO, SPUDAEUS.

Tyro. Quam elegans gymnasium et magnificentum! Haud esse in academia hac reor ullum praestantius.

Spud. Rectissime iudicas: adde etiam, quod magis ad rem facit, nec alibi esse eruditiores magistros aut prudentiores, quique maiore dexteritate tradant doctrinam.

Tyro. Oportet igitur *3 magna hic fieri disciplinarum operae pretia.

Spud. Et quidem *4 magnis compendiis discendi.

Tyro. Quanti docent?

Spud. Amove te hinc ocyus cum interrogatione ista tam prava tamque importuna. In re tanti momenti inquirendum est de mercede? Nec ipsi, qui docent, paciscuntur: nec discipulos convenit id vel cogitare.

*1 ducebat rimas, faceva pelo.

*2 vitium faciebat ingens, minacciava gran ruina.

*3 magna hic fieri disciplinarum operae pretia, che qui si faccia gran frutto nelle dottrine.

*4 magnis compendiis, con gran brevità.

oleat; in cubiculis enim *1 scaphis utitur herus meus et trullis et matulis.

Ioc. Turriculae illae et pyramides et pilae et *2 indices ventorum, omnia qua venustate, quam admirabili arte!

Vitr. Descendamus. Haec est culina, hoc promptuarium, haec cella vinaria, illa *3 penuaria, in qua mire infestamur rapacitate furium.

Ioc. Qua tandem est huc furibus ingressus? Omnia video probe clausa, et fenestras cum clathris ferreis.

Vitr. Per rimulas et foramina.

Leo. Mures ergo sunt et mustelae, quae vobis universam penum diripiunt.

Vitr. Illud est posticum domus, clausum semper duabus seris, affixa et *4 pensili, nisi cum adest dominus.

Leo. Cur fenestrae non habent cancellos?

Vitr. Quoniam raro aperiuntur; spectant enim ad angustum angiportum, ut cernis, et obscurum. Raro quisquam hic assidet aut *5 profert caput; ideo et clathrare eas statuit herus meus.

Leo. Quibus clathris?

Vitr. Fortasse ligneis; nondum est certum; interea repagulum hoc sufficit.

Ioc. Quam amplae columnae, et porticus plena maiestatis! Vide, ut *6 athlantes illi et *7 caryatides speciem praeferunt enitentium, ut fulciant aedificium, ne ruat, cum nihil agant.

*1 scaphis, predella, arnese di legno portatile, per uso di scacciare il vento.

*2 indices ventorum, banderuole per conoscere i venti.

*3 cella penuaria, stanza, ove si tengono le cose da mangiare.

*4 pensili, serratura a lucchetto.

*5 profert caput, si affaccia.

*6 athlantes sunt sustentacula illa, quae trabibus transversis in contiguatione supponuntur, ulanti.

*7 Caryatides sunt statuae muliebres in publicis aedificiis collocatae oneri ferendo.

Leo. Tales sunt multi, qui magna videntur praestare, cum otiosi et segnes vivant, fuci fruente alienis laboribus. Sed quatenam est domus illa inferior huic adiuncta, tam male materiata et ruinosa?

Vitr. Est vetus aedificium, quod, quia *1 ducebat rimas, et *2 vitium faciebat ingens, herus meus decrevit hanc alteram a fundamentis erigere. Illa nunc nidulatio est avium et habitatio murium; sed brevi eam demoliermur.

SCHOLA

TYRO, SPUDAEUS.

Tyro. Quam elegans gymnasium et magnificentum! Haud esse in academia hac reor ullum praestantius.

Spud. Rectissime iudicas: adde etiam, quod magis ad rem facit, nec alibi esse eruditiores magistros aut prudentiores, quique maiore dexteritate tradant doctrinam.

Tyro. Oportet igitur *3 magna hic fieri disciplinarum operae pretia.

Spud. Et quidem *4 magnis compendiis discendi.

Tyro. Quanti docent?

Spud. Amove te hinc ocyus cum interrogatione ista tam prava tamque importuna. In re tanti momenti inquirendum est de mercede? Nec ipsi, qui docent, paciscuntur: nec discipulos convenit id vel cogitare.

*1 ducebat rimas, faceva pelo.

*2 vitium faciebat ingens, minacciava gran ruina.

*3 magna hic fieri disciplinarum operae pretia, che qui si faccia gran frutto nelle dottrine.

*4 magnis compendiis, con gran brevità.

Ecquod pretium potest esse par? Nunquamne Aristotelicum illud fando audivisti; diis, parentibus et magistris parem gratiam non posse rependi? Deus creavit totum hominem, parens genuit corpus, magister format animum.

Tyro. Quid docent isti et quamdiu?

Spud. Habent sua singuli auditoria separata, et sunt doctores varii. Alii prima elementa artis grammaticae laboriose atque aerumnose pueris toto die ingeminant; alii penitiora tradunt artis; alii rhetoricen, dialecticen et reliquas disciplinas enarrant, quae liberales seu ingenuae dicuntur.

Tyro. Cur eo nomine?

Spud. Quia illis decet unumquemque ingenium imbui. Contra, quae sunt illiberales, circumforaneae, sordidae, quae vel labore corporum vel manibus exercentur, servis potius congruunt, et hominibus, qui ingenio parum valent. In istis sunt alii tyrones, alii *1 batallarii.

Tyro. Quid istuc verbi est?

Spud. Et tyrones et batallarii ex militia sunt nomina desumpta: tyro vetus est verbum de eo, qui in militia exerceri incipit: batallarius, gallico nomine, dicitur is miles, qui iam semel proelio (quod illi *2 batallam vocant) interfuit collatis signis, et manum conseruit cum hoste: ita in palaestra litteraria batallarius coepit nuncupari Lutetiae is, qui publice de arte quapiam disputasset. Hinc designantur doctores, quos a licentia *licentiatos* appellant; melius *designati* dicerentur: postremo *3 docturam adipiscuntur, imposito in *4 celebritate academiae pileo, ut quasi donetur libertate

*1 batallarii. Nos rectius *baccalaureos* dicimus, vulgo *baccellieri*, a *baccis lauri*, cuius frondibus olim doctorum tempora redimiri consueverunt. *Th. Vall.*

*2 batallam, idest gallice: *bataille*.

*3 docturam, *laurea dottorale*.

*4 in celebritate academiae, in *publico collegio*.

et *1 fiat emeritus. Is est hic supremus honor, et summus dignitatis gradus.

Tyro. Quis est ille in tanto comitatu, quem *2 clavarii praecedunt cum *3 clavis argenteis?

Spud. Is est rector academiae; multi eum sectantur officii gratia.

Tyro. Quoties in die docentur pueri?

Spud. Aliquot horis; una pene antelucana, duabus matutinis et duabus pomeridianis.

Tyro. Tandiu?

Spud. Ita fert mos et vetus academiae institutum: quin et discipuli duabus horis, quae a magistris acceperunt, *4 retractant et recolunt et quasi mansum cibum ruminant.

Tyro. Tantis clamoribus?

Spud. Nunc se exercent.

Tyro. Ad quidnam?

Spud. Ad discendum.

Tyro. Immo vero ad clamandum; videntur enim non disciplinam meditari, sed *5 praeconium. Et ille alter plane furit; nam si haberet sanum cerebrum, nec ita vociferaretur, nec gesticularetur, nec se torqueret.

Spud. Hispani sunt et Galli, paullo ferventiores; et, ut sunt diversorum dogmatum, tanto ardentius concertant, quasi pro aris et focis, ut dicitur.

Tyro. Quid? Doctores hic sequuntur diversa seita?

Spud. Interdum tradunt placita contraria.

Tyro. Quos auctores interpretantur?

Spud. Non eosdem omnes, sed ut quisque est peritia et ingenio praeditus. Eruditissimi et acerrimo ingenio scriptores sibi sumunt optimos quosque et eos quos classicos vos grammatici appellatis. Sunt, qui

*1 fiat emeritus, *abbia finito il corso degli studi*.

*2 clavarii, *mazzieri o bidelli*.

*3 clavis, *mazze*.

*4 retractant et recolunt, *rivengono e ripetono*.

*5 praeconium, *l'uffizio del banditore*.

ex ignorantia meliorum ad *1 proletarios descendunt atque etiam *2 capite censos. Ingrediamur, et ostendam vobis publicam gymnasii huius bibliothecam. Haec est bibliotheca, quae, ex magnorum virorum praecepto, ad ortum aestivum spectat.

Tyro. Papae! quantum librorum; quantum bonorum auctorum! Graeci, latini, oratores, poëtae, historici, philosophi, theologi et imagines auctorum!

Spud. Et quidem, quantum effici potuit, ad vivum expressae atque eo pretiosiores. Foruli omnes et plutei querni aut cupressini, cum suis catenulis. Libri ipsi, plerique omnes, membranacei et variis coloribus miniati.

Tyro. Quis est primus ille rusticano ore, naso repando?

Spud. Lege titulos.

Tyro. Socrates est, et dicit: *cur in bibliotheca collocor, qui nihil scripsi?*

Spud. Respondent sequentes Plato et Xenophon: *quia quod alii scriberent, dixisti.* Longum esset persequi singulos.

Tyro. Hem, qui sunt illi *3 abiecti in grandi illa strue?

Spud. Catholicon, Alexander, Huguccio, Papias, *4 sermonaria dialecticae et physicae sophisticae: hi sunt, quos *5 capite censos nominabam.

Tyro. Immo *6 capite diminutos.

Spud. Soluta sunt omnia; tollat qui volet, molesto nos liberabit onere.

Tyro. Vah, quot asinis esset opus ad istos asportandos!

*1 proletarii apud Romanos erant homines infimae plebis.

*2 capite censi erant tenuiores et abiectae conditionis.

*3 abiecti in grandi illa strue, *gettati in quel gran monte.*

*4 sermonaria dialecticae, *discorsi intorno la dialettica.*

*5 capite censos, *vili.*

*6 capite diminutos, *villissimi, disonorati*; capite enim diminuti erant infames.

Spud. Miror non esse ablatos, cum tanta sit ubique asinorum frequentia. Aliquando in eundem cumulum coniciuntur Bartoli et Baldi et huius farinae homines.

Tyro. Immo furfuris.

Spud. Non id esset humanae tranquillitati damnosum.

Tyro. Heus, quid rei sunt illi *1 in tam fluxis cucullionibus?

Spud. Descendamus. Batallarii sunt, qui in palaestram ingrediuntur *2 altercatoriam.

Tyro. Quaeso, introduc nos illic.

Spud. Ingredere, sed tacite ac reverenter. Aperi caput et specta attentus singula; nam magnis de rebus disseritur, et quas plurimum conducatur cognoscere. Ille, quem sedentem aspicias sublimem, solum, et praeses est certaminis, et contentionum *3 decretor quaque *4 agonothea. Primum eius munus est loca concertantium designare, ne ulla sit confusio aut perturbatio praecire volentium.

Tyro. Quid sibi vult *5 pellitum epidogium?

Spud. Ea est *6 ephestris doctoralis, insigne ordinis ac dignitatis illius. Homo est *7 in paucis eruditus, quique et in *8 lectione candidatorum theologiae primas tulit, et ad eum doctissimus quisque primas defert ex hoc ordine.

Tyro. Et Bardum aiunt lectum esse primum suo anno.

*1 in tam fluxis cucullionibus, *con i cappucci che cadono tanto giù.*

*2 altercatoriam, *delle dispute.*

*3 decretor, *giudice.*

*4 agonothea erat praefectus ludis, certaminum praeses, *soprain-tendente ai combattimenti*; ab *ἀγών*, certamen, *τίθημι*, pono.

*5 pellitum epidogium, *la mozzetta foderata di pelle.*

*6 ephestris erat vestis exterior, quae vel armis vel vestibis superimponeretur, latine *chlamys*, pallium, *cappa*, *sopravveste.*

*7 in paucis eruditus, *de più eruditi.*

*8 lectione, *electione.*

Spud. Is vero vicit competitores omnes ambitu et astu, non scientia.

Tyro. Quis est macilentus ille et pallidus, quem reliqui impetunt?

Spud. Is est propugnator, qui impetum omnium sustinet, et ex immodicis vigiliis maciem ac pallorem contraxit: magnos is habet in re philosophica et theologica progressus. Ah tace iam et ausculta: nam, qui nunc oppugnat, acutissime ac subtilissime solet excogitare argumenta, et acerrime urget propugnatorem, omniumque sententia cum summis in hac disciplina comparatur, et saepe adigit concertatorem ad recantandum. Perpende, quomodo ille conatus est eludere, quomodo alter confutavit valide ratione inconfutabili et quam ille diluere non poterit; iam et iaculum hoc est inevitabile; argumentum est plane Achilles invincibilis; iugulum petit; non poterit propugnator se tueri; statim dabit manus, nisi subterfugium aliquod mittat ei divus aliquis in mentem. Item, profligata est quaestio solertia decretoris. iam solvo tuam linguam; loquere quantum voles; nam iste, qui nunc impugnat, vappa est, pugione pugnat plumbeo, et altius tamen clamat, quam caeteri. Observa: videbis eum a pugna raucum discedere. Hoc est ei *1 perpetuum, et quantumcumque repulsa sint eius tela, urget nihilo secius pertinaciter quidem, sed inefficaciter: nec unquam vult *2 habere argumentum suum pro derelicto, nec acquiescere vel defendentis responsioni vel decreto praesidis. Is, qui nunc certamen ingreditur, delicatule petit veniam a decretore, *3 comiter praefatur, argumentatur invalide, discedit semper fessus, etiam anhelans tamquam arduo munere fortiter perfunctus. Discedamus.

*1 Hoc est ei perpetuum, è il suo solito.

*2 habere argumentum suum pro derelicto, che la sua ragione stia di sotto.

*3 comiter praefatur, fa una galante prefazione.

CUBICULUM ET LUCUBRATIO

PLINIUS, EPICTETUS, CELSUS, DIDYMUS.

Plin. Hora est a meridie quinta. Heus, Epictete, claude mihi fenestras istas, et infer huc lumina ad lucubrandum.

Epict. Quae lumina?

Plin. Interea dum hi adsunt, candelas sebaceas aut cereas; ubi recesserint, tolletis eas et statuetis hic mihi *1 lychnuchum.

Cels. Quorsum id?

Plin. Ad lucubrandum.

Cels. Quin studes potius de mane? Tum enim videtur et temporis ratio et qualitas corporis invitare, cum est minimum vaporum in cerebro, peracta coctione illa *2 evaporatoria.

Plin. Etiam haec hora tranquillissima est, cum quiescunt et silent omnia, atque iis, qui prandent et coenant, non incommoda; nam sunt qui coenant tantum more prisco; alii prandent solum ex placitis recentium medicorum, alii et prandent et coenant more gothico.

Cels. An non ante Gothos erant prandia?

Plin. Erant, sed levia. Gothi morem invexerunt his in die *3 saturum fieri.

Cels. Quà de causa Plato mensas syracusanas damnavit, in quibus quotidie exsaturantur his?

Plin. Ex eo colligas, fuisse rarissimas.

*1 lychnuchum, lucerniere.

*2 evaporatoria, che manda vapori alla testa.

*3 saturum fieri, di scollarsi.

Cels. Sed missa isthaec faciamus. Cur lucubras ad lychnum potius, quam ad candelam?

Plin. Propter flammam aequabilem, quae minus laedit oculos; illa enim *1 crispatio myxi officit oculis, et saevi odor inamoenus est.

Cels. Utere cereis, quorum odor non est ingratus.

Plin. *2 Myxus in his est magis tremulus, nec vapor salubris: et in sebaceis ellychnium est lineum plerumque, non xylineum; ut propolae isti ex rebus quaerunt compendium cum fraude. Infunde oleum in lucernam hanc; *3 profer acu myxum, et *4 exfunga.

Epict. Quam haeret *5 fungus acui! Signum dicunt esse pluviae, quemadmodum est apud Virgilium:

Scintillare oleum, et putres concrevere fungos.

Plin. Affer etiam *6 furcinulam, et emunge candelam hanc. Ne proicias fungum in pavementum, ne *7 fumiget, sed opprime intra forcinulam, *8 quando est contacta. Profer mihi *9 pallam lucubratoriam, praelongam illam pellitam.

Cels. Ego te tuis libris commendabo. Minervam tibi opto propitiam.

Plin. Paulum malim, vel (quod dicere debui) Christum Jesum, Dei sapientiam.

Cels. Fortasse Christus Minervae fabula adumbratur, ut quae ex Iovis cerebro sit nata.

Plin. Statue mensam *10 super tibicines in cubiculo.

*1 crispatio myxi, salterellare del lame, o piuttosto dello stoppino.

*2 Myxus, stoppino, lucignolo.

*3 profer acu myxum, tira su il lucignolo con l'ago.

*4 exfunga, smoccola.

*5 fungus, smoccolatura.

*6 furcinulam, smoccolatoio.

*7 fumiget, faccia fumo.

*8 quando est contacta, poichè ha il coperchio.

*9 pallam lucubratoriam, veste da camera.

*10 super tibicines, sopra i suoi piedi.

Epict. Mavis mensam, quam *1 pluteum?

Plin. Etiam, hoc quidem tempore: sed pone super mensam *2 pluteolum.

Epict. *3 Stabilem, an volubilem?

Plin. Quem malis. Ubi est Didymus meus *4 a studiis?

Epict. Eo illum accersitum.

Plin. Et huc adducito puerum *5 exceptorem; nam lubet aliquid dictare. Da mihi illos calamos et pennas duas aut tres *6 cannae amplae, et *7 thecam pulverariam. Profer mihi ex armario Ciceronem et Demosthenem: tum ex pluteo *8 codicem exceptorium et *9 regesta maiuscula. Audin? Et mea *10 schedia, in quibus libet nonnulla expolire.

Did. Non arbitror esse schedas tuas in pluteo, sed *11 in scrinio conclavis.

Plin. Id vero ipse scrutator. Affer mihi Nazianzenum.

Did. Non noseo.

Plin. Liber est minime spissus, consutus et tectus membrana *12 cruditer. Affer quoque codicem quintum a primo.

Did. Quod est *13 lemma illius?

Plin. Xenophontis commentarii: liber est expolitus,

*1 pluteum, il leggio.

*2 pluteolum, piccolo leggio.

*3 Stabilem, an volubilem? quello che sta fermo, o quello che si gira?

*4 a studiis, aiutante di studio.

*5 exceptorem, che copia.

*6 pennas cannae amplae, penne grosse.

*7 thecam pulverariam, il polverino.

*8 codicem exceptorium, quaderno da scrivere.

*9 regesta maiuscula, repertorio.

*10 schedia, bozze.

*11 in scrinio conclavis, nello scrigno dello studio.

*12 cruditer, alla rustica.

*13 lemma, titolo.

tectus corio cum *1 uncinulis et *2 umbilicis cupreis

Did. Non invenio.

Plin. Nunc memini: in quarto *3 loculamento eum reposui; illinc prome. In eo loculamento non sunt, nisi libri soluti et rudes, quales recens afferuntur ab officina.

Did. Ecquod *4 corpus Ciceronis possis? Nam sunt quatuor.

Plin. Secundum.

Epict. Nondum est relatum a *5 librario glutinatore, cui dedimus nudius, ut puto, quintus.

Did. Quam placet tibi haec penna?

Plin. Non sum in eo valde sollicitus; quaecumque in manus venit, ea sic utor, tanquam bona.

Did. Hoc habes Ciceronis.

Plin. Conquiescite. Recluide mihi Ciceronem, aperi, evolve adhuc tria aut quatuor folia ad quartum Tusculanarum quaestionum: quaere, ubi de mansuetudine et laetitia.

Epict. Cuius sunt hi versus?

Did. Eius ipsius, quos de Sophocle vertit, quod facit sane lubens ac proinde saepe.

Epict. Erat, credo, ad carmen componendum satis aptus.

Did. Aptissimus ac facillimus, nec, ut illo seculo, infelix, contra quam existimant plurimi.

Epict. Sed tu quomodo intermisisti studium poetices?

Plin. Aliquando repetemus *6 successivis horis, ut

*1 uncinulis, fibbia.

*2 umbilicis cupreis, borchie di rame.

*3 loculamento, scaffale.

*4 corpus, tomo.

*5 librario glutinatore, vulgo il legatore.

*6 successivis horis, a tempo avanzato, a ora perdate.

spero: nam habet multum levamenti a studiis gravioribus. Defessus sum iam studendo, meditando, scribendo. *1 Sterne mihi lectum.

Epict. In quo cubiculo?

Plin. In lato illo et quadrato; et tolle ex angulo *2 anaclinterium, transfer in *3 coenationem; pone super culcitram plumeam, alteram tomenti lanei; vide ut fulera lecti sint satis firma.

Epict. Quid refert tua, qui non cubas in alterutra spondarum, sed in medio? Sed salubrius foret, si lectus esset durior et qui corpori resisteret.

Plin. Tolle cervical, et pro eo reponere pulvinos duos: et in hoc aestu malo *4 plagam illam, quam arcta isthaec lintea.

Epict. Sine lodice?

Plin. Etiam.

Epict. Algebis; nam surgis a studiis extenuato corpore.

Plin. Iniee ergo *5 peristroma aliquid leve.

Epict. Istud nullum aliud stragulum?

Plin. Nullum: si sentiam frigus in lecto, poseam plus *6 vestium. Aufer illa *7 peripetasmata; nam ad culices excludendos malo conopeum.

Epict. Culices hic paucos sensi; pulices et pediculos satis multos.

Plin. Ego vero miror, te aliquid sentire, qui sic dormias et stertas.

*1 Sterne mihi lectum, rifammi il letto.

*2 anaclinterium, lectus in quo quiescimus interdum; ab ἀνακλίνω, discumbō.

*3 coenationem, stanza, dove si cena.

*4 plagam, filondente, lenzuolo grande di tela sottile.

*5 peristrona, strato, coperta.

*6 vestes non solum sunt, quibus indimur, sed etiam, quibus inter dormiendum tegimur, coperte, coltri.

*7 peripetasmata, cortine.

Epict. Nemo dormit melius, quam qui non sentit, quam male dormit.

Plin. Nihil horum animalculorum, quibus per aestatem in cubiculis infestamur, tam movet nauseam, quam cimices odore illo teterrimo.

Epict. *1 Satis bonus proventus est eorum Lutetiae ac Lovanii.

Plin. Est genus ligni, quod illos creat Lutetiae, et argilla Lovanii. Colloca hic mihi horologium *2 excitatorium, et *3 obicem infigito ad horam quartam matutinam; neque enim volo diutius dormire. Exalcea me: pone hic *4 sellam plicatilem, in qua se deam; matula in scabello sit mihi iuxta lectulum parata. Nescio quid hic olet male, *5 suffias paulum thuris aut iuniperi. Cane hic mihi lyra aliquod lectum ingredienti, more pythagorico, ut citius obdormiam et somnia sint placidiora.

Epict. *6 Somne, quies rerum, placidissime somne deorum,

*Pax animi, quem cura fugit, qui pectora longis
Fessa ministeriis fulcis reparasque labori.*

*1 Satis bonus proventus est, *ve n'è assai buona provvisione.*

*2 horologium excitatorium, *la sveglia.*

*3 obicem infigito, *metti lo stecco.*

*4 sellam plicatilem, *ciscranua.*

*5 suffias paulum thuris, *abbrucia un poco d'incenso.*

*6 Ovid. *Metam.* XI, v. 623.

CULINA

LUCULLUS, APICIUS, PISTILLARIUS, ABLIGURINUS.

Luc. Es tu *1 popino?

Ap. Sum.

Luc. Ubinam agis?

Ap. In popina galli gallinacei; num eges me?

Luc. Etiam ad nuptias.

Ap. Sine, me domum transcurrere, ut praecipiam uxori, quemadmodum sint tractandi ganeones, quos scio non solere in hac civitate deesse, tum etiam *2 adventores.

Luc. Audin' tu? Reperies me in vico lapideo, in aedibus sutorum.

Ap. Continuo adero.

Luc. Bene: ingredere culinam.

Ap. Heus tu, Pistillarie, et tu, Abligurine, ignem inlare extruite sub *3 fumali grandibus lignis, et quantum fieri poterit, *4 acapnis.

Pist. Putas te esse Romae? Hic *5 tabernas coctilicias non habemus, e quibus ligna *6 coctilia promuntur; habebis bene arida.

Ap. Ni ita sit, tu, Abligurine, *7 sufflator, perdes oculos sufflando.

Ablig. Immo bibam largius: vae vino.

*1 popino, *oste.*

*2 adventores, *avventori.*

*3 fumali, *camino.*

*4 acapnis, *che non succiano fumo; ab a privativo et ἀκαί, fumus.*

*5 tabernas coctilicias, *fornaci.*

*6 coctilia, *asciutte.*

*7 sufflator, *che soffi.*

Ap. Vae aquae; nam vinum hodie non attinges, *1 si sim sanus. Nolo mihi evertas ollas, et auxillas confringas et cibos corrumpas.

Abliq. Non vult ardere hic ignis.

Ap. Iniice fasciculum aliquem *2 sulfuratorum, et *3 fomitum frustula aliquot cum his assulis.

Abliq. Exinctus est prorsus.

Ap. Transcurre ad aedes proximas cum batillo, et nobis affer torrem aliquem praegrandem, et prunas bene incensas.

Abliq. *4 Metallarius est illic dominus, nec sinet carbonem unum sub fornacibus sibi detrahi, citius oculum.

Ap. Non est metallarius, sed *5 metallicida. Itō ergo ad furnum. Quid affers? *6 titionem magis, quam torrem?

Abliq. Non habebant prunas carbonis.

Ap. *7 Quid malum carbonis? caespitum tu dixeris. Tu furcilla haec amove ligna, et agita fomitum, ut ignem concipiat. Sume *8 pyrolabem, asine.

Abliq. Quid rei est istuc verbum?

Ap. Forfex igniaria, *9 pruniceps.

Abliq. Quid mihi cum *10 verbis graecanicis, quasi desint latina?

*1 si sim sanus, se non perdo il cervello.

*2 sulfuratorum, zolfanelli.

*3 fomitum frustula aliquot, alquanti pezzetti d'esca.

*4 Metallarius, fonditor di metalli.

*5 metallicida, distrutto di metalli.

*6 titionem magis, quam torrem, un tizzone piuttosto spento, che acceso.

*7 Quid malum carbonis? che diavol di carbone?

*8 pyrolabem, novum vocabulum, le molle; a πυρ ignis, λαβάνω, capio.

*9 pruniceps, che prende la brace.

*10 Verbis graecanicis. Nomina graecanica illa dicuntur, quae graeco quidem fonte manant, sed ad latinam rationem fuerunt detorta.

Th. Vall.

Ap. Etiamne asini sunt grammatici?

Abliq. Quid mirum? cum et grammatici sint asini.

Ap. Fac finem altercandi: volo carbones aliquot aut caespites accendas mihi in hoc foco, *1 ad testuacia lente incoquenda. Suspende ahenum ad ignem, ne desit aqua calida: tum in cacabum iniice armum illum vervecinae cum bubula salita. Cucumam igni admove cum vitulina et agnina; in *2 chytropode elixabimus oryzam.

Abliq. Quid pulli?

Ap. Coquentur in auxilla aerea, quae stanno est illita, quo sapor sit gratior, sed non tam mature. *3 Verua profers sub nonam et *4 pinguaris. Lucium hunc sines in aqua *5 lusitare paullisper, tum exenterabis.

Abliq. Carnes et pisces in eadem mensa?

Ap. Maxime, more germanico.

Abliq. Atqui hoc non placet medicis.

Ap. Medicinae non placet, medicis placet. Ego stiptem hunc grammaticum tantum esse existimabam, medicus etiam est.

Abliq. Numquamne de quaestione illa audisti, utrum sint in civitate plures medici, an stulti?

Ap. Quis te detrusit in culinam, cum sis tam *6 saperda?

Abliq. Adversa mea sors.

Ap. Immo, quod manifestum est, segnities tua, et socordia et gula et lurcacitas et ingluvies et animus degener et abiectus: ideo ambulas nudis pedibus, semiamictus, veste obsoleta et natibus brevior.

*1 ad testuacia lente incoquenda, per cuocere a bell'agio le pentole di terra.

*2 chytropode, pignatta, pentola con i piedi; a χύτρος, olla, πούς, pes.

*3 Verua, gli spiedi.

*4 pinguaris sunt vasa, quibus excipitur piogae carnum, quom assantur, vulgo la ghiotta.

*5 lusitare, squizzare.

*6 saperda, sapido.

Ablig. Quid tibi cum mea paupertate?

Ap. Nihil omnino, nec velim esse. Sed ad rem, ne praeter rem plura, quam oportet. Satisne sunt *1 haec iussa superque infixae et inculcata? Scilicet vobis numquam satis. Da mihi meam braccam; nam foras lubet prodire; continuo adero: cedo *2 tuniculam, insigne artis nostrae: hoc est meum fulmen et tridens.

Pist. Heus, Abligurine, statue hydrias illas in urnario, et hanc bubulam abluito diligenter et confricato in *3 labro.

Ablig. Etiam tu hic quoque imperas? Unus imperator unis castris sufficit, non sufficiet culina uni? Facito ipse: tu es acrior exactor operae, quam ipse magister culinae. Non vocabo te posthac Pistillarium, sed stimulum acutum.

Pist. Immo voca me *4 onocentrum. Frange tu ergo vitulinam hanc in *5 epixenio. Comminue paullum huius casei, ut *6 spargamus super ossam.

Ablig. Quomodo? manu?

Pist. Non, sed *7 tyroenesti. Instilla huc guttas aliquot olei ex lecytho.

Ablig. Dicisne ex hoc *8 capsace?

Pist. Statue hic mortarium.

Ablig. Quod istorum?

Pist. Illud aeneum cum pistillo eiusdem metalli.

Ablig. *9 Qua gratia?

Pist. Ad terendum petroselinum hoc.

Ablig. Satius est in pila fieri marmorea pistillo ligneo.

*1 haec iussa, questi ordini.

*2 tuniculam, romainolo.

*3 labro, catino.

*4 onocentrum, pungolo d'asino; ab *ὄνος*, asinus, *κέντρον*, stimulus.

*5 epixenio, tagliero grande.

*6 ut spargamus super ossam, per metterlo su la minestra.

*7 tyroenesti, grattuggia; a *τύρος*, caseus, *ξύον*, rado.

*8 capsace, vaso da olio.

*9 Qua gratia? per qual ragione.

Pist. Quaeso cantilla, sicut consuevisti.

Ablig. *1 Ego nolo Caesar esse,
Ambulare per Britannos,

.....
Scythicas pati pruinas.

*2 *Ut sapiant fatuae Fabiorum prandia betae,*

O quam saepe petet vina piperque coquus! *3

Pist. Fabiorum, an fabrorum?

Ablig. Quaere a ludimagistro loripede, et pro fabris et Fabiis referes egregium colaphum in gena vel in bucca.

Pist. Sic est homo?

Ablig. Vir strenuus et fortis et manu promptus, celeritate manuum compensat tarditatem linguae.

Pist. Cedo *4 urnulam cervisiariam; exsiccatum habeo palatum, guttur, fauces.

Ablig. Et gravis attrita pendebat cantharus ansa *5.
Claudere quae coenas lactuca solebat avorum,

Dic mihi, cur nostras inchoat illa dapes? *6

Filia *7 *Picenae venio* *8 *lucanica porcae;*

*9 *Pultibus hinc niveis grata corona datur* *10.

*1 *Ego nolo Caesar esse.* En, habes rhythmi carminis exemplum, de quo dicam in capite insequenti ad vocem *rhythmo*. Hosce versus scripsit olim Florus poeta ad Imperatorem Hadrianum, qui descripsit:

Ego nolo Florus esse

Ambulare per tabernas,

Lutitare per popinas,

Culices pati rotundos.

V. *EL. SPART.* in Vita Hadriani. *Th. Vall.*

*2 *Ut sapiant fatuae Fabiorum prandia betae.* Affinchè sieno le biotole scipite, grato e dolci alle mense dei Fabii.

*3 Mart. xiii, 13.

*4 urnulam cervisiariam, la bocca della birra.

*5 Virg. Ecl. xi, 17.

*6 Mart. xiii, 14.

*7 Picenae, della Marca d'Ancona.

*8 lucanica, salsiccia.

*9 Pultes niveae, il bianco mangiare.

*10 Mart. xiii, 35.

Pist. Unde tu didicisti adeo *1 ἐκφοδῆν?

Ablig. Inservi nuper in Calabria ludimagistro cui-dam poëtaſtro, qui saepenumero coenam aliam non dabat mihi, quam cantillationem centum versuum, quibus mirificum aiebat saporem inesse; ego vero paulum panis et casei maluissem. Aquae erat satis domi, et licebat nobis de puteo bibere ex animi sententia. Inde ego, cum esuriens concessissem cubitum, pro epulis versus illos ruminabam et concoquebam; nec mihi aliud visum est remedium ad *2 bulimiam illam depellendam, quam *3 culinariam arripere.

Pist. Quae illi praebebas ministeria?

Ablig. Quae Caesar reipublicae. Ego eram illi omnia; eram illi a consiliis, etsi nihil unquam ageret consilio; a secretis, cum nihil haberet secreti, ne latrinam quidem. Ego fundebam ei aquam lavandis manibus, quas numquam abluebat. Ego servabam eius thesaurum.

Pist. Quem thesaurum?

Ablig. Schedas aliquot pessimiarum cantilenarum, quas tineae exedebant, et *4 opici mures ardebant.

Pist. Immo docti mures, qui malis poëmatis dentem infigebant.

*1 ἐκφοδῆν, cantus versi.

*2 bulimia est magna fames, ἢ βόσ, bos, λιμός, fames.

*3 culinariam, *l'arte del cuoco*.

*4 opici mures, hoc est rudes, indocti; italice: barbari, ignorant.

Hanc dictionem depromsit noster ex Iuvenale (Sat. III, 297), qui opicos usurpavit pro indoctis, propterea quod Opici, Campaniae populi antiquissimi, praeter caeteris Italiae incolis, rudes atque agrestes haberentur. *Th. Vall.*

TRICLINIUM

ARISTIPPUS, LURCO.

Arist. Quid tu tam sero surgis, et quidem semi-somnis?

Lurco. Mirum est, me esse toto die hoc experretum, adeo heri edimus et bibimus.

Arist. Immo, ut apparet, devorasti, ingurgitasti, obruisti te epulis et vino. Sed ubinam onerasti *1 celocem?

Lurco. Apud Scopam in convivio.

Arist. Quin potius more graeco *2 συμπόσιον vocaris quam latino verbo convivium?

Lurco. *3 Bucca buccam impellebat; *4 intriturae et condimenta vellicabant atque instigabant *5 desidientem stomachum, et appetentiam non patiebantur delassari.

Arist. Refer, quaeso, ordine omnia, ut vel auditione ipsa videar mihi interesse et quasi vobiscum potare, ut ille, qui in caupona Hispaniae duos grandes panes comedit ad nidorem perdicis assae, quo nidore utebatur pro obsonio.

Lurco. Quis enarrabit omnia? Maius negotium id fuerit, quam vel emisse, vel apparasse, vel, quod omnia superat, comedisse.

*1 celocem, barca: ventrem intelligit; celos enim est genus navis onerariae.

*2 συμπόσιον est latine compotatio, *sbevazzamento*; a σί, simul, τίνω, bibo.

*3 Bucca buccam impellebat, un boccone cacciava l'altro.

*4 intriturae, saporetti.

*5 desidientem stomachum, lo stomaco svegliato.

Arist. Assideamus in hoc saliceto ad crepidinem huius ripulae; et, quando sumus otiosi, *1 pro collo- cutione aliis de rebus utemur hac ipsa. Gramen erit nobis vice pulvinorum. Innitere hac ulmo.

Lurco. In herba? An non humor nocebit?

Arist. Quid? Insanis? Humor in ortu caniculae?

Lurco. Antea recusabam, nunc animus prurit mihi recensere tibi plus, quam postulas: de convivio solum quaerebas; accipies etiam de domino et de triclinio: rogabas ut loquerer; efficiam, ut mox paulo silen- tium roges, indicas, imperes: ut *2 arabius tibicen, qui ad canendum obolo conducitur, ad tacendum tribus.

Arist. Tu vero, quantum libuerit, non eris mole- stus: quandoquidem in opaco loco conedimus, et orationem tuam carduelis illa vel adiuvabit, vel ad harmoniam moderabitur: ut orationem C. Gracchi servus *3 fistulator.

Lurco. Quid istuc est rei?

Arist. Postquam tu feceris narrandi finem, audies de Gracchis, de Graculis, et de Graeculis.

Lurco. Deambulabamus forte *4 transverso foro ego et Thrasybulus, nacti pluseulum otii, quam solemus; adiunxit se nobis Scopas. Is a nobis post primas sa- lutationes et blandum congressum coepit vehementer contendere, ut postero die, qui fuit hesternus, apud se essemus. Excusare nos primum, alius alia: ego autem *5 vadimonium grave et apud praetorem valde irritabilem. Sed ille, ut libenter ostentat suam ma- gnificentiam, quasi de capite ageretur, orsus est

*1 pro colloccutione aliis de rebus, invece di discorrere di altre cose.

*2 arabius tibicen erat in proverbio Graecorum de iis, qui nimia loquacitate molesti sunt, vulgo: gli orbi di Milano.

*3 fistulator, suonator di zampogna.

*4 transverso foro, a traverso la piazza.

*5 vadimonium grave, una citazione d'importanza.

accuratum sermonem. Quid multa? *1 Addiximus, ne molestus esse pergeret.

Arist. Scin' quanam fuerit causa convivii?

Lurco. Quae tandem quaeso?

Arist. Est quidem ipse homo locuples, ornatus ar- gento, veste, supellectile; sed emerat phialas argen- teas tres deauratas et pateras sex: periisset pretium, ni aliquot invitasset, quibus ostentaret; et alioquin eum ille existimat esse divitiarum fructum: habetque uxorem, a quo exstimulatur ad profusionem, quam illa magnificentiam nuncupat.

Lurco. Heri ergo sub meridiem convenimus in eius triclinium.

Arist. Qualis erat cenatio?

Lurco. *2 Hypaethra, *3 in opaco frigore. Omnia sane apparatus, ornata, exulta; nihil deerat ad ele- gantiam, splendorem et lautitias. Sane primo in- gressu exhilarati sunt omnium oculi et animi aspe- ctu illo pulcherrimo atque amoenissimo. Erat *4 abac- us ingens plenus bonis vasis materiae omnis, ex auro, argento, crystallo, vitro, ebone, *5 murrha: alia etiam vilioris materiae stannea, cornea, ossea, lignea, testacea, seu figlina, in quibus ars com- mendabat vilitatem substantiae; nam erant *6 toreu- mata permulta, omnia expolita, extersa: fulgor pene prstringebat oculos. Illic vidisses duo magna *7 mal- luvia argentea oris deauratis, *8 umbilicus erat aureus

*1 Addiximus, ci siamo arresi.

*2 Hypaethra est sub dio posita in medio impluvii, a ciel sereno.

*3 alla scoparia; a graeco ὑπὸ, sub, αὐτῆς, coelum.

*4 in opaco frigore, all'ombra e al fresco.

*5 abacus, credenza.

*6 murrha, ut ait Plinius (Hist. Nat. lib. xxxvii, c. 2), est liquor, qui sub terra calore densatur. Vulgo creditur agata.

*7 toreumata, intagli.

*8 malluvia, baccini.

*9 umbilicus, il mezzo.

cum *1 insignibus illius. Habet utrumque malluvium suum *2 gutturnium, quorum *3 epistomium erat deauratum; stabat et alterum *4 aquiminarium vitreum fistula deaurata, cum *5 pollubro figlino *6 operis Malacensis probe *7 sandaracato. Phialae omnis generis, et argenteae duae ad vinum generosissimum.

Arist. Ad usum meum ampullas vitreas malim, aut etiam testaceas, ex iis, quae lapides dicuntur.

Lurco. Quid facias? Ita est hominum ingenium: non tam in his quaeritur commoditas, quam opinio divitiarum.

Arist. Isti opulentissimi saepius videntur aliis tales, sibi inopes; ideo nullus finis proferendi, et ingerendi oculis, praesertim qui nullam habent aliam bonam artem, qua fidant. Sed perge.

Lurco. Erat *8 cymatium abaci tapete villosa tectum, ex Turcia usque allato. Positae erant duae mensulae procul ab abaco cum quadris et orbibus argenteis. Unicuique additum erat suum *9 salinulum, cultellus, panis et mantile. Sub abaco *10 refrigeratorium et oenophora grandia. Tum sedilia veria, sellae, *11 bisellia, *12 subsellia, et dominae *13 sella plicatilis parata, *14 visendi operis, cum pulvino serico et suppedaneo.

*1 insignibus, *arme.*

*2 gutturnium, *mesiroba, boccale.*

*3 epistomium, *beccuccio.*

*4 aquiminarium, *vaso da portar acqua.*

*5 pollubro figlino, *bacino di terra.*

*6 operis Malacensis, *lavoro di Malaga, quae est urbs Hispaniae.*

*7 sandaracato, *verniciato.*

*8 cymatium abaci, *il di sopra della credenza.*

*9 salinulum, *saliera.*

*10 refrigeratorium, *rinfrascatoio.*

*11 bisellia, *sedie doppie.*

*12 subsellia, *panche.*

*13 sella plicatilis, *ciscranina.*

*14 visendi operis, *lavoro degno da vedersi.*

Arist. Pone tandem mensam et explica mappam, nam mihi intestina prae fame rugiunt.

Lurco. Erat *1 mensa cibilla ingens, *2 segmentata operis tessellati antiqui, quae fuerat principis Di-caearchi.

Arist. Oh mensa antiqua, *3 quam dispari domino!

Lurco. Illam ipse emit in auctione satis magna, solum quod illius fuisset, ut aliquid haberet principis. Datur aqua lavandis manibus primum magnis recusationibus et invitationibus mutuis, et cedendo invicem. Idem factum est *4 in consessu, cum quisque se inferiorem altero faceret, illum extolleret comitate arrogantissima, cum unusquibet potioem se reliquis omnibus censeret. Sed dominus iure suo distribuit loca. Sacrata est mensa a puerulo breviter et *5 perfunctorie, et non sine *6 rhythmo:

Quod appositum est et apponetur

Christus benedicere dignetur.

Explicat quisque suum *7 chiromactrum, et iuicet super humerum sinistrum: hinc cultello repurgat

*1 mensa cibilla, *tavola da mangiare.*

*2 segmentata operis tessellati antiqui, *intarsiata all'antica.*

*3 quam dispari domino! *che dissomigliante padrone ti è tocco!*

Sic Tullius in lib. I de officiis: oh domus antiqua, quam dispari dominaris domino!

*4 in consessu, *vel mettersi a sedere.*

*5 perfunctorie, *per cerimonia.*

*6 rhythmo: *ῥυθμός*, latine numerus, differt a metro. In hoc enim spectantur pedes, certo numero atque ordine positi; in illo numerus tantummodo syllabarum, quibus constat versus, nulla habita ratione earum quantitatis, aut ordinis pedum. Quare rhythmi versus ii dicuntur, qui ad aurium mensuram solum exacti, similiter decurrentibus spatiis continentur. Huiusmodi versus a vetustioribus Romanis iam usurpatos, Horatius *horridum numerum saturnium* vocat. Aetas autem, quam medio evo appellamus, rhythmicis versibus voces in fine addidit similiter desinentes: unde illud italici carminis genus ortum est, cui nomen fecerunt *verso rimato.* Th. Fall.

*7 chiromactrum, *tovaghiolino.*

panem, si quid non satis putabat a ministro purgatum; nam *1 decrustatus erat appositus.

Arist. Sedebatis commode?

Lurco. Nunquam commodius.

Arist. Non potuistis male prandere: nam reliqua sat scio suppeditatum iri redundanter, si qua modo fuerant in macello.

Lurco. Nusquam verius, copiaque ipsa nocet. Adstat *2 mensae structor, cultellos et furcinulas componens. Ingreditur magna pompa *3 architriclinus cum longo agmine puerorum et exoletorum, qui gestabant fercula primi missus.



Scopas. Ubi *4 nobis Simonides?

Crit. Illico dixerat se venturum, simul ac convenisset debitorem apud forum.

Scop. Recte habet. A debitore facilius se extricabit, quam a creditore.

Crit. Qui istuc?

Scop. Sicut in victoria belli condiciones fert victor, non victus. Nam *5 a debitore, cum ipse idem volet; a creditore, cum alter. Sed convenistisne omnes, ut

*1 decrustatus, scrostato, senza cortaccia.

*2 mensae structor, il trinciante.

*3 architriclinus, lo scalco.

*4 Ubi nobis Simonides? dov'è Simonida nostro?

*5 intellige, extricabit se.

erat condictum, relicta domi severitate, afferentes vobiscum hilaritatem, lepores, venustates, gratias?

Crit. Plane ita spero, et erimus, sicut monet M. Varro, *1 belli homines.

Scop. Reliquae meae curae sunt.

Crit. Ecce tibi Simonides.

Scop. *2 Feliciter.

Sim. Et vobis fauste.

Scop. Expectatissime.

Sim. Plane rusticane; nam ad praudendum eram invitatus, non ad expectandum. Sed, quaeso, fui vobis diu in mora?

Scop. Non valde.

Sim. Cur non accumbebatis sine me? Essetis saltem *3 proemiati de fructibus, quibus ego non admoldum capior.

Scop. *4 Bona verba; te absente assedissemus?

Crit. *5 Satis comitatum; exordiamur iam opus. Optimum panem et levissimum! Non plus habet ponderis, quam si esset spongia: siligineus est *6 setanius; industrium habetis *7 pollinctorem.

Scop. Roscius est pistrini curator.

Sim. Nunquamne in id conicitur?

Scop. Absit; tam frugi servus.

Dem. Affer mihi autopyrum.

Sim. Mihi vero secundarium aut *8 typhaceum.

Scop. Cur talem?

*1 belli homines, galanti uomini.

*2 Feliciter, tu sei il benvenuto.

*3 Essetis proemiati de fructibus, avreste cominciato a mangiare i frutti.

*4 Bona verba; te absente assedissemus? adagio; che ci fossimo messi a sedere senza di te?

*5 Satis comitatum, abbastanza di cerimonie.

*6 setanius, abbruttato.

*7 pollinctorem, panattiero.

*8 typhaceum, di segala.

panem, si quid non satis putabat a ministro purgatum; nam *1 decrustatus erat appositus.

Arist. Sedebatis commode?

Lurco. Nunquam commodius.

Arist. Non potuistis male prandere: nam reliqua sat scio suppeditatum iri redundanter, si qua modo fuerant in macello.

Lurco. Nusquam verius, copiaque ipsa nocet. Adstat *2 mensae structor, cultellos et furcinulas componens. Ingreditur magna pompa *3 architriclinus cum longo agmine puerorum et exoletorum, qui gestabant fercula primi missus.



SCOPAS, CRITO, SIMONIDES, DEMOCRITUS,
POLAEMON.

Scopas. Ubi *4 nobis Simonides?

Crit. Illico dixerat se venturum, simul ac convenisset debitorem apud forum.

Scop. Recte habet. A debitore facilius se extricabit, quam a creditore.

Crit. Qui istuc?

Scop. Sicut in victoria belli conditiones fert victor, non victus. Nam *5 a debitore, cum ipse idem volet; a creditore, cum alter. Sed convenistisne omnes, ut

*1 decrustatus, scrostato, senza cortaccia.

*2 mensae structor, il trinciante.

*3 architriclinus, lo scalco.

*4 Ubi nobis Simonides? dov'è Simonida nostro?

*5 intellige, extricabit se.

erat condictum, relicta domi severitate, afferentes vobiscum hilaritatem, lepores, venustates, gratias?

Crit. Plane ita spero, et erimus, sicut monet M. Varro, *1 belli homines.

Scop. Reliquae meae curae sunt.

Crit. Ecce tibi Simonides.

Scop. *2 Feliciter.

Sim. Et vobis fauste.

Scop. Expectatissime.

Sim. Plane rusticane; nam ad praudendum eram invitatus, non ad expectandum. Sed, quaeso, fui vobis diu in mora?

Scop. Non valde.

Sim. Cur non accumbebatis sine me? Essetis saltem *3 proemiatum de fructibus, quibus ego non admordum capior.

Scop. *4 Bona verba; te absente assedissemus?

Crit. *5 Satis comitatum; exordiamur iam opus. Optimum panem et levissimum! Non plus habet ponderis, quam si esset spongia: siligineus est *6 setanius; industrium habetis *7 pollinctorem.

Scop. Roscius est pistrini curator.

Sim. Nunquamne in id conicitur?

Scop. Absit; tam frugi servus.

Dem. Affer mihi autopsyrum.

Sim. Mihi vero secundarium aut *8 typhaceum.

Scop. Cur talem?

*1 belli homines, galanti uomini.

*2 Feliciter, tu sei il benvenuto.

*3 Essetis proemiatum de fructibus, avreste cominciato a mangiare i frutti.

*4 Bona verba; te absente assedissemus? adagio; che ci fossimo messi a sedere senza di te?

*5 Satis comitatum, abbastanza di cerimonie.

*6 setanius, abbruttato.

*7 pollinctorem, panattiero.

*8 typhaceum, di segala.

Sim. Quoniam audivi, et ita sum expertus, *1 minus me esse, cum panis non est sciti saporis.

Scop. Heus, puer, afferto ei panem *2 cibarium et vulgarem, etiam ex atro, si ita mavult: ita demum iucundissime convivabimur, si quisque, quod maxime collubitum erit, sumpserit.

Pol. Panis hic, quem tu tantopere probas, spongiosus, aqualicus est; malo densiorem.

Crit. Mihi vero non displicet spongiosus, modo ne sit *3 speusticus: hic vero etiam *4 hectas attollit, quod *5 focacii solent facere, cum sit, uti satis apparet, *6 furnaceus.

Pol. Cibarius hic panis, et acetosus est et acerosus; typhaceum dicas.

Scop. Sic consueverunt nostri agricolae triticum omne, quod huc important, *7 acetare prius in villa et miscere multis generibus seminum; *8 sapor autem ex fermento est nimio.

Pol. Nullum hominum genus est hoc fraudulentius: non malefaciunt, nisi cum nesciunt.

Crit. Panis hic non est satis fermentatus.

Dem. Puta te hodie unum Iudaeorum, qui azymo vesebantur iussu Dei.

Crit. Id quidem, quod homines essent pessimi; ut interdicta est illis suilla, qua nihil palato gratius, nec, si moderate sumas, salubrius. Et quidem azyma iussi sunt comedere cum lactucis agrestibus, quae sunt perquam amarae.

Pol. Illa omnia sensus habent altiores: omittamus haec.

*1 minus me esse, *ch'io mangio meno.*

*2 panem cibarium, *pan da famiglia.*

*3 speusticus, *cotto in fretta; a speùdo, festivo.*

*4 hectas, *la corteccia.*

*5 focacii, *le cofaccine.*

*6 furnaceus, *cotto nel forno.*

*7 acetare, *alterare.*

*8 sapor, *il fortune.*

Scop. Et quidem disputationem de pane. Si de obso- niis fuerit tanta controversia, magna erit in toto con- vivio discordia.

Crit. Accidet nimirum, quod Horatius *1 inquit:

Tres mihi convivae prope dissentire videntur,

Poscentes vario multum diversa palato.

Scop. Appone lances illas et tympana cum cerasis et prunis et malis granatis et *2 persicis pomis et *3 persicis praecocibus.

Pol. Cur M. Varro dixit convivas non debere ex- cedere numerum Musarum, cum de eo numero non con- stet? Alii enim ponunt tres, alii sex, alii novem.

Crit. Dixit tamquam si constaret esse novem; et ita erat vulgo receptum. Unde Diogenis iocus in ludi magistrum, qui paucos haberet discipulos, depictas autem Musas in ludo: Praeceptor, inquit, *4 *ὄνταις μουσῶν* multos habet discipulos.

Dem. Sed est ne verum, Persas pomum hoc, quod apud ipsos esset lethale, invexisse in Graeciam ad pestem eorum, quibuscum bellum gerebant?

Crit. Sic accepi.

Dem. Admirabilis est in ingeniis terrarum varietas.

Crit. India mittit ebur, inquit Virgilius, *molles sua thura Sabaei.* Item *5 cydonipersica.

Sim. Novum insitionis inventum, priscis incognitum. Cedo nobis pateram cum ficis *6 duricoriis, qui sunt, ut nostis, *7 prodromi.

Scop. Satis est fructuum. Expleamus nos rebus aliis salubrioribus corpori.

*1 Lib. II, ep. 2, vers. 61.

*2 persicis pomis, *perche.*

*3 persicis praecocibus, *albicocche.*

*4 *ὄνταις μουσῶν*, cum musis; hoc est, si cum discipulis enume- rantur et musae.

*5 cydonipersica, *mela cotogne.*

*6 duricoriis, *che hanno la buccia dura.*

*7 prodromi, *primaticci.*

Crit. Quid his salubrius?

Scop. Nihil, si salubre et sapidum idem sunt, sicut in meridiano somno.

Crit. Ego condono illis nocumentum propter oblectamentum.

Scop. Non meministi versiculum Catonis?

Pauca voluptati debentur, plura saluti.

Dato singulis *1 singulas gabatas cum iure carniū, ut sorbeant: id vero et calefaciet intestina, et blande abluet ad molliendum ventrem.

Sim. Profecto, puer, *2 amo te de suilla hac salita. Oh pernam sapidissimam! Maialis est. Brassicas illas cum larido, si mihi vis auscultare, redde coquo per hoc quidem temporis, aut serva in brumam. Lucae huius scinde mihi buceam unam aut alteram, quo suavius ebibam primum cyathum.

Crit. Parcamus medicorum consilio admonentium, ut porcinae addatur merum. *3 Funde vinum.

Scop. Sequitur actus fabulae, fortassis hoc anni tempore praecipuus. Spectate huius actus apparatus. Primum omnium a caliculis *4 custos abaci scyphos exposuit vitreos crystallini vitri cum vino albo purissimo: aquam putes solo adpectu. *5 Sanmartinium est, et partim Rhenense non *6 infectum, ut solet in Belgia: sed quale in media Germania bibitur. *7 Oenophorus *8 relevit hodie *9 serias duas, alteram vini *10 helvelli, seu flavi ex agro parisiensi, alteram

*1 singulas gabatas cum iure carniū, ut sorbeant, una scodella di brodo di carne per ciascuno, per bere.

*2 amo te, ti ringrazio.

*3 Funde vinum, mesci.

*4 custos abaci, il credenziere.

*5 Sanmartinium, egli è di S. Martino, quod est Hispaniae oppidum.

*6 infectum, fallurato.

*7 Oenophorus, il bottigliere.

*8 relevit hodie, ha manomesso.

*9 serias duas, caratelli.

*10 helvelli, charetto.

sanguinei *1 Burdegalensis. Habetis in *2 apyrote alia parata, fuscum aquitanicum, et nigrum e Sagunto; petat quisque ex sententia palati sui.

Crit. Quid potest nunciari laetius, ut nihil est durius, quam perire siti? Ego vero mallem, optimam nobis aquam prospexisses: hunc nuncium audivissem libentius, quam de vino.

Scop. Nec ea deerit.

Sim. Nuper, cum essem in urbe Roma, bibi apud Cardinalem quemdam vina generosissima omnifariam saporis, (nam eram praefecto cellae vinariae perquam familiaris) vinum dulce, acutum, lene, suave, austerum.

Dem. Mihi vehementer placet *3 aiglauces.

Pol. Sic fere Belgicis foeminis.

Sim. In pagis quibusdam Galliae floces apponuntur, secundarium autem vinum et tertiarium habent in deliciis. Sed ea villa sunt magis, quam vina; et alioquin vinum gallicum toto genere nec aquam, nec aetatem fert. Haque paullo *4 post quam est diffusum, bibitur: quippe post annum inclinat illico et *5 fit dubium, tum *6 fugiens, et *7 acuit; quod si manserit diutius, emucet et in vappam vertitur. Hispanum vinum et italicum bene fert et aquam et aetatem.

Dem. Quid rei est vinum fugiens? Vinciantur probe dolia et obseretur cella, immo et domus claudatur, si sit opus.

Pol. Ut poma fugientia, quae aetati cedunt, nec servantur, et discedere vulgo dicimus; cuius contrarium est vinum consistens.

*1 Burdegalensis, di Bordeaux.

*2 apyrote, rinfrescatoio.

*3 aiglauces, vino dolce, come mosto.

*4 post quam est diffusum, dopo che egli è imbottato.

*5 fit dubium, dà la volta.

*6 fugiens, svanisce.

*7 acuit, piglia di punta.

Dem. Funde mihi prius aquam ad dimidium calicem, super hanc infundes vinum more veteri.

Crit. Immo et hodierno multarum gentium: Galli et Germani contra faciunt.

Dem. Quae nationes volunt bibere aquam vinatam, aquae addunt vinum: quae vinum aquatum, vino superinfundunt aquam.

Crit. Quae vero vino aquam non adfundunt, quid bibunt?

Dem. Vinum purum putum.

Crit. Etiam, nisi prius sit a vinario irrigatum.

Pol. *Baptizare* id vocant, ut vinum sit christianum: ea erat meo tempore elegantia philosophica.

Dem. Illi *baptizant* vinum, et se ipsos *exbaptizant*.

Pol. Peius agunt qui iniiciunt calcem, sulphur, mel, alumen et alia dicta tetriona, quibus nihil est corporibus perniciosius; in quos publice deberet animadverti, ut in latrones aut sicarios: inde sunt enim incredibilia morborum genera, et potissimum *1 arthritica.

Crit. Et conspiratione cum medicis id agunt, ut utrinque rem augeant.

Dem. Nimis mihi porrigis plenum calicem; deple, quaeso te, aliquantum, ut sit locus aquae infundendae.

Crit. Funde mihi in scyphum illum coloris castanei. Quid rei est?

Scop. Nux praegrans indica, *2 ab labris argento circumclusa. Visne in *3 culullo illo ligni ebeni, quod ferunt esse saluberrimum? Ne addas tantum aquae; nescis vetus verbum: Perdis vinum infusa aqua.

Dem. Immo perdis utrumque, aquam et vinum.

*1 arthritica, *le gotte*.

*2 ab labris argento circumclusa, *con l'orlo d'argento*.

*3 culullo, *bicchiero*.

Pol. Malo utrumque perdere, quam ab alterutro perdi.

Scop. Lubetne potare more graeco ex illis pateris et capacioribus poculis?

Crit. Minime vero. Admonebas nos modo antiqui proverbii: vicissim admoneo te praeepti Paulini: *Nolite inebriari vino, in quo inest luxuria*: et Servatoris nostri: *Videte, ne graventur corda vestra crapula et ebrietate*. Unde est haec frigida aqua, tam pura et pellucida?

Scop. E fonte proximo.

Crit. Ad vinum diluendum malim cisterninam, modo defaecatissima.

Dem. Quid putealem?

Crit. Usibus lavandi aptior est, quam bibendi.

Pol. Fluvialem commendant plurimi.

Crit. Recte si fluant amnes per venas auri, ut fere in Hispania, et sit quieta et limpida.

Sim. Mihi vero in phiala illa Samia affer aliquantum cervisiae, quam puto refrigerando corpori hoc aestu utilissimam.

Scop. Ex qua tandem cervisia?

Sim. Ex tenuissima; nam aliae nimium incrassant spiritus, et reddunt obesum corpus.

Pol. Mihi itidem dato, sed in vitro illo terete.

Scop. Curre ad culinam; quid illi cessant? Quin mittunt missum alium? Vides iam hinc neminem attingere. Affer pullos gallinaceos elixos cum lactucis, buglossa hortensi et intubo, vervecinam quoque et vitulinam.

Crit. Adde etiam in scutulis paullum sinapis aut petroselinati.

Dem. Violenta res videtur sinapis.

Crit. Non admodum congruit biliosis; iis tamen,

*1 petroselinati, *salsa di prezzemoto*.

qui crassis et frigidis humoribus redundant, haud inutilis.

Pol. Ideirco sapiunt populi septentrionales, quibus illa est magno usui, praecipue cibis crassis et duris addita, ut bubulae et salsamentis.

Scop. Hoc loco existimo pultes et *1 ptisanas venturas in tempore, *2 leucophagum, similaginem, amyllum, oryzam, vermiculos. Edat quisque ex quibus volet.

Dem. Vidi, qui a vermiculis huiusmodi vehementer abhorreret, quod autumaret, collectos fuisse ex terra aut coeno, et vixisse aliquando.

Crit. Scilicet metuebat, ne in aqualiculo suo reviscerent. Oryzam ferunt nasci in aqua, mori in vino; cedo igitur vinum.

Dem. Ne bibe statim a cibo calido; intermisce prius frigidi aliquid et solidi.

Crit. Quid?

Dem. Crustam panis aliquam, vel *3 turundam unam aut alteram carniū.

Sim. Vah! pisces cum carnibus in eadem mensa? Mare miscetur terrae. Hoc vetant medici.

Scop. Immo hoc placet medicis.

Sim. Credo, quia illis utile.

Scop. Cur ergo vetant medici?

Sim. Erravi: a medicina prohiberi dictum oportuit, non a medicis. Sed qui sunt pisces isti?

Scop. Appone ordine, primum *4 lupum illum assum cum aceto et capparibus, tum passeris elixos cum succo lapathi acuti, soleas frixas, lucium recentem et capitonem: lucium salitum serva tibi: thynnium assum recentem et thynnium in salsamento, maenas

*1 ptisanas, le lattate d'orzo.

*2 leucophagum, il bianco mangiare.

*3 turundam, boccone.

*4 lupum, storione.

recentes frixas, *1 crustulata, in quibus insuntulli barbati, murenas et trutae multae conditae aromatatis, gobios frixos, *2 commaros et caneros elixos. Admisce scutellas *3 cum intritis alliato, piperato, erucato.

Sim. Ego vero de piscibus loquar, non edam.

Crit. Si philologus coeperit de piscibus movere controversiam, hoc est de re incertissima et controversissima, incipite nobis lectulos insternere, hic erit cubandum.

Scop. Nemo dignatur vel gustare: tolle haec.

Sim. Atqui convivia olim Romae lautissima et (ut ipsi soliti erant dicere) *4 pollucibilia, ex piscibus constabant.

Crit. Ita sunt mutata tempora, etsi hoc etiam durat apud quosdam.

Scop. Importate assa, pullos, perdices, turdos, anaticulas, querquedulas, palumbulos, cuniculos, lepulos, vitulinam et haedinam et intinctus seu emhammata, acetum, omphacium, oxypora, mala etiam medica et citronia et olivas balearicas *5 condititias, *6 quassas et in muria asservatas.

Dem. Non adsunt baeticae.

Scop. Magis sunt saporis sciti balearicae.

Crit. Quid fiet grandibus illis belluis, anseri, cyeno, pavoni?

Scop. Ostende tantum et refer in culinam.

Pol. Hem pavonem! Ubi est Q. Hortensius, cui erat in deliciis?

*1 crustulata, pastucci.

*2 commaros, gamberi.

*3 cum intritis alliato, piperato, erucato, con le salse d'aglio, di pepe, di guchetta.

*4 pollucibilia, splendidi; qualia fiebant, cum in honorem cuiuspiam Dei aliquid dedicabatur. Pollucere enim est libamenta offerre.

*5 condititias, ugonce.

*6 quassas, macerate.

Sim. Tolle agninam.

Scop. Cur tolletur?

Sim. Quia est insalubris. Ferunt, eam non aliam exire, quam qualis intravit.

Crit. Vidi quemdam devorare ossa olivarum *1 struthionice.

Scop. Ex quibus carnibus sunt *2 artocreae istae?

Crit. Haec est ex cervina.

Scop. Haec est ex *3 damica; illa est, ut puto, aprugna.

Crit. Condituras ipsas malim, quam carnes.

Sim. Plane ita est; etiam res amaras condimentum reddit suavissimas.

Crit. Eequid est vitae totius condimentum?

Dem. Aequus animus.

Crit. Aliud quiddam ego proferam amplius et augustinus.

Dem. Quid tandem hoc meo?

Crit. Pietas, sub qua et animi aequitas comprehenditur, et ad res universas, asperas, faciles, medias condimentum aptissimum et iucundissimum.

Scop. Infunde vinum album Hispanicum in *4 carethesium illud, et circumfer per convivas.

Dem. Quid paras agere? Sub prandii finem propinas nobis vinum forte ac generosum. Dilutius erit posthac bibendum, si consultum cupimus valetudini.

Sim. Recte mihi videris admonere; frigida enim oportet esse in convivio postrema, quae pondere suo cibos ad imum ventriculum detrudant, et vapores caput impetentes cohibeant.

Scop. Tolle ista, muta orbes et quadras; da secundam mensam; nam nemo extendit usquam manum.

*1 struthionice, come uno struzzo.

*2 artocreae, pasticci.

*3 damica, di daino.

*4 carethesium, tazza alta con i manichi.

Crit. Adeo voravi initio avide, ut statim amiserim appetitum.

Dem. Ego item non appetitione, sed impetu feror ad primas dapes; inde me expleo.

Pol. Nescio quid edi de piscibus, id gustum meum prorsus retulit.

Sim. Tantumne bellariorum apparatus et cupedines, cum nihil amplius superest cupediae? Pyra, mala, caseus multiplex: sed palato meo congruentissimus est *1 hippax.

Crit. Non reor hippacem esse hunc, sed Phrygium ex lacte asini qualis e Sicilia usque advehitur columnellari forma et quadra, qui, cum frangitur, in laminulas finditur sive philuras.

Dem. Caseus hic, etsi Britannicus, fistulosus est; non erit utique, mea sententia, vobis gratus.

Crit. Sed neque hic spongiosus Hollandicus. Parmensis hic est bene compactus et satis (ut videtur) recens; et ille *2 Penafellius facile cum Parmensi certarit.

Dem. Non est Parmensis, sed Placentinus.

Crit. Etiam si placet: vulgo Germanorum suavissimus est caseus, vetus, putris, confriatus et vermiculosus.

Sim. Qui talem edit caseum, sitim venatur, et edit ut bibat.

Scop. *3 Pistor dulciarius nimium moratur; quin affert scriblitas et *4 artolagana testuacia et sartaginea, conspersione in cacabum iniecta olei ferventis, melle superfuso.

Crit. Caryotas da mihi aliquot, et ad edendum et ad servandum; fortasse nocte hac nihil edam aliud.

*1 hippax, cacio di cavalla.

*2 Penafellius, di Penafello, quod est oppidum Hispaniae.

*3 Pistor dulciarius, il pasticciere.

*4 artolagana testuacia et sartaginea, la frittelle cotte nella teglia di terra e nella padella.

Scop. Cape igitur *1 spathalium hoc integrum. Vin' ex malogranatis?

Pol. Heus, puer, spolia nobis hanc palmam agrestem, et da quod est esui.

Scop. Potionis vos admoneo. Scitis, Aristotelis esse opinionem, *2 tragemata esse inventa, ut ea nos ad bibendum invitent, ne cibus in arido coquatur.

Crit. Oportet ergo, inventorem fuisse vel nautam vel piscem, qui adeo timeret ariditatem.

Scop. Affer ea, quae solent vocari sigillum stomachi, post quae nihil est nec edendum nec bibendum, *3 buccellatum, *4 cydoniatum, coriandrum saccharo contactum; hoc vero *5 manducandum est, non edendum: sed quod ex manso reliquum est aridum, expuendum. Collige frusta et reliquias in canistris. Affer aquas odoriferas, rosaceam, floris mali medici, *6 moscatam.

Pol. Agamus Christo gratias.

Puer. Agimus tibi gratias, Pater, qui tam multa ad hominum usus condidisti. Annue, ut tuo favore ad illam coenam veniamus tuae beatitudinis.

Pol. Agamus nunc Domino gratias.

Crit. Age tu.

Pol. Immo agat Democritus, qui in hisce rebus multum valet.

Dem. Gratias tibi non possum agere pro merito, hoc statu reipublicae; vides enim omnia a Baccho perturbata; sed recitabo quas Dionysio egit Diogenes; nam mandavi memoriae: tu labenti memoriae et linguae titubanti in tanta eluvione habebis veniam.

*1 spathalium hoc integrum, questa rama intera di dattili.

*2 tragemata, le frutta e le confezioni.

*3 buccellatum, i biscottini.

*4 cydoniatum, la colognata.

*5 Molliores cibos edimus, qui nullo labore conficiuntur: manducamus duriores et denti reluctantes. Th. V.

*6 moscatam, la muschlata.

Scop. Dic quidquid libuerit; scribetur in vino.

Dem. Defatigasti te ipsum, Scop, uxorem, famulos, famulas, vicinos, coquos, pistores, ut nos magis comedendo et bibendo delassares. Socrates sapienter, qui in mercatum celeberrimum ingressus exclamarit: Oh Dii immortales, quam multis ego non indigeo! Tu contra posses dicere: haec omnia quotula portio sunt eorum, quibus indigeo! Naturae placent modica, et illis ea sustentatur ac fulcitur: haec tam multa, tam varia obruunt naturam. Merito Plinius: varietas ciborum homini pestilens, pestilentior condimentorum. Referimus hinc domum gravata corpora, referimus animos obrutos ac demersos cibus et potionibus, ut nullo hominis officio rite possimus fungi. Tu ipse iudicato, equam tibi gratiam debemus.

Scop. Haecine est gratia, quam habetis? Sic re-
peditis prandium tam opiparum?

Pol. Ita plane; quod enim maius beneficium, quam ut fias sapientior? Tu nos domum remittis plane bruta, nos te domi tuae volumus hominem relinquere, ut scias consulere tuae ac alienae valetudini, et secundum naturae desideria vivere, non *1 iuxta corruptas ab stultitia opiniones. Vale et saepe.

*1 iuxta corruptas opiniones. Dictio, quae apud sequioris aevi scriptores tantum occurrit. Antea latinitatis vindices scriberent: ex opinionum perversitate. Th. V.

EBRIETAS

ASOTUS, TRICONGIUS, ABSTEMIUS, GLAUCIA.

Asotus. Quid tu dicis, Tricongi? Quam laute nos heri accepit Brabantus ille!

Tric. Male sit illi: non potui tota nocte quiescere. Vomui (sit habitus honos vestris auribus), convolvi me subinde toto lecto, modo ad spondam anteriorem, modo ad posteriorem, fauces et stomachum videbar mihi reiecturus. Nunc prae dolore capitis, nec oculorum officio possum fungi, nec aurium. Lamina ponderosa plumbi videtur mihi in frontem et oculos incumbere.

Abst. Frontem et tempora fortiter astringe fascia, et rex videberis.

Tric. Seu ipse potius Bacchus, a quo institutum manavit diadematum in reges.

Abst. Recipe te domum et edormi crapulam.

Tric. Domum vero! Nihil aequae fugio et aversor, ut domum et uxorem clamosissimam. Ea si me nunc aspiceret, longiores haberet homilias, quam Chrysostomus.

Abst. Hoccine appellas tu, laute tractari?

Glauc. Plane ita est; nam laverunt probe guttur et fauces.

Abst. Manus vero?

Glauc. Ne semel quidem.

As. Immo saepe vino et lacte, dum alii in aliorum patras immittebamur manus.

Glauc. Quid potest dici lautius? Et quidem digitos pingui carni et embammatis inviscatos.

Abst. Tace per Divos. Quis posset absque nausea rem adeo audire obscenam? Quanto minus videre, aut de eiusmodi vino ac lacte gustare?

As. *1 Divi vestram fidem! Adeon' es, Abstemi, delicatus, ut haec ne auribus quidem possis devorare? Quid faceres palato, ut nos? Sed heus tu, Tricongi, compotator suavissime, mittamus puerum aliquem, qui nobis in phiala fictili afferat ex eodem vino; nulla est certior huic veneno theriaca.

Tric. Est ne hoc exploratum?

As. Quidni esset? Memineris versus, quos cantat Colax: ad sanandum morsum canis nocturni sume ex pilis eiusdem canis.

Glauc. Narra, quaeso, de convivio.

Abst. Ne narres, nisi velis me remove, quidquid habeo in ventriculo, *2 cum ipsis vitalibus.

Glauc. *3 Facesse igitur paullisper.

As. Ego narrabo quam commodissime, *4 ut nusquam sit honor praefandus.

Glauc. Incipe, obsecro. Adverte animum, Abstemi.

As. Glaucia mi, ante omnia istud ex me habeo, nullum esse hominum genus, quod comparari possit cum festivo et largo convitato. Quidam ostentant eruditionem rerum variarum; id est vera nugamenta; alii iactant experientiam et usu collectam prudentiam: quorsum id? Sunt, qui habent quidem opes, sed non audent expendere miseri; quid eos iuvat asservare? Benignus convitator ubique est gratus; vel solus illius aspectus exhilarat tristitiam animi et discutit, si qua est in eo miseria, sive recordatione convivii, sive spe atque expectatione. Alia omnia,

*1 Divi vestram fidem! Oh Dio buono!

*2 cum ipsis vitalibus, con le viscere.

*3 Facesse igitur paullisper, levati dunque di qui.

*4 ut nusquam sit honor praefandus, perché non si abbia a dire, con riverenza parlando.

quae dicuntur bona animi, nec ego video, et sunt ieiuna atque infrugifera.

Abst. Rogo te, Asote, quis est auctor tam bonae sententiae?

As. Ego et omnes mei similes, idest plerique ex Gallia Belgica, a Sequana ad Rhenum flumen. Tantum dissentiunt inter nos homuli quidam, vel miseri et praeparci, qui *1 Absternio suum invident cognomen, et frugi volunt appellari: vel quidam magnae sapientiae opinione suffarcinati, idest inani nomine, quos etiam nos (idest maxima pars hominum et praecipua) ridemus.

Abst. Quid audio?

Glauc. In hoc iste non fallitur, etsi ebriosus, nam nusquam eruditio minus habet pretii, quam in Belgica: non aliud esse rentur virum eruditione praestantem, quam sutura vel textura.

Abst. Atqui student hic multi, et non infelici profectu.

Glauc. Deducuntur a parentibus parvi filii ad scholas, tanquam ad opificium, quo parent sibi deinceps victum. Ipsi etiam scholastici, dictu incredibile, quam parvi institutores suos faciant, quam prosequantur honore exiguo et praemiis adeo tenuibus, ut doctores insignes ac primi nominis *2 tolerare sese vix possint.

Abst. Ista sunt ab instituto sermone aliena. Revertamur ad convivium.

As. Hoc malim audire, et missos faciamus iam tandem sermones istos studiosos, qui sunt profecto infructiferi. Nescio, quemadmodum vos Itali de eruditione statuatis: mihi certe res videtur non solum inutilissima, sed etiam damnosa.

Abst. Idem videtur bovi et sui, quod tibi et nobis

*1 Absternio, Absternius Latinis est qui vino abstinet, quod *temetum* prisca lingua appellabatur.

*2 tolerare sese vix possint, *durano fatica a campare.*

quoque videretur, si non plus haberemus mentis, quam tu.

As. Non esset finis. Itaque audi iam. Primum omnium accubuimus severi et tristes; sacrata est mensa, silentium ubique et quies; coepimus expedire cultellum quisque suum; speciem praebebamus non invitatorum, sed invitatorum; adeo id diceres facere nos coactos, et faciebamus revera adeo segniter; nondum enim incaluerat animus ardore illo libero. Aptat quisque mantile suum humeris; nonnulli etiam pectori, alii de mappa extendunt super gremium; sumit panem, aspicit, volvit, purgat, si quid esset carbonis aut cinerum, decorticat, et haec omnia lente et cunctabunde. Quidam auspicati sunt coenam a potione: alii priusquam biberent, paululum sumserunt acetarii et bubulae salitae ad excitandum dormiens palatum, et stimulandum languidulum. Primus scyphus fuit cervisiae, ut frigidum caementum substerneretur ardori vini. Allatus est sacer ille liquor primum poculis angustis et exiguis, quae magis sitim irritarent, quam restingerent. Dominus, homo festivissimus, qui potiore in hac tota regione nullum habet ac ne parem quidem, mea utique sententia (quod sit dictum sine cuiusquam iniuria), iubet afferri pocula capacissima, et coeptum est largiter potari more graeco, ut dicebat ille philograecus quidam, qui Lovanii olim studuerat. Ibi coepimus loqui, tum iucalescere, hilaritas ubique et risus diffusissimus. Oh coenae noctesque deorum? Alii alii *1 praebibimus, et *2 magna aequitate faciebamus paria: nefas erat sodalem fraudare, tali praesertim tempore.

Abst. Merito cum agitur non de calice vini, sed de sensu et mente, rebus in homine praecipuis. Sed

*1 praebibimus, *ci facemmo brindisi.*

*2 magna aequitate faciebamus paria, *ci rendevamo la pariglia a un pintino.*

ut hac de re tam laeta, tam festiva, tu et ego colloquamur, primum rogandus es, an sis ebrius.

As. Non revera, et facile est cognoscere ex ordine orationis meae: nam si essem, putasne me haec referre potuisse adeo compositae?

Abst. Recte est, alioquin iuxta mimi versiculum, cum absente litigarem. Principio, cur non extruitis templum aliquod in hac regione Baccho, coelestis huius liquoris repertori?

As. Hoc vestrum est, qui aedem habetis Romae Sergii et Bacchi; nobis satis est quotidie illi passim sacra facere, et fortasse erigeremus templum, si constaret fuisse illum inventorem; nam de ea re audivi disputari inter studiosos quosdam. Sunt qui putent primum fuisse Noënum, qui vinum biberit, quique sit inebriatus.

Abst. Dimittamus ista. Cedo, quod vinum bibebatis?

As. Quid nostra refert, quod sit vinum aut cuius? Habeat modo nomen et colorem vini, id satis est nobis: delicias illas quaerat Gallus aut Italus.

Abst. Quae ergo potest esse delectatio, cum id non gustes, quod in corpus ingeris?

Tric. Fortasse initio nonnulli aliquid gustant, *1 integro palato; mox vero depravato ex tanti humoris redundantia, gustum omnem amittunt.

Abst. Siti iam extincta, nulla superest voluptas, quae tota sita est in satisfaciendo desideriis naturalibus, ita ut tormenti sit genus sine siti bibere, aut sine fame edere.

Tric. Putas nos, Abstemi, ad voluptatem potare, aut quod sit iucundum?

Abst. Tanto ergo estis peiores bestiiis, quae aviditatibus naturalibus aguntur: vos neque illuc ducit ratio, et retrahit natura.

*1 integro palato, essendo il palato sano.

Tric. Ducit nos eo sodalitas, et paullatim inebriamur *1 imprudentes.

Abst. Quoties estis inebriati? quoties alios ebrios vidistis?

Tric. Quotidie plurimos?

Abst. Non sufficiunt ergo tam multa experimenta ad evitandam rem tam foedam? Atqui bellua vel uno experimento fieret cautior.

Glauc. At sodales istos, in quorum gratiam transiunt ex hominibus in bestias, scis quam habent caros? Dum potant, darent illis praecordia: digressi illinc vix agnoscunt; vitam et animam cuiusvis illorum nollent redemptam sibi nummo sestertio.

Abst. Quibus ex poculis hauriebatis vinum, et quomodo?

As. Primum allata sunt vitrea, paulo post ob periculum, sublatis illis, exhibita argentea. In vinum iniiciebamus a primo herbulas, quod id suaderet anni tempus, paulo post ius carniū, lac, butyrum, cremorem.

Abst. Oh spurcitiem, ne belluis quidem tolerabilem!

Tric. *2 Quanto tu τραχύτερον exclames, si scias, alios in aliorum pocula manus sordentes immittere, conicere ovorum et pomorum et nucum putamina, et olivarum ac prunorum ossa!

Abst. Abstine ab hisce narrandis, si vis, ne me hinc in silvas aliquas fuga abripiam.

Tric. Audi tu in aurem, Glaucia. Quidam horum gestant in faciendo itinere cornu venatorium plenum, ut necesse est, pulvere et stipulis et floccis et sordibus aliis: ex hoc bibimus.

*1 imprudentes, senza avvedercone.

*2 Quanto tu τραχύτερον exclames. Nimirum quanto vehementius exclames. Solent enim tragici graviore dicendi genere uti. Hinc illud Latinorum, tragoedias agere, excitare, pro eo quod est tumultum commovere. Th. V.

Glauc. Quid ?

Tric. Quid vero? Vinum.

Glauc. Immo vero mentem.

Tric. Plane ita est, et post epotam mentem, matulis non admodum mundis, sumtis *1 de scamno lecticari, usi sumus pro calicibus.

Abst. Quis fuit convivii exitus, tamquam fabulae?

As. Natant vino pavimenta. Inebriati sumus omnes, hospes in primis, homo strenuus, deiectis sub mensam magna victoria duobus aut tribus.

Abst. Oh praeclaram victoriam et de re pulcherrima et praedicanda! sed omnes tamen vinum vicit?

As. Etiam.

Abst. Miserum te! Quid putas esse ebrium?

As. Probe et ex animi sententia indulsisse genio.

Abst. Cui genio, bono, an malo?

Glauc. Si recte omnia scruteris, nusquam invenies, cui indulgeant: neque enim animo, neque voluptati, nec ulli rei alteri, cui alii indulgent, qui vitii obtemperant et pravis animi cupiditatibus. Sed inebriari est sensuum facultates amittere, exire de potestate rationis, iudicii, mentis, plane ex homine fieri vel pecus vel saxum. Quae deinceps sequantur, etsi nunquam ebrios vidi, tamen facillimum est coniectare; loqui et nescire quid loquaris; si quid commissum est tibi arcanum maxime celandum, effutire, atque ea dicere, propter quae te et tuos et saepe patriam ac provinciam universam in grave discrimen adducas; nulla distinctio amici et inimici, uxoris et matris: rixae, iurgia, inimicitiae, plagae, vulnera, mutilatio, occisio.

Tric. Etiam sine ferro et sanguine; nam non pauci continuant ebrietatem cum morte.

Glauc. Quis non malit domi se cum cane aliquo aut fele includere, quam cum ebrio? Plus enim mentis est in illis animantibus.

*1 de scamno lecticari, dalla predella.

Abst. Post ebrietatem vero cruditas, debilitatio nervorum, paralyses, arthritici cruciatus, gravedo capitis et corporis totius, hebetatio sensuum omnium; memoria exstinguitur, ingenii acies retunditur, unde stupor in tota mente, et ad intelligendum sapiendumque et ad eloquendum.

As. Iam incipio intelligere, magnum esse malum ebrietatem; posthac dabo sedulam operam, ut bibam ad hilaritatem, non ad ebrietatem.

Glauc. Hilaritas est ianua ebrietatis: nemo venit ad bibendum eo animo, ut inebrietur, sed bibendo exhilaratur, continuo post sequitur ebrietas: difficile est enim signare hilaritatis metam atque in ea sistere. Lubricus est gradus ab hilaritate ad ebrietatem.

Abst. Dum vinum habes in scypho, illud est in tua potestate: dum in corpore, tu es in illius: habetis, iam non habes. Cum bibis, tu tractas vinum pro tuo libito: postquam biberis, illud te tractabit pro suo.

As. Quid ergo? Nunquamne est bibendum?

Abst. Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt *1. Bibendum quidem, *2 non potandum. Natura sola in hoc docet bruta, hominem non docebit eadem natura ratione adiuta? Edes cum esuries, bibes cum sities: fames et sitis admonebunt quantum, quando et quatenus edendum et bibendum.

As. Quid si semper sitiam, nec sitim possim mitigare, quin fiam ebrius?

Abst. Bibe, quod inebriare non possit.

As. Non fert constitutio mei corporis.

Abst. Quod si tantum esuries, ut exsatiari nullo cibo posses, nisi disrumpereris?

As. Ea vero non esset fames, sed morbus.

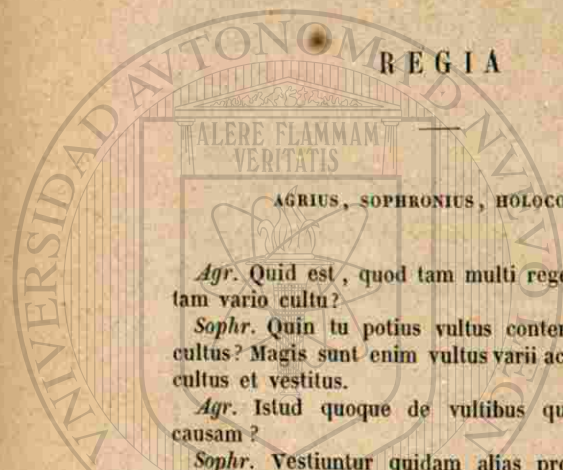
Abst. Nimirum opus esset medicina ad eam famem tollendam, non dapibus. Nonne?

*1 Horatius, lib. 1, Satyr. 2, vers. 24.

*2 non potandum, non istrabere.

As. Quidni?

Abst. Eodem prorsus modo medico tibi opus esset ad eam sitim, non caupone; et potione de *1 pharmacopolio petita, non *2 oenopolio. Non est ea sitis, sed morbus et quidem perniciosus.



AGRIUS, SOPHRONIUS, HOLOCOLAX.

Agr. Quid est, quod tam multi regem comitantur tam vario cultu?

Sophr. Quin tu potius vultus contemplaris, quam cultus? Magis sunt enim vultus varii ac diversi, quam cultus et vestitus.

Agr. Istud quoque de vultibus quamnam habet causam?

Sophr. Vestiuntur quidam alias pro facultatibus, alias pro ratione dignitatis aut generis, saepe etiam, ut cuiusque est vel ambitio vel vanitas. Multi quoque vestimentorum elegantia utuntur pro hamo et reti ad favorem captandum vel regis vel procerum, animos puellarum non raro. Vultus autem affectus animi sequitur: talis est fere, qualis interior animi habitus.

Agr. Sed cur tam multi huc conveniunt?

Holoc. An non decet ut plurimi sint, ubi est caput et regimen provinciae totius?

Sophr. Optime: sed plerique non adeo rem publi-

*1 pharmacopolio, *spezieria*.

*2 oenopolio, *canoza*.

cam spectant, ut privatam; et sequuntur eum, in cuius manu est regimen non tam patriae, quam for-
tunarum.

Holoc. Quidni? quandoquidem omnia sunt *1 pecunia venalia.

Sophr. Sic iudicant illi, quibus animus et mens nihil omnino est: valetudo autem et dotes corporis viles.

Agr. Quid opus est in hoc tumultu aulico tanta philosophiae speculatione? Ego vero malim de vobis intelligere, quinam sunt isti tanto numero, tam varia specie ac forma.

Holoc. Ego tibi omnes percensebo ordine; nam Sophronius hic, quantum intelligo, non est admodum in regis versatus: ego vero comitatus omnes regios adii, penetravi, perscrutatus sum, perspexi, gratus semper omnibus et iucundus.

Sophr. Inde, credo, parasti tibi cognomen illud *2 Holocolacis.

Holoc. Rem tenes: sed tu, Agri, ausculta: ille in quem aures, oculi, mens omnium intenta est ac defixa, est rex, caput reipublicae.

Sophr. Vere caput, et ideo salus, cum est sapiens ac probus; pernicies autem, cum malus aut demens.

Holoc. Ille, qui pone sequitur, puellus est filius eius haeres, quem in aula *3 graeca vocabant *δεσπότην*, hoc est dominum, in Hispania vocant principem, in Gallia *4 delphinum. Torquati illi in vestibus holo-

*1 pecunia venalia, *si vendono per danaro*.

*2 Holocolax, qui omnino adsentatur, a graecis vocibus *διος*, *τόλος*, *κολαξ*, adulator.

*3 Aula, a graeca voce *αὐλή*, est locus in aedibus subdialis; italice: *atrio*, *cortile*. Aulae nomine donatur etiam domus principum propterea quod complures *aulas* sive *atria* habere consuevit. Sed toto coelo errant qui *aulam* nominant, quae italica est *una gran sala*. Haec omnino a Vitruvio aliisque latinis optima notae scriptoribus *conclave maximum* appellatur. *Th. V.*

*4 delphinum. Nos veteris elegantiae studiosi, et Morcelliana freti auctoritate, dicimus *regem destinatum*. *Th. V.*

sericis et *1 holobrizis proceres sunt regni, insignes dignitatum militarium nominibus, principes, duces, *2 praesides limitanei, quos marchiones nominant, comites, viri, qui barones voce barbara nominantur, equites. Ille est *3 magister equitum, quem vulgo *4 comitem stabilem appellant, nomine ex aula graeca desumpto, ubi magnus *5 conestabulus cognominabatur, sicut *6 praefectus maris, *7 admiralus. Est et *8 praetorio praefectus, qui non solum palatio praerant, sed etiam *9 satellitio, quem Romuli tempore praefectum Celerum nominabant, et satellites ipsos Celeres.

Agr. Quinam sunt illi in *10 vestibus talaribus magna severitate vultus?

Holoc. Sunt regii consultores.

Sophr. Istos, quos in consilium adhibet princeps, prudentissimos esse oportet, magni rerum usus, et in decernendo gravitatis ac moderationis summae.

Agr. Qui istuc?

Sophr. Quia sunt oculi et aures principis, atque adeo regni universi: et eo magis, si caecus aut surdus sit rex, captus suis sensibus vel ab ignorantia vel a deliciis.

Agr. Etiamne luscus ille et ille alter surdaster, oculi atque aures sunt regis?

Sophr. Peior est cordis caecitas et surditas.

*1 holobrizis, di bryccato d'oro.

*2 praesides limitanei, presidenti ai confini, custodi dei confini.

*3 magister equitum, cavallerizzo maggiore.

*4 comitem stabilem, contestabile.

*5 conestabulus, quem Raph. Vol. ait esse caput togatorum francorum.

*6 praefectus maris, generale di mare.

*7 admiralus, ammiraglio.

*8 praetorio praefectus, comandante delle guardie del corpo.

*9 satellitio, guardia.

*10 vestibus talaribus, in roba lunga.

Holoc. Eos, qui sunt a consiliis, sequuntur scribae, nec ii pauci, vel unius ordinis. Tum qui pecuniam *1 principalem tractant vel procurant, *2 coactores, *3 tribuni aerarii, *4 praefectus fisci, *5 procurator fisci et fisci advocatus.

Agr. Qui sunt iuvenes illi *6 comptuli et festivi, qui semper regem sectantur et adstant illi, alii arriidentes, alii ore aperto, velut admirabundi?

Holoc. Haec est, cohors intimorum amicorum, deliciae atque oblectamenta regis.

Agr. Duos illos ingredienti cur assectantur tam multi *7 vultuosi.

Holoc. Quia iis est apud regem fides praecipua: alter est *8 praefectus sacris scriniis, sive princeps scribarum: alter *9 a secretis arcanis, apud quem est *10 regni breviarium; idem *11 est principis a memoria; eaque de causa offerunt se illi quotidie tam multi, ut memoriam illius de se refricent ac renovent, quandoquidem is est principis memoria. Illi autem, qui *12 ducunt vultus, sunt litigatores, quique res suas persequuntur: nec eorum unquam negotia finem inveniunt longa contexta serie procrastinationum. Duo illi, qui deambulant in porticu, praefecti sunt, alter *13 cubiculo, alter *14 regio equili: habent

*1 principalem, del principe.

*2 coactores, gli esattori.

*3 tribuni aerarii, i tesoriari.

*4 praefectus fisci, il fiscale.

*5 procurator fisci, procuratore fiscale.

*6 comptuli, attillati.

*7 vultuosi, con faccia malinconica.

*8 praefectus sacris scriniis, primo segretario, gran cancelliere.

*9 a secretis arcanis, segretario di confidenza.

*10 regni breviarium, lo stato del regno.

*11 est principis a memoria, rammenta le cose al principe.

*12 ducunt vultus, fanno il viso arcigno.

*13 praefectus cubiculo, maestro di camera.

*14 praefectus regio equili, maestro di stalla.

hi sub se alios permultos *1 cubicularios et equisones. Sed ingrediamur regiam coenationem.

Agr. Ah quanta turba, qui apparatus *2 tam anxius et morosus!

Sophr. Id vero maiore cum admiratione fueris intuitus, si scias, quam levem ad rem pertinet; nempe, ut sorbeat ovum unum et pauxillum vini nauseabundus.

Holoc. Ille est hebdomadae huius *3 architriclinus *4 cum scirpo indico; pocillator est adolescens ille: *5 structor nondum est ingressus.

Agr. Qui sunt cum rege pransuri?

Holoc. Quinam esset tam beatus, qui posset epulis accumbere divum?

Sophr. Atqui olim regiae mensae adhibebantur convivae, modo duces exercitati, modo viri claro genere: alias insignes vel usu rerum vel eruditione, quorum sermone rex fieret melior ac sapientior. Sed gothica et aliorum barbarorum superbia morem hunc nostrum invexit.

Holoc. Habent proceres assecclas suos armigeros, *6 exoletos, *7 pueros pedisequos, *8 pueros a pedibus, sive a calcari. Sunt inter eos divites magnificentissimi, qui plerosque *9 excipiunt coena recta; alii, quibus hoc molestum videtur, mittunt amicis *10 sportulas, idque est amicis tenuioribus utilius; sed recta convivi plus habet splendoris.

*1 cubicularios, aiutanti di camera.

*2 tam anxius et morosus, sì sollecito e puntuale.

*3 architriclinus, lo scalco.

*4 cum scirpo indico, con la canna d'India.

*5 structor, trinciante.

*6 exoletos, giovani fatti.

*7 pueros pedisequos, paggi.

*8 pueros a pedibus, lacchè.

*9 excipiunt coena recta, tengono alla medesima tavola: coena enim recta excipere, aut convivari quis dicitur, cum ad eandem coenam omnes invitati discumbunt.

*10 sportulas, piatti.

Agr. Aliud hominum genus videre mihi videor in illo coenaculo.

Holoc. Illud est *1 gynaeceum; ibi regina habitat cum matronis suis et puellis. Aspice, ut ingrediuntur et egrediuntur ex *2 parthenone, tamquam apes ex alveario, iuvenes amatores, mancipia Cupidinis.

Sophr. Saepe et *3 senes, bis pueri.

Holoc. Nihil est maioris voluptatis, quam audire illorum acute excogitata dicta vel poemata, cantiu- culas, melodias antelucanas, confabulationes cum puellis; videre saltationes, obambulationes, varietates colorum in cultu habitus, et formas vestimentorum. Habent *4 pueros amanuenses, per quos mittuntur et remittuntur mandata: hi vero nunciant et renunciant ultro et citro mandata, qua solertia, diligentia, educatione, *5 Divi vestram fidem! nudis capitibus, *6 flexo poplite atque etiam positus genibus. Audire est quotidie et videre aliquid novi, inopinati, acute et subtiliter excogitati, vel dicti animose, aut dextere aut *7 solute facti.

Sophr. Immo dissolute.

Holoc. Quae felicitas maior! Quis possit ab huiusmodi suavitate divelli?

Sophr. Colax, Colax, et tu sine amore insanis, et sine vino ebrius es. Quae ineptia potest esse maior, quam ista abs te descripta?

Holoc. Nescio qui fiat, ut ex scholis videas ple-

*1 gynaeceum, a γυνή, foemina, fuit apud Graecos interior pars aedii, ubi secretae a viris mulieres degerent. Huc nemo accedebat, nisi propinqua cognatione coniunctus, V. Vitr. VI. 10.

*2 parthenon, locus ubi habitant virgines, la stanza delle fanciulle; a παρθένος, virgo.

*3 senes bis pueri. Nos: vecchi rimbambiti.

*4 pueros amanuenses, paggetti, segretari.

*5 Divi vestram fidem! Dio buono!

*6 flexo poplite, con inchino.

*7 solute facti, con libertà.

rosque pueros discedere; ingressi semel aulam, in ea consenescant.

Sophr. Tamquam qui de Circes poculo biberant, amissa mente, et in belluarum ingenium degenerantes, nolebant inde egredi et ad hominum naturam ac conditionem redire.

Agr. At hi omnes, cum se ad suam quisque domum receperunt, quid agunt? quibus se actionibus occupant, ut saltem fallant tempus?

Sophr. Plerique omnes nihil magis addunt serium, quam quod cernis, atque adeo otium illis multorum vitiorum parens est ac nutricula. Ludunt quidam taxillis, chartis, alveolo, *1 aciebus. Alii per occultam detractionem, et artificiosam maledicentiam horas pomeridianas transmittunt, hoc est, quibus domi desident. Aliqui mirifice capiuntur scurris et *2 planis, in quos sunt profusissimi, caetera praeparci et sordidi. Sed praecipua aulae corruptela est assentatio uniuscuiusque erga alios omnes, quodque peius est, erga semetipsum: ea efficit, ut nullus unquam nec a se nec a socio *3 veritatem conducibilem audiat, nisi forte in iurgio; quam is tum parum pro veritate accipit, seu pro contumelia.

Holoc. Hic quaestus est nunc multo uberrimus *4. Tu cum tua *5 veriloquentia esuries strenue; ego aridendo, adblandiendo, omnia approbando et laudando evasi locuples.

Agr. Non possent haec incommoda reges corrigere?

Sophr. Perfacile; vellent modo. Sed aliis hi mores placent, quia suorum similes: alii sibi ipsis eas occupationes accersunt, per quas nunquam vacet recti aliquid aut sani cogitare. Non desunt, qui remissis

*1 aciebus, agli scacchi.

*2 planis, trappolatori, barattieri.

*3 veritatem conducibilem, una verità che sia utile.

*4 Terentius in Ean. act. II, sc. 2.

*5 cum veriloquentia, col dire il vero.

animis et dissolutis, non arbitrantur illius domus ac familiae mores ad curam suam pertinere: quae non pertinent profecto minus, quam ad unumquemque nostrum sua domus privata.

PRINCEPS PUER

MOROBULUS, PHILIPPUS, SOPHOBULUS.

Mor. Quid agit *1 Tua Celsitudo, Philippe?

Phil. Lego et edisco, ut ipse intueris.

Mor. Intueor sane, et cum dolore: defatigas te.

Phil. Quid ergo agerem?

Mor. Quod alii proceres, principes, viri nobiles et opulenti; equitare, confabulare cum puellis augustae matris tuae, saltare, discere artem tractandi arma, lusitare foliis aut pila, salire, currere. Haec vides esse studia nobilitatis iucundissima. Quod si tantis oblectationibus fruuntur qui vix digni sunt, ut in familiam tuam admittantur, quid te facere convenit tanti principis filium et heredem?

Phil. Quid, studium litterarum nihil ne prodest?

Mor. Prodest quidem, sed iis, qui sunt initiandi sacris, aut qui ea arte victum sibi sunt comparaturi, quemadmodum aliis sutoria, aliis textoria et artes

*1 Apoge aulicum hominem, domini gratiam blanditiis captantem! VIVES hic noster romanam maiestatem protrivit, illa usus dicendi ratione, quam assentatio in recentiorum linguas invenit. Quid agit Tua Celsitudo? Itali: Che fa Vostra Altezza? Tu vero, si sapis, candide lector, scribes latine: Quid agis, Philippe? Th. V.

rosque pueros discedere; ingressi semel aulam, in ea consenescant.

Sophr. Tamquam qui de Circes poculo biberant, amissa mente, et in belluarum ingenium degenerantes, nolebant inde egredi et ad hominum naturam ac conditionem redire.

Agr. At hi omnes, cum se ad suam quisque domum receperunt, quid agunt? quibus se actionibus occupant, ut saltem fallant tempus?

Sophr. Plerique omnes nihil magis addunt serium, quam quod cernis, atque adeo otium illis multorum vitiorum parens est ac nutricula. Ludunt quidam taxillis, chartis, alveolo, *1 aciebus. Alii per occultam detractionem, et artificiosam maledicentiam horas pomeridianas transmittunt, hoc est, quibus domi desident. Aliqui mirifice capiuntur scurris et *2 planis, in quos sunt profusissimi, caetera praeparari et sordidi. Sed praecipua aulae corruptela est assentatio uniuscuiusque erga alios omnes, quodque peius est, erga semetipsum: ea efficit, ut nullus unquam nec a se nec a socio *3 veritatem conducibilem audiat, nisi forte in iurgio; quam is tum parum pro veritate accipit, seu pro contumelia.

Holoc. Hic quaestus est nunc multo uberrimus *4. Tu cum tua *5 veriloquentia esuries strenue; ego aridendo, adblandiendo, omnia approbando et laudando evasi locuples.

Agr. Non possent haec incommoda reges corrigere?

Sophr. Perfacile; vellent modo. Sed aliis hi mores placent, quia suorum similes: alii sibi ipsis eas occupationes accersunt, per quas nunquam vacet recti aliquid aut sani cogitare. Non desunt, qui remissis

*1 aciebus, agli scacchi.

*2 planis, trappolatori, barattieri.

*3 veritatem conducibilem, una verità che sia utile.

*4 Terentius in Ean. act. II, sc. 2.

*5 cum veriloquentia, col dire il vero.

animis et dissolutis, non arbitrantur illius domus ac familiae mores ad curam suam pertinere: quae non pertinent profecto minus, quam ad unumquemque nostrum sua domus privata.

PRINCEPS PUER

MOROBULUS, PHILIPPUS, SOPHOBULUS.

Mor. Quid agit *1 Tua Celsitudo, Philippe?

Phil. Lego et edisco, ut ipse intueris.

Mor. Intueor sane, et cum dolore: defatigas te.

Phil. Quid ergo agerem?

Mor. Quod alii proceres, principes, viri nobiles et opulenti; equitare, confabulare cum puellis augustae matris tuae, saltare, discere artem tractandi arma, lusitare foliis aut pila, salire, currere. Haec vides esse studia nobilitatis iucundissima. Quod si tantis oblectationibus fruuntur qui vix digni sunt, ut in familiam tuam admittantur, quid te facere convenit tanti principis filium et heredem?

Phil. Quid, studium litterarum nihil ne prodest?

Mor. Prodest quidem, sed iis, qui sunt initiandi sacris, aut qui ea arte victum sibi sunt comparaturi, quemadmodum aliis sutoria, aliis textoria et artes

*1 Apoge aulicum hominem, domini gratiam blanditiis captantem! VIVES hic noster romanam maiestatem protrivit, illa usus dicendi ratione, quam assentatio in recentiorum linguas invenit. Quid agit Tua Celsitudo? Itali: Che fa Vostra Altezza? Tu vero, si sapis, candide lector, scribes latine: Quid agis, Philippe? Th. V.

caeterae quaestuariae. Surge, quaeso te, pone libros de manibus, eamus deambulatum, certe ut respices aliquantisper.

Phil. Non licet mihi nunc per Stunicam et Siliceum.

Mor. Qui sunt hi Stunica et Siliceus? An non subditi tui, in quos tu habes imperium, non illi in te?

Phil. Stunica est educator meus, Siliceus autem institutor litterarius. Subditi sunt illi quidem mei, seu verius patris; sed pater, cui ego sum subditus, praefecit illos mihi et me illis subiecit.

Mor. Quid ergo? Dedit pater Celsitudinem Tuam in servitum illis hominibus?

Phil. Nescio.

Mor. Ah facinus indignissimum!

Soph. Minime vero, o fili; immo illos fecit servos tuos, quos voluit tibi semper adhaerere, oculos, aures, animum, mentem in te unum defixam gerere semper, et relictis suis quemque negotiis, tuum unius negotium agere: non ut te imperiose vexent, sed ut rudes tuos mores boni illi et sapientes viri ad virtutem, decus atque excellentiam forment: non quo te redant mancipium, sed ut vere liberum et vere principem: quibus nisi obtemperaveris, tum demum servus eris extremae conditionis, peior iis, qui inter nos versantur, emti et venditi ex Aethiopia vel Africa.

Mor. Cuius tandem esset mancipium, si illis educatoribus morem non gereret?

Soph. Non certe hominum, sed virtutum, qui domini sunt importuniores, atque intolerabiliores quovis homine improbo et sceleroso.

Phil. Non satis intelligo, quae dicis.

Soph. An intellexisti, quae Morobulus?

Phil. Planissime omnia.

Soph. Oh quam essent homines felices, si quam cito habent sensum atque intelligentiam rerum levium et malarum, haberent etiam bonarum et conducibilium! Nunc vero contra evenit: aetate ista nugae, ineptias,

immo insanias, ad quas te Morobulus est adhortatus, facile intelligis: quae ego de virtute, de dignitate, de omni laudis genere dicerem, tam caperes, quam si arabice loquerer aut gothice.

Phil. Quid ergo faciendum consuleres?

Soph. Ut saltem sustineres assensionem, nec huius suasibus, nec meis acquiesceres, quoad de utriusque posses iudicare.

Phil. Quis dabit hoc iudicium?

Soph. Aetas, institutio, experimenta.

Mor. Hui quam esset longum ista expectare!

Soph. Bene monet Morobulus; abiice libros: eamus lusitatum, et ludemus ludum, in quo unus eligitur rex; is praescribit aliis quae sunt agenda, parent ceteri iuxta leges lusionis. Tu eris rex.

Phil. Ut erit ludus? nam si eum ignorem, quomodo potero regem in illo agere?

Soph. Quid dicis, Philippule dulcissime, deliciae Hispaniarum? In ludo et rebus levissimis, in quibus error nihil avertit periculi, non auderes regnum suscipere ludi nescius: et vis tot et tanta regna serio capessere ac regere, ignarus conditionum populorum, legum, administrationis, denique rudis totius prudentiae, instructus solum ridiculis ineptiis, quas tibi Morobulus hic in animum instillat? Heus, *1 puer, dic *2 praefecto equilis, ut proferat huc equum illum neapolitanum, ferocissimum calcitronem et sternacem, in quo Philippus sedeat.

Phil. Minime illum vero, sed alium *3 cicuratiorem: nam regendi equi tam refractarii nondum artem habeo, nec vires.

Soph. Quaeso, Philippe, et putas tu leonem ullum esse aequae ferocem, aut equum adeo calcitronem et

*1 puer, paggio.

*2 praefecto equilis, maestro di staffa.

*3 cicuratiorem, più addomesticato.

refractorium et minus parentem fraenis, quam gentes ac coetus hominum, qui conveniunt et congregantur ex omni vitiorum, flagitiorum, scelerum et facinorum genere, ex animi perturbationibus concitatis, incensis, inflammatis, ardentibus? Equum non audes attingere, populum pascis quovis equo ad regendum tractandumque difficiliorem? Sed missa isthaec faciamus. Vides in hoc flumine illam cymbulam? Navigatio est iucundissima atque amoenissima inter prata et saliceta; quaeso, descendamus in eam. Tu sedebis ad clavum et ages cymbam.

Phil. Ita plane, ut vos subvertam et demergam, quemadmodum nuper fecit Pimentellus.

Soph. Ne cymbam quidem gubernare vis in amne tam modico et tam placido, quia rudis; et committis te mari illi, undis, fluctibus, tempestati populorum, inscius et inexpertus? Plane usu tibi evenit, quod Phaetonti, qui aurigandi nescius, ardore iuvenili currum patris gubernandum sibi depoposcit: notam esse tibi fabulam reor. Praeclare Isocrates duas res maximas in hominum vita dicebat esse, principatum et sacerdotium; quas tamen nemo non expeteret tamquam dignus, nemo non crederet, se recte posse gubernare tamquam prudentissimus.

Phil. Intellego nihil esse conditioni ac personae meae perinde necessarium, ut artem ac peritiam regendi regni.

Soph. Probe rem tenes.

Phil. Quomodo eam assequar?

Soph. Eduxisti illam tecum ex matris utero?

Phil. Nihil minus.

Soph. Quomodo igitur scies, nisi discas?

Phil. Nullo modo.

Soph. Qua igitur fronte audet Morobolus hic esse tibi auctor, ut ea studia reiicias, quibus et artis huius peritia, et aliarum rerum maximarum ac pulcherrimarum cognitio paratur?

Phil. A quibus ergo sunt haec haurienda?

Soph. Ab iis, qui ea maximis ingenis animadverterunt atque observarunt, quorum alii sunt mortui, alii vivi.

Phil. E mortuis quomodo descendum? Possunt ne mortui loqui?

Soph. Nunquamne fando audivisti nominare Platonem, Aristotelem, Ciceronem, Livium, Senecam, Plutarchum?

Phil. Magna nomina saepe, et cum ingenti admiratione ac laude.

Soph. Illi ipsi et alii permulti eorum similes, iam olim vita functi, confabulabuntur tecum quoties et quamdiu libuerit.

Phil. Quomodo?

Soph. Libris, quos ad docendam posteritatem reliquerunt.

Phil. Quin dantur mihi iam in manus?

Soph. Dabuntur brevi, posteaquam didiceris eum sermonem, quo possis loquentes illos intelligere. Sustine paullisper, atque hanc brevem molestiam perfer, quae devoranda est in accipiendis principiis. Illico post incredibiles sequentur delectationes, quas qui nondum degustarunt, mirandum non est a literario studio abhorreere; nam qui sunt experti, eos citius a vita, quam a libris et rebus cognoscendis avelleris.

Phil. Cedo vero, qui sunt vivi, a quibus sapientia haec discenda est et mens bona?

Soph. Si iter esses quodpiam initurus, a quibus tandem de itinere percunctareris? Utrum ab iis, qui iter illud nunquam vidissent, an qui aliquando confecissent?

Phil. Ab iis scilicet, qui confecissent.

Soph. Vita haec nonne est veluti iter quoddam et profectio perpetua?

Phil. Sic videtur.

Soph. Qui ergo iter perambulaverunt? Senes an iuvenes?

Phil. Senes.

Soph. Senes igitur auscultandi.

Phil. Omnes indifferenter?

Soph. Acute rogas: non omnes promiscue; sed quemadmodum de via, sic de vita. Utri norunt viam? qui eam peregerunt nihil animadvertentes, aliud agentes, animo non minus peregrinantes, quam corpore; an qui annotarunt diligenter et attente singula, et memoriae mandarunt?

Phil. Nimirum hi posteriores.

Soph. Ergo in consilio de vitae ratione capiendi non audiendi iuvenes, qui iter hoc nunquam sunt ingressi; quanto minus adolescentes, et quod stultissimum est atque indignissimum, pueri? Neque ad id admittendi senes imprudentes, lascivi, dementes, deteriores pueris, quos divina oracula execrantur, quod sunt pueri centum annorum. Solis praebendae aures senibus magni iudicii, usus rerum et prudentiae.

Phil. Quo signo eos dignoseam?

Soph. Nimirum aetate ista, fili, nullo adhuc; sed ubi maius et firmiter accesserit iudicium, facile id cognoscas ex verbis et factis, tamquam nota certissima. Interea vero dum ea ingenii facultate non vales, crede te cunctum et committe patri tuo et iis, quos tibi pater adiunxit institutores ac magistros, infirmaeque istius aetatis gubernatores et quasi conductores per eam viam, quam tu nunquam iniisti: nam patri, cui carior es, quam ipsemet tibi, maior est de te cura, quam tibi ipsi; atque ad eam rem non solum suo usus est consilio, sed hominum sapientium.

Mor. Nimis diu taeni.

Soph. Ha plane praeter morem tuum, eamque rem ego iam dudum vehementer demirabar.

Mor. An non pater tuus, Philippe, rex Galliae et alii magni reges ac principes sine litteris et labore isto tam molesto, quem hic teneris tuis humeris inclementer imponit, regna et ditiones suas regunt et in officio continent?

Soph. Nulla res tam facilis est, quae non fiat difficilis, si invitus facias. Non est opera litteris impensa laboriosa ei, qui libens eam subit; qui autem invitus, ei vero vel lusitare et in locis deambulare amoenissimis, grave ac intolerandum est. Tibi, Morobule, nugandi avidissimo et nugis semper assueto, serium aliquid vel agere vel audire instar est mortis. Vicissim alii complures vitam sibi existimarint acerbam, si ad istum modum vitae rationes instituerent. Quam multi sunt, in aulis praesertim, quibus nihil est dulcius, quam otium torpens atque inertissimum! Admovere manum alicui operi tormenti est loco. Quam multi vicissim in populis, qui emoriantur citius, quam sic dies omnes vacuos transigere, et celerius delassentur nihil agendo, quam ab intentione animi in negotium aliquid! sed ut respondeam tibi de Caesare et rege Galliae, audies a me in universum de senibus, quos posui eos esse, qui spatium hoc vitae decurrissent. Si omnes, quotquot viam quampiam peregissent, concorditer narrent, se per viam in locum incidisse plenum difficultatis et periculi, ex quo saucii et pessime affecti discesserint; quod si eiusmodi iter rursus essent ingressuri, nihil diligentius caverent, quam illud discrimen: quid tu censes? An non hominis foret amentissimi, cum eadem ipse via insisteret, non recordari tanti periculi, non illud devitare?

Phil. Nondum teneo, quid velis.

Soph. Faciam igitur planius exemplo. Finge esse super flumen istud tabulam angustam pro ponticulo: referant tibi omnes, quotquot equo insidentes tentarint illam transire, decidisse in aquam, adiisse

vitae discrimen, aegre esse extractos semivivos; intelligisne hoc?

Phil. Bellissime.

Soph. Quid tu iam? an non tibi demens viderere, si faciens illac iter, non ex equo descenderes et effugeres id periculum, in quod alios venisse audis?

Phil. Nimirum ita agerem.

Soph. Et merito. Quare tu iam ex senibus, quid maxime senserint incommodi in vita; quid eos praetermissis doleat et vehementer poeniteat. Omnes tibi uno ore respondebunt, qui aliquid didicerunt: non plus didicisse. Qui vero nihil, non adhibuisse operam, ut aliquid scirent. In hanc querimoniam ingressi, non faciunt finem referendi, missos se fuisse a parentibus aut educatoribus ad scholas et magistros litterarum: se tamen vanis delectationibus vel lusionum, vel venationum, vel amorum, aut eiusmodi nugarum illectos amisisse pulcherrimas e manibus discendi occasiones. Itaque conqueruntur de fato suo, et sortem suam deplorant, ac semetipsos accusant, damnant, interdum quoque execrantur. Vides ergo locum hunc desidiaae atque ignorantiae esse in via hac vitae maxime infestum et periculosum, unumque omnium praecipue vitandum; quoniam quidem audis tam miserabiles eorum querelas, qui in illum sunt collapsi. Is est igitur omni cura et diligentia cavendus; et segnitie, otio, deliciolis, nugis reiectis ac spreis, in studia litterarum, cultumque bonae mentis tota animi intentione incumbendum. Tu haec de re patrem tuum roga, tametsi iuvenem adhuc, et tu, Morobule, tuum iam senem: intelligetis ex eis, veram esse meam sententiam.

LUDUS CHARTARUM, SEU FOLIORUM

VALDAURA, TAMAIUS, LUPIANUS, CASTELLUS,
MANRICUS.

Vald. Quam asperum tempus! Quam rigens et saevum coelum, quam obscoenum solum!

Tam. Quid nos monet hic coeli ac soli habitus?

Vald. Non egredi domo.

Tam. Quid vero domi agere?

Vald. Ad luculentum focum studere, meditari, cogitare de rebus, quae aliquid emolumenti afferant menti et probis moribus.

Cast. Id quidem agendum praecipue, nec aliquid esse debet homini antiquius. Sed ubi ab intentione illa delassatus fuerit animus, quo divertet hoc dumtaxat tempore?

Vald. Aliis quidem aliae sunt animorum refectioes; ego vero lusu foliorum magnopere oblector ac recreor.

Tam. Et haec temporis qualitas eo invitat, ut abdamus nos in cubiculum bene clausum et obseptum undique a vento et frigore, in lucente camino, mensa posita cum chartis.

Vald. Au, minime chartas.

Tam. Lusorias dico.

Vald. Istud placet.

Tam. Tum pecuniae promatur nonnihil, et calculi ad computandum.

Vald. Nihil opus erit calculis, si minutuli adsint nummi.

Vald. lucente camino, con fare una baldoria nel camino.

Tam. Ego nullos habeo praeterquam aureos et argenteos *1 crassiores.

Vald. Commuta aliquos ex argenteis minuta pecunia. Heus, puer, cape *2 *stuferos* hos simples, duplos, sesquiduplos, triplos, et a nummulario cura nobis nummos simples, duplos, triplos, non maiores.

Tam. Quam nitidi sunt hi nummi!

Vald. Nimirum *3 recentes adhuc et asperi.

Tam. Concedamus in forum aleatorium, ubi omnia inveniemus parata.

Cast. Non expedit; nam haberemus arbitros plurimos. Quid refert, ludas illic, an via publica? Consultius fuerit, ut recipiamus nos in cubiculum tuum, et accersamus ex sodalibus aliquot, maxime animo refocillando idoneos.

Tam. Tuum conclave est ad id commodius; nam in meo cubiculo subiude a pedisequis matris interpellaremur, aliquid semper quaeritantibus in arcis *4 mundi muliebris.

Vald. In coenatione igitur.

Tam. Esto ita: eamus. Puer, *5 siste hic nobis Franciscum Lupianum et Rhodericum Manricum et Zoilastrum.

Vald. Mane. Minime Zoilastrum, hominem iracundum, rixosum, clamosum, calumniatorem, et qui minimis de rebus excitat saepe atroces tragoedias.

*1 crassiores, moneta grossa.

*2 *Stuferus* est genus quoddam nummi germanici.

*3 *recentes* (nummi) et *asperi*. Recenter percussi, atque usu nondum detriti. Ita: moneta nuova, uscita pur dianzi dalla zecca.

Th. V.

*4 *Mundi muliebris* nomine significatur quicquid ad foeminarum ornatum pertinet, cuiusmodi sunt iuaves, armillae, margaritae, anuli; praeterea omne instrumentum, quo mulieres mundiores et cultiores fiant, uti specula, unguenta aliaque id genus. Dicitur gallice: *la toilette des femmes*.

Th. V.

*5 siste hic, *conduci qui*.

Cast. Optime profecto mones; nam si adolescens talis recreationi se nostrae admisceret, non esset id ludere, sed serio rixari. Accerse igitur pro illo Rimosulum *1.

Vald. Neque hunc, nisi velis, quaecumque hic fuerimus nugati, ante solis occasum nota esse toti civitati.

Cast. Tam bonus est praeco!

Vald. Etiam rerum, quas scire nihil attinet; nam res bonas sacratius reticet, quam *2 mysteria Eleusina.

Tam. Veniant ergo Lupianus et Manricus soli.

Cast. Ili sunt belli sodales.

Tam. Et mone illos, ut afferant secum nummulo; quidquid est autem severitatis et serii, domi commendent Philopono tetrico, veniant facetiis, lepore, gratis comitati.

Lup. Salvi sitis, sodales festivissimi.

Vald. Quid sibi vult contractio isthaec frontis? Exporrigit istos vulticulos. An non estis iussi cogitationes omnes litteratas apud musaeum deponere?

Lup. Cogitationes nostrae litterariae sunt adeo illiteratae, ut eas musae, quae sunt in musaeo, respuant.

Manr. Salvete.

Vald. Salus est dubia, quando ad acies et pugnas vocamini, et quidem quibus reges sint interfuturi.

Tam. Este bono animo: crumena impetuntur, non iugula.

Lup. Crumena plerisque est pro iugulo, et pecunia pro sanguine ac spiritu: velut istis *3 Caribus, quorum vitae contemptus instrumentum est regibus ad exercendos suos furores.

*1 Rimosum hominem dicimus, qui nihil celare potest eorum, quae audit aut videt. Th. V.

*2 mysteria Eleusina: sacrificia Cereris, quae ad Eleusim, oppidum Atticae, celebrabantur, silentio magis, quam ulla alia re sacra.

*3 Caris, ex Caria regione, qui primi suavi in bellis operam locaverunt unde pro avaris et sordidis hominibus vulgo accipiuntur.

Manr. Nolo ego esse actor in hac fabula, sed spectator.

Tam. Qui sic?

Manr. Quia sum infortunatissimus. Semper a ludo discedo victus et spoliatus.

Tam. Seis, quid dicunt proverbio aleatores, ibi quaerendam esse togam, ubi amiseris.

Manr. Verum, sed periculum est, ne, dum togam amissam quaero, perdam et tunicam et interulam.

Tam. Accidit quidem hoc non raro; sed qui non periclitatur, non ditescit.

Manr. Ea est *1 metallicidarum sententia.

Tam. Immo etiam *2 Iani medii Antuerpiensis.

Vald. Recte habet: non possumus, nisi quatuor ludere, sumus quinque: sortiemur quis erit aliorum spectator.

Manr. Ego vero sine sortione.

Vald. Nihil tale: nulli est facienda iniuria: non cuiusquam voluntas id decernet, sed sors: cui primus rex obtigerit, sedebit otiosus spectator: et si quid incidit controversiae, iudex.

Lup. Ecce vobis *3 fasciculos duos foliorum integros, alter est hispaniensis, gallicus alter.

Vald. Hispaniensis hic non videtur iustus.

Lup. Quid ita?

Vald. Quoniam desunt decades.

Lup. Non solent illi habere, ut gallici; chartae enim hispanae, quemadmodum et gallicae, in quatuor sunt

*1 metallicidarum, alchimisti.

*2 Ianus medius fuit Romae locus sectus in foro, mercatoribus et foeneratoribus frequens; qui idcirco dictus est *Ianus medius* quod esset medius inter duas Iani statuas, quarum altera *Ianus superior*, altera *Ianus inferior* appellabatur. Hic autem Noster *Ianum medium Antuerpiensem* vocat locum Antuerpiae, quo negotiatores rerum agendarum causa conveniebant. Italis esset *la Borsa*. Th. V.

*3 fasciculos foliorum, mazzi di carte.

genera seu familias divisae. Hispanae habent aureos nummos, *1 carchesia, baculos, enses: gallicae corda, *2 rhombulos, *3 trifolia, *4 vomerculos, seu palas seu spicula. Est in quaque familia rex, regina, eques, *5 monas, *6 dyas, *7 trias, *8 quaternio, *9 pentas, *10 senio, *11 heptas, *12 ogdoas, *13 enneas: gallicae habent etiam decades: et hispanis aurci et carchesia *14 potiora sunt pauciora, contra enses et baculi: gallis autem plura sunt semper meliora.

Cast. Quo lusu ludemus?

Vald. Triumpho hispanico, et *15 distributor retinebit sibi *16 indicem chartam, si sit monas, aut imago humana.

Manr. Sciamus iam, quis erit ludo exclusus.

Tam. Probe mones: cedo folia; hoc est tuum, hoc istius, hoc Lupiani: tu es iudex.

Vald. Malim te mihi iudicem, quam *17 collusorem.

Lup. Bona verba; cur istuc quaeso?

Vald. Quia es in ludendo admodum vafer et cavillator: tum aiunt, te artem tenere *18 componendi folia, ut tibi expediat.

*1 carchesia, coppe.

*2 rhombulos, quadri.

*3 trifolia, fort.

*4 vomerculos, picche.

*5 monas, fasso.

*6 dyas, il due.

*7 trias, il tre.

*8 quaternio, il quattro.

*9 pentas, il cinque.

*10 senio, il sei.

*11 heptas, il sette.

*12 ogdoas, l'otto.

*13 enneas, il nove.

*14 potiora sunt pauciora, i meno contano più.

*15 distributor, chi dà le carte.

*16 indicem chartam, la carta che scuopre.

*17 collusorem, compagno nel giuoco.

*18 componendi folia, di accomodare le carte.

Lup. Non habet fraudem mea lusio, sed imperitiae tuae industria mea videtur impostura; quod fere ignaris contingit. Ceterum qui tibi placet Castellus? qui simul ac lucratus est paucillum pecuniae, deserit collusores.

Tam. Eludere est hoc quidem potius, quam ludere.

Vald. Levius hoc malum; nam si vincatur, affixus erit ludo clavo plusquam trabali.

Tam. Sed luxuri sumus bini, duo contra duos: quomodo erimus *1 comparati?

Vald. Ego ludi huius insciens adhaerebo tibi, Castelle, quem audio esse callentissimum.

Tam. Adde etiam callidissimum.

Cast. Non est hic opus electionibus: sorti sunt committenda omnia: quibus obvenerint plura puncta, adversus eos pugnabunt, quibus pauciora.

Vald. Esto ita: *2 assigna folia.

Manr. Ut optaveram, ego et Castellus ab eadem stamus parte; contrarias tuentur partes Valdaura et Tamaius.

Vald. Sedeamus, uti solemus, *3 decussate. Da mihi illam sellam *4 reclinatoriam, ut quietius perdam.

Tam. Appone scabella: assideamus iam: sortire, *5 cuius sint primae partes.

Vald. Meae sunt. Distribue tu, Castelle.

Cast. Quomodo? a sinistra in dexteram, more belgico, an contra hispano more, a dextera in sinistram?

Vald. Hoc more; quoniam ludo Hispanorum utimur. Reiecistin' decades?

Cast. Etiam. Quot folia dabo singulis?

*1 comparati, accoppiati.

*2 assigna folia, dà le carte.

*3 decussate, in croce.

*4 reclinatoriam, da riposo.

*5 cuius sint primae partes, a chi tocca la mano.

Vald. Novena: sed quaenam erit sponsio?

Manr. *1 Terni in singulas manus denarii cum geminatione sponsonis.

Cast. Sensim, mi Manrice; nimium properas. Non esset is lusus, sed furor, ubi tantum pecuniae veniret in periculum. Quomodo potes oblectari in anxietate illa, ne tot nummi tibi pereant? Denarii singuli sufficient, et auctus sponsonis erit dimidii, nempe assium quinque.

Vald. Recte consulis: ita nec nihil ludemus, quod est insipidum; nec quod doleat, quod est acerbum.

Cast. Habetis singula novena folia? *2 Cordinum est familia dominatrix, et haec regina est mea.

Vald. Nescio quam felix est omen hoc; certe est verissimum, dominari vulgo corda foeminarum.

Cast. Desine speculationes: responde ad hoc: augeo sponsonem.

Vald. Ludum habeo dissipatum et male cohaerentem: cedo tibi.

Tam. Et ego item. Distribue tu, Manrice.

Vald. Quid agis? Non vertis *3 chartam indicem?

Manr. Volo prius meas computare, ne plures aut pauciores acceperim.

Vald. Unam habes plus iusto.

Manr. Deponam.

Vald. Non est ea lex lusus, sed ut vicem tuam amittas distribuendi, et transeat ad sequentem: cedo folia.

Manr. Non faciam; quandoquidem nondum protuli indicem.

Vald. Immo facies per Deum.

Cast. Apage, quid tibi venit in mentem, Valdaura? Iusiurandum admiscees rebus levissimis, quod vix gravissimis rebus adhibere convenit.

*1 Terni in singulas manus denarii, tre danari per partita.

*2 Cordinum est familia dominatrix, il trionfo di cuori.

*3 chartam indicem, la carta del trionfo.

Manr. Quid tu dicis, iudex?

Lup. Profecto ignoro, quid sit in eo facto statuendum.

Manr. Qualem iudicem nobis praefecimus sine iudicio, duces sine oculis!

Vald. Quid ergo fiet?

Manr. Quid tandem, nisi ut mittamus Lutetiam, qui hac de re afferat nobis aliquod senatusconsultum.

Cast. Misce omnia, et rursus impertire.

Tam. Oh qualem ludum mitto de manibus! Non obvenerit mihi hodie similis.

Cast. Misce probe isthaec folia, et praebeto singulis attentius.

Vald. Rursum augeo sponsonem.

Tam. Num non praedixi, non habiturum me hodie in manibus ludum illi parem? semper sum infortunatissimus: cur ego ludum vel aspicio oculis?

Cast. Hoc vero non est ludere, sed se afflictere: hoc refici et recreari animum, ita concitari? Ludum oportet esse ludum, non molestiam.

Manr. Sustine paullisper; ne abiicias folia, nam est *1 panicum.

Vald. Responde igitur, an recipias.

Manr. Recipio, et rursus augeo.

Vald. Quid, tu speras me ferocibus tuis verbis *2 protelare? Non concedo.

Manr. Effare tandem semel et expedite: admittisne?

Vald. Etiam, et quidem libentissime: et animus instigat me tali ludo *3 maiore pretio certare, sed istud inter amicos sufficit.

Tam. Quid vero me non computatis inter vivos? Adeo nulla est mei mentio?

*1 panicum, vano timore.

*2 protelare, fur fuggire.

*3 maiore pretio certare, scommetterei di più.

Cast. Quid igitur tu ad haec, homo *1 foenee?

Tam. Ego vero augeo mea ex parte depositum.

Manr. Quid tu dicis, Castelle?

Cast. Nunc me consulis, posteaquam tua opera depositum crevit in immensum: ego incrementum hoc non auderem hoc meo ludo sustinere.

Vald. Responde affirmative.

Cast. Non habeo, quod sic respondeam, sed valde ambigue et dubitanter et cunctabunde et timide et diffidenter. Est ne sic satis expresse dictum?

Manr. Deum immortalem, quanta copia! Non tam densa nuper cadebat grando. Sed quaeso te, periclitemur paullisper.

Cast. Experiamur quando ita tibi placet: a me vero non sperabis magnam opem.

Manr. Feres tamen, quas poteris, suppetias.

Cast. Nihil necesse id habes admonere.

Manr. Plane victi sumus.

Tam. Vicimus denarios quatuor misce.

Vald. Addo quinque asses.

Cast. Nescio an cedam; nam scio, me certe victum iri.

Tam. Rursum alteros quinque.

Cast. Quid tu ad hanc provocationem dicis?

Manr. Quid dicam? fugio.

Cast. Tu perdidisti proximum ludum; sine, me hunc arbitrato meo perdere. Sentio, me esse inferiorem, sed sustinendum est quamdiu aliquid videro superesse virium.

Vald. Quid ergo dicis? Recusas?

Cast. Non, *2 immo addico.

Tam. Tu, Valdaura, non nosti hunc Castellum? Superiorem habet ludum tuo; sed ita solet callidos provocatores illectare in suum rete. Vide, ne quo progrediaris temere, ubi tenearis irretitus.

*1 homo foeneae, uomo dappoco.

*2 immo addico, anzi lo tengo.

Vald. Divam fidem! Quomodo potuisti divinare folium mihi postremum restare *1 huius nationis?

Cast. Novi omnia folia.

Vald. Non omnino est istuc incredibile.

Cast. Ita plane, novi a facie.

Vald. Forsitan etiam a tergo.

Cast. Nimum suspiciosus es.

Vald. Tu me facis: eat hoc cum tua bona venia.

Tam. Dispiciamus, num quae sint chartae aversae *2 maculatae, unde possint noscitari.

Vald. Faciamus, quaeso vos, ludendi finem: angit me hic ludus tam infeliciter cedendo.

Cast. Ubi voles, sed fortasse non in ludo est vitium, sed in tua imperitia, qui nescis ludum scienter ad victoriam accommodare; sed iacis folia absque arte, ut sors tulerit; ratus, nihil interesse quid prius, quid posterius mittas, quis, quo loco sit iacturus.

Tam. Omnium rerum est satietas, etiam voluptatum; et ego defessus sum iam sedendo: assurgamus aliquantisper.

Lup. Cape *3 testudinem hanc, et aliquid nobis cantilla.

Tam. Quid tandem?

Lup. De ludo quidpiam.

Tam. Carmen Virgilii?

Lup. Istuc ipsum; aut si mavis, Vivis nostri, quod ille nuper canebat deambulans in *4 pomoerio Brugensi.

Vald. Anserina voce.

Lup. Cane tu olorina.

Tam. *5 Deus meliora! nam olor non canit, nisi fato iam urgente.

*1 huius nationis, di questo colore.

*2 aversae maculatae, contrassegnate al di dietro.

*3 testudinem, luto.

*4 in pomoerio Brugensi, lungo le mura di Bruges.

*5 Deus meliora, Dio mi guardi.

*Ludunt et pueri, ludunt iuvenesque senesque
Ingenium, gravitas, cani, prudentia, ludus.
Denique mortalis, sola virtute remota,
Quid nisi nugatrix et vana est fabula vita?*

Vald. Possum vobis confirmare, esse carmen bene expressum, tamquam ex spongia arida.

Lup. Tanta cum difficultate componit carmen?

Vald. Magna; siye quod raro, siye quod non libenter, siye quod alio fert eum ingenii pronitas.

LEGES LUDI.

Varius dialogus de Valentia urbe

BORGIA, SCINTILLA, CABANILLIUS.

Borg. Unde tu iam nobis, Scintilla iucundissime?

Scint. Lutetia.

Borg. Qua tandem Lutetia?

Scint. Qua tandem quaeris? Quasi sint multae.

Borg. Etiam si sit unica, ea quanam sit ignoro, aut ubi sita.

Scint. Lutetia Parisiorum.

Borg. Parisios nominari audiveram et quidem saepe, Lutetiam nunquam: est ergo Lutetia, quos nos Parisios dicimus. Ea igitur est causa, cur tu tamdiu nullus es visus Valentiae, et potissimum in *1 sphaeristerio nobilitatis.

Scint. Alia ego vidi sphaeristeria Lutetiae, alia gy-

*1 sphaeristerium, locus est pilae lusui destinatus.

Vald. Divam fidem! Quomodo potuisti divinare folium mihi postremum restare *1 huius nationis?

Cast. Novi omnia folia.

Vald. Non omnino est istuc incredibile.

Cast. Ita plane, novi a facie.

Vald. Forsitan etiam a tergo.

Cast. Nimum suspiciosus es.

Vald. Tu me facis: eat hoc cum tua bona venia.

Tam. Dispiciamus, num quae sint chartae aversae *2 maculatae, unde possint noscitari.

Vald. Faciamus, quaeso vos, ludendi finem: angit me hic ludus tam infeliciter cedendo.

Cast. Ubi voles, sed fortasse non in ludo est vitium, sed in tua imperitia, qui nescis ludum scienter ad victoriam accommodare; sed iacis folia absque arte, ut sors tulerit; ratus, nihil interesse quid prius, quid posterius mittas, quis, quo loco sit iacturus.

Tam. Omnium rerum est satietas, etiam voluptatum; et ego defessus sum iam sedendo: assurgamus aliquantisper.

Lup. Cape *3 testudinem hanc, et aliquid nobis cantilla.

Tam. Quid tandem?

Lup. De ludo quidpiam.

Tam. Carmen Virgilii?

Lup. Istuc ipsum; aut si mavis, Vivis nostri, quod ille nuper canebat deambulans in *4 pomoerio Brugensi.

Vald. Anserina voce.

Lup. Cane tu olorina.

Tam. *5 Deus meliora! nam olor non canit, nisi fato iam urgente.

*1 huius nationis, di questo colore.

*2 aversae maculatae, contrassegnate al di dietro.

*3 testudinem, luto.

*4 in pomoerio Brugensi, lungo le mura di Bruges.

*5 Deus meliora, Dio mi guardi.

*Ludunt et pueri, ludunt iuvenesque senesque
Ingenium, gravitas, cani, prudentia, ludus.
Denique mortalis, sola virtute remota,
Quid nisi nugatrix et vana est fabula vita?*

Vald. Possum vobis confirmare, esse carmen bene expressum, tamquam ex spongia arida.

Lup. Tanta cum difficultate componit carmen?

Vald. Magna; siye quod raro, siye quod non libenter, siye quod alio fert eum ingenii pronitas.

LEGES LUDI.

Varius dialogus de Valentia urbe

BORGIA, SCINTILLA, CABANILLIUS.

Borg. Unde tu iam nobis, Scintilla iucundissime?

Scint. Lutetia.

Borg. Qua tandem Lutetia?

Scint. Qua tandem quaeris? Quasi sint multae.

Borg. Etiam si sit unica, ea quanam sit ignoro, aut ubi sita.

Scint. Lutetia Parisiorum.

Borg. Parisios nominari audiveram et quidem saepe, Lutetiam nunquam: est ergo Lutetia, quos nos Parisios dicimus. Ea igitur est causa, cur tu tamdiu nullus es visus Valentiae, et potissimum in *1 sphaeristerio nobilitatis.

Scint. Alia ego vidi sphaeristeria Lutetiae, alia gy-

*1 sphaeristerium, locus est pilae lusui destinatus.

mnasia et alios ludos longe istis vestris utiliores et praestantiores.

Borg. Ecquos, quaeso?

Scint. Triginta gymnasia, plus minus in academia illa omni eruditionis, scientiae et sapientiae genere referta: doctos praeceptores, iuventutem studiosissimam et optime moratam.

Borg. Vulgus scilicet hominum.

Scint. Quid tandem vocas vulgus?

Borg. Faecem plebis, filios sutorum, textorum, tonsorum, fallonum et eiusmodi artificum atque operariorum.

Scint. Vos hic, ut video, ex vestra hac civitate metimini orbem universum, et eosdem tota Europa existimatis esse mores, quos hic: dico, iuventutem illic esse frequentissimam principum, procerum, nobilium et hominum locupletissimorum, non ex Gallia modo, sed ex Germania, Italia, Britannia, Hispania, Belgio, admirabiliter addictam studiis litterarum, parentem institutorum praeceptis et iussis: quorum mores non simplici tantum admonitu formentur, sed acri reprehensione, cum est opus, etiam castigatione, plagis, verberibus, quae omnia et accipiuntur et perferuntur animis moderatissimis et vultu modestissimo.

Cab. Audivi saepenumero eiusmodi narrari mihi, cum agerem in Gallia legatus Ferdinandi regis. Sed omitte, quaeso, nunc ista, aut differ aliud in tempus. Vides, nos esse in ludo Miraculi, cui est proximus Carrossorum: hoc age, de pila sit iam sermo, oblectandi nostri gratia.

Scint. Amabo, ne assideamus, sed deambulantes colloquamur, quae fuerit collibitum: qua ibimus? Hac ne per D. Stephani, an illac ad portam regalem, et visemus in regia Ferdinandum ducem Calabriae?

Cab. Ne forte optimi principis interpellemus studia sapientiae.

Borg. Praestabit mulas accersere, ut *1 vehentes loquamur.

Cab. Ne amittamus, quaeso, usum pedum et crurum. Tempus est sudum et serenum, et aura frigidiuscula; satius erit pedestres, quam equestres incedere.

Borg. Eamus hac igitur per D. Joannis hospitalis ad vicum marinum.

Cab. Spectabimus obiter decoras formas.

Borg. Apage pedestres; erit dedecori.

Scint. Maiori est, mea sententia, dedecori, viros pendere de iudicio puellarum rudium atque ineptiarum.

Cab. Visne, ut recta eamus per *2 plateam ficus et Divae Theclae?

Scint. Non, sed per vicum tabernae gallinae; nam in eo vico cupio videre aedes, in quibus natus est Vives meus; sunt enim, ut accepi, descendentes ad sinistram postremae in vico, et invisam eadem opera sorores eius.

Borg. Omitte nunc, quaeso, muliebres visitationes: si mulierem vis alloqui, eamus potius ad Angelam Zabata, cum qua erunt confabulationes litteratae.

Cab. Utinam, si id cupitis, adesset marchiona Zeneti.

Scint. Si vera sunt, quae de illa, cum essem in Gallia, audivi, maius est id argumentum, quam ut de illo tractari leviter, et ab aliud agentibus vel possit vel debeat.

Borg. Ascendemus ad D. Martini, an descendemus per vicum Valesii ad plateam Villae rasae?

Cab. Hac inde ad sphaeristerium Barzii, seu mavis, Maseonorum.

*1 vehentes, *cavalcando*.

*2 platea, est via lata in urbe; nec, si latine scias, eam usurpabis pro *area*, quae lacum significat in urbe ab aedificiis vacuum, aut pro foro, in quo ius dicitur et homines negotiantur et res venduntur. *Th. F.*

Borg. In Gallia habetisne ad hunc modum ludos in publico?

Scint. De alijs Galliae urbibus non possum tibi respondere. Lutetiae scio nullum esse, sed in privato multa, veluti in suburbijs D. Iacobi, D. Marcelli, D. Germani.

Cab. Et in ipsa civitate famosissimum, quod vocant Bracchae.

Borg. Luditur eadem illic ratione, qua hic?

Scint. Eadem prorsus, nisi quod magister ludi praebet illic calceos et pileos lusorios.

Borg. Cuiusmodi sunt?

Scint. Calcei sunt *1 coactilitii.

Borg. Non essent hic utiles.

Cab. Videlicet in via lapidosa. In Francia vero et Belgica luditur super pavimentum lateribus constratum, planum et aequabile.

Scint. Pilei sunt aestate leviores, hyeme autem crassi, profundi, cum *2 offendice sub mento, ne in agitatione vel elabantur ex capite, vel decidant in oculos.

Borg. Offendimento hic non utimur, nisi cum est ventus vehementior. Sed quales habent pilas?

Scint. Nullos fere folles, ut hic, sed sphaerulas minores vestratibus, et multo duriores ex corio albo. Tomentum est, non ut in vestris, lanugo e pannis tonsa, sed pili fere canini, eamque ob caussam raro luditur *3 palma.

Borg. Quomodo ergo percutiunt pilam? Pugno, ut folles?

Scint. Nec sic quidem, sed *4 reticulo.

Borg. Confecto ex filo?

*1 coactilitii, di feltro.

*2 cum offendice, con un laccetto da legarsi sotto 'l mento.

*3 palma, a mano aperta.

*4 reticulo, lacchetta.

Scint. Ex fidibus crassiusculis, quales fere sunt sextae in testudine. Habent funem tensum et reliqua, ut hic in ludis domesticis. Sub funem misisse globulum, vitium est seu peccatum. Signa sunt bina, seu mavis metas: numeri quaterni, quindecim, triginta, quadraginta quinque, seu *1 antegressio, aequalitas numerorum: victoria, quae est duplex, ut cum dicitur, vicinus signum et vicinus ludum. Pila autem vel *2 ex volatu remittitur, vel ex primo resultu: ex secundo enim ictus est invalidus, et ibi fit signum, ubi pila est percussa.

Borg. Non sunt aliae lusiones, quam sphaerae?

Scint. In civitate, quot hic aut plures: sed inter scholasticos nulla alia permissu magistrorum exercetur: sed interdum clam luditur foliis et *3 aciebus: pueruli talis, nequiores taxillis. Nos institutorem habebamus Annaeum, qui *4 obsceno die lusum foliorum concedebat, sed de illo et in universum de lusione omni tulerat sex leges, quas descriptas in tabella appenderat in cubiculo.

Borg. Ne graveris, rogo te, et eas nobis referre, quemadmodum alia fecisti.

Scint. Pergamus deambulare; nam incredibili tenor desiderio patriae aspiciendae, tamdiu a me non visae.

Borg. Conscendamus mulas, ut ambulemus commodius, tum etiam honestius.

Scint. Honestatem hanc non emerim *5 crepitu digitorum.

Borg. Ac ne ego quidem, ut verum fatear, manum ob eam moverim; sed nescio quo pacto magis id videtur decere nostras personas.

*1 antegressio, il vantaggio.

*2 ex volatu, di posta.

*3 aciebus, scacchi.

*4 obsceno die, ne giorni di carnevale.

*5 crepitu digitorum, con uno scoppietto di dita.

Cab. Istue quidem recte: sed sumus tres, et in angustis viis, aut hominum frequentia disiungemur: unde necesse esset vel interrumpi sermonem, vel multa semper a nostrum aliquo non exaudiri neque intelligi.

Borg. Esto sane ita; pergamus pedestres; ingredi per angiportum hunc ad plateam Pegnarogiorum.

Scint. Optime inde per *1 fabros claviles ad vicum dulciarium, tum ad forum fructuarium.

Borg. Quin potius olitorium?

Scint. Utrumque est: qui libentius oleribus vescuntur, vocent olitorium: qui fructibus, fructuarium. Quae amplitudo fori! Quae descriptio vendentium, et rerum venum expositarum! Qui odor ex fructibus! Quanta varietas, mundities, nitor! Non possunt horti excogitari huic foro pares. Quae autem *2 aedilis nostri et eius ministrorum solertia et diligentia, ne quis emptor fraude a venditore capiatur! Est ne ille, qui mula vehitur, Honoratus Ioannius?

Cab. Non, ut arbitror: nam unus ex meis pueris, qui eum modo convenit, reliquit illum abdentem se in bibliothecam suam: qui si sciret, nos una esse, non deesset haud dubie nostro sermoni, et nostris ludis seria sua posthaberet.

Borg. Profer tandem leges.

Scint. Extricemus nos ab hac turba per plateam Divae Virginis *3 Redemptoriae ad vicum *4 fumalis et Divi Augustini, ubi minor est frequentia.

*1 fabros claviles, magnani.

*2 aedilis, proveditore.

*3 Divae Virginis Redemptoriae. Ex veterum auctoritate (Kalend. vet. apud. Grut. cxxxii), Mariam Mercedoniam appellat Morcellius (De stil. inscr. lat. vol. III, pag. 49), quae Italis est la Madonna della Mercede. Contra ea Nives Virginem Redemptoriam vocando, novum vocabulum excudit, quod nusquam apud Latinos occurrit. Th. V.

*4 fumalis, de' forni.

Cab. Ne discedamus tam procul ab urbis corpore: ascendamus potius per vicum *1 crumenarium ad clivum; inde ad vicum militarem et aedes familiae vestrae, Scintilla, cuius parietes lugere adhuc videntur mihi heroem illum Comitem Olivianum.

Borg. Immo, luctu deposito, talem iuvenem in tanti senis locum successisse, serio triumphant.

Scint. O quam iuvat intueri curiam et quadruplex forum *2 praefecti urbis, quod iam fere familiae vestrae Cabauilliae haereditarium videtur, civile, criminale et terentium solidorum! Quae aedificia! Quae facies urbis!

Borg. Nusquam potes rectius leges ferre, quam in foro et curia. Ede tandem; nam de laudibus, seu de admiratione potius nostrae civitatis alias erit dicendi locus aptior.

Scint. Prima lex: quando ludendum. Homo propter res serias est conditus, non propter nugas et lusus; lusus autem reperti ad reficiendum animum lassum a seriis. Tunc igitur ludendum, cum animus aut corpus erit defatigatum: nec aliter sumendum, quam somnus, cibus, potus et alia, quae vires renovant ac reficiunt: alioquin in vitio est, quemadmodum alia, quae non suo fiunt tempore. Secunda lex: cum quibus ludendum. Quemadmodum facturus iter, aut iturus ad convivium diligenter dispicis, qui sint futuri sodales aut comites; sic in ludo animadvertendum, cum quibus ludes, ut sint homines tibi noti; nam in ignotis magnum est periculum, et verum proverbium Plauti: *Lupus est homini homo, qui qualis sit non novit.* Sint etiam belli, festivi, comes, cum quibus periculum non sit, ne rixeris aut pugnes, aut aliquid vel facias vel dicas turpiter atque indecore: ne sint blasphemi in Deum, aut deieratores: non in dictis

*1 crumenarium, de' banchieri.

*2 praefecti urbis, governatore della città.

spurci, ne quid *1 ex contagione affricetur tuis moribus pravum aut flagitiosum: denique sint ii, qui non aliam ad ludum mentem asserant, quam tu; nempe ut a labore conquiescat et levetur animus. Tertia lex: quo ludo. Primum noto; nam in ignorantia non potest subesse delectatio nec ludentis nec collusorum nec spectatorum. Deinde quod simul animum reficiat et corpus exerceat, si quidem tempus ac valetudo patitur. Sin secus; ludus sit, in quo non omnia possit mera sors, insit etiam perilia, quae possit casum corrigere. Quarta lex: qua sponsione. Nec nulla sponsione, quod est fatuum et celerrime exsatiat; nec ita magna, quae in ipsa lusione inquietet animum, et si vincaris, mordeat ac discruciet: non est is lusus, sed carnificina. Quinta lex: quemadmodum. Ut antequam ad ludendum assideas, reputes, te ad refocillandum animum venire, in cuius aleam conicias pauculos nummos, hoc est emas illis refectionem defatigationis: cogita esse sortem, hoc est, variam, incertam, instabilem, communem: nullam ideo tibi fieri iniuriam, si perdas: ut id feras aequo animo, ne contrahas vultum et suffundas eum tristitia, ne prorumpas in convicia et maledicta, aut adversus collusorem aut quempiam ex spectatoribus. Si lucrifacias, ne sis in collusorem insolenter dicax. Prorsum toto ludo sis comis, hilaris, facetus, iocosus citra scurrilitatem et petulantiam; ne des significationem ullam fraudis, sordium aut avaritiae; in contentione ne sis pertinax; minime omnium iurator, memor, rem illam totam (etiamsi meliorem causam habeas) non esse tanti, ut nomen Domini afferas in testimonium. Spectatores memineris esse velut iudices ludi: si quid illi pronunciarint, cedito, nullam edens notam improbationis. Hoc modo et lusus fit delectatio, et probi adolescentis grata est educatio ingenua. Sexta lex: quamdiu lu-

*1 ex contagione, dall'usar con loro.

dendum. Quoad sentias animum renovatum iam et reparatum ad laborem, et vocet hora ad negotium serium. Qui secus faxit, improbe factum videri, *1 velitis, Quirites, iubeatis.

Borg. et Cab. Sicut rogavit.

CORPUS HOMINIS EXTERIUS

DURERIUS PICTOR, GRYNÆUS, VELIUS.

Dur. Facessite hinc; nam vos nihil emetis, sat scio; et estis mihi impedimento, quominus accedant emptores propius.

Gryn. Immo vero nos volumus emere, modo vel pretium relinquant nostro arbitratui, et tempus ipse praescribas; aut contra, nos tempus, tu pretium.

Dur. Bella negotiatio: mihi nihil est opus *2 tricis eiusmodi.

Gryn. Cuius est haec imago, et *3 quanti indicas?

Dur. Imago est Scipionis Africani, et indico sestertiiis quadringentis, aut non multo minoris.

Gryn. Quaeso te, priusquam verbo uno *4 eam addicas nobis, examinemus artem picturae: et hic Velius est sesquiphysicus, peritissimus humani corporis.

Dur. Iamdudum intelligo, me a vobis intricari:

*1 Sollemnia verba, quibus utebantur Romani in legibus ferendis.

*2 tricis, imbrogli.

*3 quanti indicas? quanto ne vuoi?

*4 eam addicas nobis, ce la venda.

sed interea, dum mercatores nulli adsunt, nugamini quantum libuerit.

Gryn. Nugas tu vocas peritiam artis tuae? Quid facies alienae?

Vel. Primum omnium verticem contextisti capillis multis et planis, cum vertex dicatur quasi vortex a vertendis capillis; ut in fluviis videmus, quum aqua se convolvit.

Dur. Inepte, non consideras, eum esse male pexum, more illorum temporum?

Vel. Brechma habet inaequaliter deflexum.

Dur. Acceperat vulnus miles ad Trebiam, cum servavit patrem.

Gryn. Ubi tu id legisti?

Dur. In decadibus T. Livii amissis.

Vel. Tempora sunt nimis tumentia.

Dur. Cava essent signum dementiae.

Vel. Occipitium vellem videre.

Dur. Verte tabulam.

Gryn. Cur dixit Cato inter caetera oracula: *frons occipitio prior est?*

Dur. Quam estis fatui! An non in quovis homine prius cernis frontem, quam occiput?

Gryn. Quosdam prius video *1 aversos, quam *2 adversos.

Dur. Et ego libenter, ut tales, emtores et milites.

Vel. Cato sensit, praesentiam domini potiore esse ad curationem rerum, quam absentiam. Caeterum, cur *3 antias adeo longas?

Dur. Loqueris de his *4 capronis?

Vel. Etiam.

Dur. Non habuerat multis mensibus tonsorem ad manum, velut in Hispania.

*1 aversos, di dietro.

*2 adversos, dinanzi.

*3 antias, i capelli davanti.

*4 capronis, capelli sulla fronte.

Vel. *1 Glabellam hanc cur contra ipsius verbi etymon fecisti hirtam?

Dur. Tu ipse *2 vulsellis pilos detrahit.

Vel. Et *3 vibrissas exstantes extra nares? Sed tu, quae tua est versutia, culpam abs te reiciis in tonsorem.

Dur. Inscie, non animadvertis, eos fuisse aetatis illius mores, severos, tristes, rusticanos?

Vel. Imperite, non legisti, Scipionem hunc ex omnibus sui temporis hominibus excultissimum et politissimum fuisse et amantem elegantiarum?

Dur. Expressus est, cum exularet Linterni.

Gryn. Supercilium hoc est grande et conveniens Latio: cilium habet nimis cavum et genas depressas.

Dur. Ex vigiliis castrensibus.

Gryn. Tu non solum es pictor, sed rhetor valde versatus in *4 translatione criminum.

Dur. Et vos, quantum intelligo, in criminationibus.

Vel. Malas habet nimium tumentes, et buccas istas.

Dur. Inflat classicum.

Gryn. Et tu inflabas calicem, cum haec pingeres.

Vel. Immo vero utrem: sed alibi fecisti pilosum: palpebras fere nullas appinxisti.

Dur. Ex morbo illi deciderunt.

Gryn. Quo morbo.

Dur. Quaere ab illius medico.

Gryn. Iamne intelligis ob tuam tantam imperitiam detrahi debere de summa centum sestertios?

Dur. Immo ob vestras cavillationes et interrogationes adeo molestas addi ducentos oportere.

Vel. Populas habet hic glaucas; atqui ego audivi caeruleas habuisse.

*1 Glabellam, lo spazio tra un ciglio e l'altro.

*2 vulsellis, molle da cavar peli.

*3 vibrissas exstantes extra nares, peli, che escono fuori del naso.

*4 Translatio criminis est, quum reus ad declinandum iudicium, aut causam aut factum in alium transfert.

Dur. Et ego caesias, ut Minervam bellatricem.

Vel. *1 Hirquos fecisti nimium carnosos, et sinus humentes.

Dur. Flebat accusatus a Catone.

Vel. Mandibulae sunt nimis longae, et barba densissima ac profusissima; tum pilos dicas setas porcinas.

Dur. Vos sine modo ullo estis loquaces, et argutuli cavillatores. Abite hinc; nam tabulae non fiet vobis amplius copia.

Vel. Amabo, mi Dureri, dum alios non habes *2 licitatores, sine nos hic cavillari.

Dur. Qua mercede?

Vel. Adscribemus ambo hic tibi singula disticha, quo tabula fiat vendibilior.

Dur. Nihil opus est meae arti vestra commendatione; nam periti emptores, et picturae intelligentes, non emunt versus, sed artificium.

Vel. Sed nares habet nimium patulas.

Dur. Erat iratus accusatoribus.

Vel. Non videmus *3 valleculam.

Dur. Latet sub barba: ac ne mentum quidem cernitis, neque *4 anthereonem.

Gryn. Horum omnium *5 fecisti tu compendium beneficio grandis barbae.

Vel. Collum mihi placet rectum et musculosum, item inguli.

Dur. Gratulandum est superis, quod tibi aliquid probatur.

Vel. At ne nihil in hoc quoque desiderem: ingulus non habet satis cavos, quod in Socrate physiognomon annotatum, tardi esse ingenii signum pronuntiavit. Armos istos voluissim paulo erectiores et ampliores.

*1 Hirquos, i canti degli occhi.

*2 licitatores, avventori.

*3 valleculam, il concavo, che è tra il labbro di sotto e il mento.

*4 anthereonem, la parte sotto il mento.

*5 fecisti tu compendium, hai risparmiato.

Dur. Non tam erat miles bellator, quam imperator. Non audivisti *1 apophthegma huius? de quo cum milites quidam dicerent, non adeo eum esse valentem militem ac imperatorem sapientem, is respondit: Imperatorem me genuit mater mea, non militem. Sed discedite, si non estis empturi; nam video accedentes quosdam negotiatores publicanos.

Vel. Eamus deambulatum, et inter nos de humano colloquemur corpore sine Scipione ac tabula. Simus nasus non decet generosam faciem.

Gryn. Quid *2 bosimus, quales fuerunt Hunni?

Vel. Apage monstra.

Gryn. *3 Silones non sunt minus deformes. Persae *4 aquilos venerabantur propter Cyrum, quem ferunt ea fuisse forma.

Vel. *5 Ancon et *6 campe sunt in brachio, quod in crure poples et genu; lacertus inde usque ad manum, a cuius musculis etiam crura dicuntur lacertosa.

Gryn. Nonne is est cubitus, ut apud mensores?

Vel. Est is quidem cubitus, et ancon ipse cubitus.

Gryn. Unde ergo rex romanus Ancus?

Vel. Ab incurvo cubitu.

Gryn. Manus sequitur, maximum omnium instrumentorum, secta in digitos pollicem, indicem, medium sive infamem, minimo proximum, minimum.

Vel. Cur medius infamis? Quid designavit flagitii?

Gryn. Institutur noster dixit, se quidem scire causam, nolle tamen edisserere, quod esset turpis. Ne quaesieris igitur; non enim decet bonae indolis adolescentis turpia scrutari.

*1 apophthegma, il detto arguto.

*2 bosimus est valde simus, quasi instar bovis, stacciato a guida di bue.

*3 Silones, che hanno il naso rincagnato.

*4 aquilos, che hanno il naso aquilino.

*5 Ancon, il gomito.

*6 campe, la piegatura.

Vel. Atqui minimo proximum *1 *δακτύλιος* Græci appellant, quasi annularem.

Gryn. Ita plane, sed in sinistra, non in dextra, quod in eo soliti essent olim annulos gestare.

Vel. Qua de causa?

Gryn. Aiunt, a corde protendi illuc venam, quæ quum annulo redimitur, velut cor ipsum coronatur. Nodi digitorum sunt condyli, et pro pugni percussu vox ea usurpatur. Inter nodos sunt internodia, et generali verbo artus atque articuli. Tiberium Caesarem, memoriae produnt, tam firmis fuisse digitorum articulis, ut digito *2 recens malum terebraret.

Vel. Didicisti *3 chiromantiam?

Gryn. Nomen quidem ipsum audiveram. Quid ita?

Vel. Divinasses hic nobis aliquid *4 ex incisuris.

Gryn. Negavi me scire, et res sic se habet. Sed si nunc me nosse aliquid profiterer, et attentius manum tuam contemplerer, libenter me auscultares, et homini eius imposturae imperitissimo fidem non omnino abrogares.

Vel. Qui sic?

Gryn. Quia id est hominum ingenium, ut libenter eos audiant, qui se recondita vel eventura profitentur enunciaturus.

Vel. Unde *5 sunt Scaevolæ?

Gryn. Quasi scaevæ a scaeva, quæ est sinistra. Aiunt, in sexu foemineo esse scaevas plures, quam in nostro.

Vel. Quæ est vola?

Gryn. Cavum manus, ubi incisuræ.

Vel. Quid involare?

Gryn. Id, quod tu agis; libenter furari, surripere,

*1 a graeco δακτύλιος, anulus.

*2 recens malum, una mela fresca.

*3 a graecis vocibus χεῖρ, manus, παρὰ θεοῦ, divino.

*4 ex incisuris, dalle linee.

*5 Unde sunt? donde sono detti?

quasi vola abscondere; et quod rabiosa Lucretia *1 involare in oculos pedissequarum. Reliquum corpus, demto capite, est truncus, et ex trunco thorax: concavum pectoris usque ad ventriculum et costas; concavum quidem interius: nam exterius inter brachia et pectus sinus est. Sub ventriculo est venter, et in ventre imo pecten et pudenda.

Vel. An non pudendus magis podex, sive anus?

Gryn. Utrumque pudendum: posterius ob turpitudinem, anterius ob flagitium et dedecus. Femur, et, ut olim loquebantur, femem, nunc *2 malunt plulative femina. A genu est crus, cuius os tibia dicitur: carnosum vero illud posterius, sura. Postremo pes, manui non absimilis; nam et digitos habet et volam, quæ vestigium dicitur et solum pedis.

Vel. Quid? Num non vestigium, quod a pede imprimitur?

Gryn. Et illud ipsum, et solum pedis.

Vel. Nostin', quæ sint in corpore virtutum sedes?

Gryn. Quæ tandem?

Vel. In fronte pudor, in dextera fides, in genu misericordia.

Gryn. Planta pedis non est ipsum solum pedis?

Vel. At sic putant multi.

Gryn. Atqui Plinius scribit, esse gentem, quæ sibi umbram faciat in meridie planta pedis, quam habent vastam admodum atque enormem. Qui fieri id potest?

Vel. Profecto planta est a cruris *3 vertebra ad digitos.

*1 involare in oculos pedissequarum, avventarsi agli occhi delle serve.

*2 malunt plulative, vogliono piuttosto dire nel plurale.

*3 vertebra, caviglia.

EDUCATIO

FLEXIBULUS, GRYPHAERANTES, GORGOPAS.

Flex. Quanam gratia misit te huc ad me pater tuus?

Grymph. Dixit, te esse hominem egregie institutum, sapienter educatum, eaque de caussa gratum huic civitati: cupere se, ut ego eisdem, quibus tu, vestigiis insistens, perveniam ad similem favorem populi.

Flex. Quomodo igitur te id assecuturum censes?

Grymph. Ingenua educatione, quali te omnes praedicant esse praeditum. Adiecit pater, eam educationem magis decere me, quam alium quemvis.

Flex. Cedo, fili mi, quomodo ea in re venis a patre imbutus?

Grymph. Non tam me pater praeceptis instruxit, quam patruus quidam meus, vir senex, versatus multum et diu *1 in regum comitatibus.

Flex. Quid ergo illi te docuerunt, mi fili et amice?

Gorg. Vide, vir prudentissime, ne fortasse per ignorantiam labaris in dictum aliquod, aut factum stultum vel rusticanum, unde amittas istud nomen optime educati.

Flex. Quid? Tam leviter ne apud vos perit?

Gorg. Vel unica voeula, unico flexu poplitis, unica inclinatione capitis.

Flex. Nimis est inter vos delicatum et infirmum; inter nos enim multo est robustius et firmius.

Gorg. Sic sunt nostra iudicia, ut nostra corpora, quae nullam ferunt offensionem.

*1 in regum comitatibus, nelle corti dei Re.

Flex. Immo, ut est videre, facilius ferunt corpora, quam animi.

Gorg. Fortasse tu non nosti hunc; ideo filium et amicum nominas.

Flex. An non sunt haec honesta nomina et plena benevolentiae?

Gorg. Benevolentiae credo, quam nos haud magni sane facimus, sed non reverentiae neque officii, quae nos anxie venamur; nam hic Dominus solet appellari, non amicus. An non animadvertis *1 Domini praefationem ante praenomen, et famulos *2 versicolores? Non annotasti in avi huius sollemnibus parentalibus tot cereos, tot insignia, tot homines *3 atratos?

Flex. Quid ergo? Affectas tu omnibus esse Dominus, nulli amicus?

Grymph. Ita docuerunt me propinqui mei.

Flex. Edat iam, mi Domine, tua excellentia praecleara illa tuorum consanguineorum documenta.

Gorg. Videris tu mihi puerum hunc *4 naso suspendere: at non est quilibet; ne feceris.

Grymph. Primum esse me ex honestissima progenie, quae nulli cedat per universam hanc provinciam; ideo curandum mihi diligenter atque adnitendum, ne degenerem a maiorum meorum virtute: illos parasse sibi magnum decus, nemini concedendo de loco, de dignitate, de auctoritate, de appellatione; me idem debere facere. Si quis quid velit de honore detrahere, pugnandum statim cum eo; de pecunia oportere esse largum, atque adeo profusum: in honore adstrictum et attentum; decere nihilominus me ac mei similes assurgere aliis, via cedere, *5 ducere,

*1 Domini praefationem, il titolo di signore.

*2 versicolores, con le livree.

*3 atratos, vestiti a bruno.

*4 naso suspendere, burlare.

*5 ducere, accompagnare.

*1 nudare caput, poplitem incurvare; non quod alius quispiam id mereatur a me sibi exhiberi, sed quod sic conciliabo mihi favorem hominum, captabo auram popularem, et parabo illum, quem tantopere gestamus semper in ore et in corde, honorem: in ea educatione situm esse discrimen nobilis et ignobilis; quod nobilis ad illa omnia dextere praestanda institutus est atque assuefactus; ignobilis agresti more nihil illorum doctus est facere.

Flex. Et excellentiae tuae, Domine, qualis videtur eiusmodi institutio?

Grymph. Qualis vero? Nisi multo optima et digna meo genere.

Flex. Quid ergo est aliud, quod a me requiras?

Grymph. Nihil plane restaret, mea sententia, nisi accessisset voluntas patris, qui iussit prorsum, seu verius imperavit rigide, ut ad te venirem; ut si quid in hac educatione nosset magis reconditum, et quasi misterium sacratius, quo maius mihi decus acquirerem, in gratiam sui ne gravareris exponere, quo familia nostra, alioqui honestissima et celsissima, altius ascenderet; quoniam sunt non pauci *2 novi homines, qui freti sua opulentia, nactique dignitatem et honores, per divitias emergerunt adeo, ut etiam audeant cum vetustate et decoribus gentis nostrae contendere.

Flex. Facinus nefandum!

Grymph. Nonne?

Flex. Vel coeco esset clarum.

Grymph. Itaque novi illi homines ambulant comitati longo asseclarum ordine, ipsi *3 segmentati in

*1 nudare caput, scopriarsi il capo.

*2 A Romanis novi homines dicebantur, quorum maiores neque consulatum, neque alium magistratum curulem essent adepti; ipsi autem rebus gestis atque honoribus clari, omnia incrementa sibi deberent. Th. V.

*3 segmentati in vestibus, vestono abiti variati.

vestibus vel *1 bombycini, *2 villosi, *3 intercesi, vel *4 texti Attalici; ut nos nihil esse prae illis videamur, qui *5 villato vestimur dissimulandae paupertatis gratia. Praemium autem huius tui laboris, si *6 operam hanc navaris patri, erit, recipi te in numerum nostrae familiae, et admitti ad illius gratiam et meam, ut procedente tempore aliquod a nobis accipias beneficium, sisque semper in nostra clientela et quasi tutela.

Flex. Quid potest dici amplius et optabilius? Sed cedo iam: si aperias caput, ac cedas via et loco, appelles blande, quam ob causam eris gratus iis, quibuscum versabere?

Grymph. Ob eam ipsam causam, quia haec ago.

Flex. Istaec omnia, exteriora sunt solum signa, quae denotant, aliquid esse in animo tuo, propter quod diligere; nam ipsa per se nemo diligit.

Grymph. Quid ni diligant omnes, quae sunt honestae conversationis, in mea praesertim nobilitate?

Flex. Parum admodum es progressus, quod liceat inter nos dicere: et tu te pervenisse iam arbitris ad summum.

Grymph. Nihil necesse habeo parare mihi litteras atque eruditionem: maiores mei reliquerunt mihi unde vivam; quod etiamsi desit, non istis est mihi artibus quaerendum tam ignobilibus, sed hastae cuspede et ense districto.

Flex. Animose istuc quidem et ferociter; quasi vero, quia es nobilis, non sis futurus homo.

Grymph. *7 Bona verba.

*1 bombycini, di seta.

*2 villosi, di velluto.

*3 intercesi, picchiattati.

*4 texti Attalici, di preziosissimi tessuti.

*5 villato, accotonato.

*6 si operam hanc navaris, se farai questo favore.

*7 Bona verba, con le buone, adagio.

Flex. Ecqua tandem parte tui es homo?

Grymph. Me toto.

Flex. An corpore, quo non differs a belluis?

Grymph. Minime.

Flex. Non ergo te toto: ratione igitur et mente.

Grymph. Quid ni?

Flex. Si hanc ergo sinis incultam et silvestrem, excolis autem corpus, et illi uni studes, an non transis ab humana in ferinam conditionem? Sed ad id, de quo coeperamus loqui; nam haec digressio, si vellem mihi indulgere, longissime nos a proposito abduceret. Verum cum tu cedis de via et nudas caput, qualem te esse alii existimant?

Grymph. Nobilem et generose informatum atque institutum.

Flex. Nimum durus es. Nihil ne domi audivisti de animo, de probitate, de modestia, de moderatione?

Grymph. In templo nonnunquam audivi de concinatoribus.

Flex. Cum illa abs te vident occurrentes fieri, iudicant, te esse adolescentem modestum, probum, bene de ipsis iudicantem, de te autem moderate, quae ex opinione nascitur benevolentia et favor.

Grymph. Explica id, quaeso.

Flex. Huc pertinet mea ratio. Si te homines existimarent adeo superbum, ut omnes contemneres prae te, nudare tamen caput et genuflectere, non quod ipsis is honor debeatur, sed quod te deceat; putas tu ullum fore, qui tibi haberet gratiam, aut te de honoris illa falsa simulatione diligeret?

Grymph. Quid ni?

Flex. Quia id tu tibi praestas et tua gratia facis, non illorum. Quis enim iudicabit se devictum tibi de eo, quod pro teipso feceris, non pro se? An ego honorem eum velut mihi impensum accipiam, quem tu tribuis opinioni de te, non meis meritis?

Grymph. Ita videtur.

Flex. Ergo paratur benevolentia, si illi credant, sibi honorem illum dari, non ut tu habearis comior ac nobilior. Istud vero non fiet, nisi eam de te induant opinionem, quod tu illos esse potiores ducas te, et dignos, quibus tu concedas.

Gorg. At non est ita tamen.

Flex. Quantumcumque hoc sit falsum, in eo tamen necesse est eos falli, alioquin nunquam consequeris, quod tantopere expetis.

Grymph. Quae igitur erit persuadendi via?

Flex. Facilis, modo animum sedulo advertas.

Grymph. Profer, quaeso; nam ea de causa huc sum missus, et eris semper in nostra clientela.

Flex. Nimis crudum est hoc pomum.

Grymph. Quid tu mussas?

Flex. Dico, viam esse unicam, si sis talis, qualem te credi cupis.

Grymph. Qui istuc?

Flex. Si vis aliquid calefacere, affers ne fictum ignem?

Grymph. Non, sed verum.

Flex. Si scindere, an pictum in tela gladium?

Grymph. Non, sed ferreum.

Flex. Non est igitur eadem vis rerum verarum, quae fictarum.

Grymph. Apparet non esse.

Flex. Nec tu idem efficies simulata moderatione, quod vera: nam falsa ipsa se aliquando produunt: vera semper sunt eadem. In ficta moderatione aliquid aliquando dices, aut facies publice aut privatim, ¹ cum tibi excides (neque enim semper te et ubique poteris observare) unde fictus deprehendaris; et quantum prius ignotus diligebare, tantum postea cognitus sis odio et longe plus.

¹ cum tibi excides, quando te ne dimenticherai.

Grymph. Quomodo ego *1 mihi ipse inducam germanam illam animi moderationem, quam tu praecipis?

Flex. Si persuaseris tibi, id quod res habet, alios esse meliores te.

Gorg. Meliores vero? Ubi tandem? In coelo credo, nam in terra pares sunt paucissimi, melior nemo.

Grymph. Sic audivi saepe de patre et patruo.

Flex. Multum adducit vos a cogitatione veri nominum ignorantia. Quid tu vocas bonum? ut sciamus, num sit aliquis te melior.

Grymph. Quid ego scio, quid sit bonum? Ex bonis esse progenitum.

Flex. Ignoras etiamnum, quid sit bonum; et iam tenes, quid sit melius? quomodo pervenisti ad comparativa, cum nondum positiva didiceris? Ipsos autem tuos progenitores quomodo scis fuisse bonos? Qua tu id nota cognoscis?

Grymph. Quid? Negas tu fuisse illos bonos?

Flex. Non novi illos; quomodo de illorum bonitate possum aliquid in alterutram partem statuere? Quaero modo, qua ratione *2 assequaris tu, fuisse illos bonos?

Grymph. Quia ita omnes praedicant. Sed quorsum, rogo te, pertinent tam molestae interrogationes?

Flex. Non sunt molestae, sed necessariae, ut accipias, quod ex me seiscitaris.

Grymph. *3 Confer, quaeso, te in pauca.

Flex. Multis esset id explicandum, cuius tam crassa ignorantia involyeris; sed, quando ita es fastidiosus, dicam brevius, quam res tanta dici postulat. Defige iam oculos tuos in me, dum dissero. Qui sunt dicendi eruditi? an non ii, qui habent eruditionem? Qui opulenti? an non qui habent opes?

Grymph. Indubie.

*1 mihi inducam, mi acquirerò.

*2 assequaris tu, arrigi a conoscere.

*3 Confer, quaeso, te in pauca, sbrigati in poche parole.

Flex. Qui ergo boni? num non ii demum, qui habent bona?

Grymph. Ita plane.

Flex. Missas nunc divitias faciamus, quae non sunt vera bona: quae si essent, multi patre tuo inventerentur meliores: et negotiatores ac foeneratores praestarent bonitate viros bonos et sapientes.

Grymph. Sic videtur, ut dicis.

Flex. Expende ergo attente ac diligenter singula eorum, quae referam. An non est bonum, acutum ingenium, sagax, maturum iudicium, integrum, sanum, tum eruditio varia, et magnarum rerum atque utilium prudentia, exercitatio in rebus praestantibus, consilium, dexteritas in exsequendis negotiis? Quid tu de istis?

Grymph. Vel sola nomina videntur mihi pulchra profecto et magnifica; quanto magis res ipsae?

Flex. Age porro quid sapientia, quid religio, pietas in Deum, in patriam, parentes, necessarios, iustitia, temperantia, liberalitas, magnanimitas, contemptus casuum humanorum, et fortis animus in adversis? Quid vero ista?

Grymph. Praestantissima etiam haec.

Flex. Haec sola sunt hominis bona. Nam reliqua omnia, quae commemorari possunt, bonis et malis sunt communia, atque ea de causa nec bona. Quaeso, manda sedulo memoriae.

Grymph. Faciam.

Flex. Pervelim; nam ingenium tuum non malum est, sed non bene excultum. Reputa igitur cum animo tuo, an tu haec habeas; et si habes, quam pauca, et ea quam tenuiter. Quod ubi examinaveris acute ac subtiliter, intelliges tum demum, te non magnis nec multis esse bonis ornatum ac instructum, nec esse in populo, qui pauciora habeat, quam tu. Nam in multitudine alii sunt senes, qui viderunt atque audierunt multa, habent experimenta rerum plurimarum:

alii studiosi, qui ingenium discendo exacuunt et exoliunt: alii capessunt rempublicam: alii libenter et diligenter versant scriptores profuturos: alii sunt seduli patresfamilias, alii alias artes profitentur et praestant: vel ipsi agricolae quam multa ex arcanis naturae tenent! Nautae vero cursum dierum et noctium, naturam ventorum, ^{*1} positus terrarum et maris; alii ex multitudine sunt viri sacri et religiosi, qui Numen pie venerantur et colunt; alii res prosperas moderate rexerunt, et fortiter pertulerunt adversas. Quid horum tu nosti? Quid exeres? Quid praestas? Nihil omnino praeterquam illud: *Nemo est melior me, bono sum natus genere.* Qui potes esse melior, qui nondum es bonus? Nec pater tuus, nec avi tui aut proavi fuerunt boni, nisi haec habuerint, quae recensui: quae an habuerint, tu videris; ego multum dubito. Sed si habuerunt, tu certe non eris bonus, nisi illorum fias similis.

Grymph. Plane tenuisti et pudefecisti me: non inuenio quod ^{*2} possim vel hiscere in contrarium.

Gorg. Nihil horum intellexi; tenebras mihi offudisti ante oculos.

Flex. Nimirum venis ad haec nimis durus, et longe diversis opinionibus infectus et mancipatus. Sed tu adolescens, quo te nunc tandem nomine censes appellandum? Dominum an mancipium?

Grymph. Mancipium: nam si ita est, ut dissernisti, et intelligo nihil esse verius, complures sunt servi multo potiores ac praestantiores me.

Flex. Haec ne leviter degustes, confer te domum, et solus tecum revolve, excute, perpende; quo magis versaveris, haec veriora et certiora esse intelliges.

Grymph. Obsecro te, adice alia, si qua habes;

^{*1} positus terrarum, *la situazione.*

^{*2} possim vel hiscere in contrarium, *da poter formare parole in contrario.*

nam momento horae sentio me adeo immutatum, ut prorsum videar mihi iam esse alius.

Flex. Utinam contigerit tibi, quod Polemoni philosopho.

Grymph. Quid illi contigit?

Flex. Una Xenocratis oratione ex nequissimo et perditissimo factus est sapientiae ac virtutum omnium studiosissimus, evasitque magni nominis philosophus, et Xenocratis in academia successor. Sed tu, mi fili, ubi aperte cognoveris, quantum tibi ad bonitatem desit, quod aliis multis superest, vere et ex animo cedes aliis, et in eis honorabis bonitatem, qua vides illos ornatos, te autem carere. Iam et ex reputatione tui ipsius vilescis tibi ac sordebis adeo, ut nemini occurras tam abiecto contemtoque, quem non tibi anteponat conscientia tuae mentis. Non enim adduci poteris, ut credas, quemquam esse peiorem te, nisi quod illius malitia et nequitia protulit se foras, tua delitescit cautius.

Grymph. Quid tum sequetur?

Flex. Haec si feceris, veram ipsam, solidam et ingenuam educationem atque urbanitatem, seu, ut nunc loquimur, ^{*1} aulicatem assequere; eris gratus et carus omnibus. Sed id non iam magni facies, eris autem, quod unice tum tibi erit curae, gratus Deo immortalis.

^{*1} aulicatem, *courtigianeria.*

PRAECEPTA EDUCATIONIS

BUDAEUS, GRYPHAEERANTES.

Bud. Quenam est isthaec tanta et tam sobita mutatio? Inter Ovidii metamorphoses posset referri.

Grymph. In peius ne, an in melius?

Bud. In melius, mea sententia: siquidem ab exteriore cultu, gestu, verbis, actionibus, bonam mentem licet aestimare ac colligere.

Grymph. Est ergo, quod mihi possis gratulari, sodalis iucundissime.

Bud. Ego vero et gratulor tibi, et, ut pergas, exhortor, *1 magnaue in dies bonae istius frugis ut capias incrementa, Deum ac *2 Divos omnes precor. Sed amabo, ne inideas *3 familiari tam caro artem adeo praestantem ac praecclamam, quae brevi tempore tantum humano pectori probitatis instillet.

Grymph. Ars et fons rivi huius uberrimus est Flexibulus, si eum nosti.

Bud. Quis non norit virum, ut a patre et maioribus natu audivi, ingentis prudentiae atque usus rerum, huic civitati non notum modo, sed carum et in paucis venerabilem? Oh te felicem! qui illum propius audiveris, et sis cum eo familiariter versatus, unde tantum retuleris fructus ad rectam compositionem morum!

*1 magnaue in dies bonae istius frugis ut capias incrementa, che tu vada sempre ogni giorno più avanzandoti in cotesto ben vivere.

*2 Rectius scribes: *superos*.

*3 familiari tam caro, ad un si caro amico.

Grymph. Quanto tu felicior, cui haec domi nascuntur, quod aiunt; et potes non semel aut iterum, ut ego, sed quotidie, quoties libuerit, talem patrem audire, maximis et utilissimis de rebus sapienter disserentem?

Bud. Omitte nunc ista: de te et Flexibulo procedat sermo institutus.

Grymph. Taceamus igitur de patre tuo, quando ita est tibi cordi: redeamus ad Flexibulum. Nihil viri illius sermone dulcius, nihil consilii cordatius, nihil praeceptis gravius, prudentius, sanctius. Itaque gustu hoc, quem mihi ille de se praebuit, aucta et incensa est mihi mirum in modum sitis hauriendae ex tam dulci fonte sapientiae. Narrant, qui orbem terrarum describunt, fontes esse admirabilis *1 ingenii ac naturae; alios inebriare, alios ebrietatem tollere, alios stuporem immittere, alios somnum; fontem hunc hanc ego vim habere expertus sum, ut ex bruto efficiat hominem, ex perdito et nequam frugiferum, ex homine angelum.

Bud. Possem ne et ego ex eodem fonte aliquid vel extremis labris delibare?

Grymph. Quid ni possis? Domum tibi, ubi habitet, commonstrabo.

Bud. Isthuc quidem alias; tu vero inter deambulandum (aut assideamus si lubet) aliquot mihi refer ex illius praeceptionibus, quas optimas esse et potissimas censeas.

Grymph. Equidem recensebo lubens, cum ut tibi gratificer et prosim, si queam, tum ad meam recordationem. Primum omnium docuit me, debere unumquemque non magnifice de se sentire, sed moderate, seu verius demisse; hoc esse optima educationis ac verae comitatis solidum fundamentum ac proprium. Hinc navare operam, ut animum excolat atque exor-

*1 ingenii, proprietà.

net cognitione rerum, scientia et exercitamentis virtutum: alioquin hominem non hominem esse, sed pecus. Rebus sacris interesse cum maxima attentione et reverentia: quicquid illic audias seu videas, existimare magnum, admirabile, divinum, et quod captum tuum exsuperet. Crebro te Christo commendare precibus, in illo spem et fiduciam tuam omnem collocandam. Parentibus obsequentem te praebere, inservire illis, ministrare, et quaecumque valeas commodare, prodesse, adjuvare. Magistrum colere ac diligere, tanquam parentem, non corporis, sed (quod amplius est) mentis. Sacerdotes Domini revereri, illorumque doctrinae ¹ audientem se exhibere, qui referunt nobis personam Apostolorum, atque adeo Domini ipsius. Senibus assurgendum, caput nudandum, attente illis auscultandum, a quibus ² ob diutinum usum rerum collecta sit prudentia. Magistratus honorare, illisque aliquod imperantibus dicto esse audientem, quibus cura nostri a Deo est commissa. Viros magni ingenii, magnae eruditionis, probos suspicere, admirari, colere, bene illis cupere, et amicitiam illorum ac familiaritatem expetere, ex qua magni fructus reportentur, et is potissimum, ut similes eorum evadamus. Denique iis, qui sunt in dignitate, deberi reverentiam; idcirco impendendam esse liberaliter ac libenter. Quid tu de hisce praeceptis dicis?

Bud. Mea quidem sententia deprompta esse ex divite quodam prudentiae promtuario. Sed dic mihi, an non sunt multi ad dignitatem evecti homines indignissimi, velut sacerdotes non respondententes tanto titulo, et magistratus pravi, et senes stulti ac deliri? Quid, quaeso, de his sentiebat Flexibulus? An eodem esse honore prosequendos, quo potiores?

¹ audientem, obbediente.

² ob diutinum usum rerum collecta sit prudentia, colla lunga esperienza hanno acquistato la prudenza.

Grymph. Non ignorabat Flexibulus, esse tales non paucos; sed non concedebat aetati nostrae, ut nos inter eiusmodi et alios poneremus discrimen: nondum tantum esse nactos nos vel ingenii vel prudentiae, ut id possimus diiudicare; eam censuram et sapientibus esse viris relinquendam, et iis, quibus illorum est regimen commissum.

Bud. Recte hoc quidem, ut videtur.

Grymph. Addebat, non debere adolescentem in nudando capite lentum esse, non in flectendo genu, non in unoquoque honorifice appellando, non in commi sermone ac moderato. Non decere multum loqui apud maiores natu aut superiores: id enim alienum esse a reverentia illis debita; sed tacitum illos auscultare et ab eis haurire prudentiam, cognitionem rerum variarum, rectam atque expeditam loquendi rationem. Brevissima est ad scientiam via, audiendi diligentia. Prudentis et ingeniosi esse de rebus iudicare; uniuscuiusque de eo, quod probe novit; ideoque negabat, ferendum esse adolescentem ad pronuntiandum ac definiendum proclivem: debere illum in statuendo aut iudicando de re quantumcumque levi ac exigua esse cunctabundum, seu potius timidum, conscium videlicet suae ignorantiae. Quod si in iudicio de re qualibet par est adolescentem esse talem, quid fiet de litteris, de disciplinis, de legibus patriis, de ritibus, de moribus atque institutis maiorum? De quibus non solum sententiam ferre iuvenem, sed nec disputare aut vocare in quaestionem sinebat Flexibulus: non cavillari, non rationem reposcere, sed tacite ac modeste obtemperare: quod dictum Platonis auctoritate fulciebat magni in sapientia viri.

Bud. Quid, si sunt leges, aut mores pravi, iniqui, tyrannici?

Grymph. Idem et de hoc Flexibulus disserebat, quod de senibus. Non ignoro equidem, aiebat ille, multos esse receptos in civitatem mores parum pro-

habiles, sanctas esse leges, aliquas iniquas; sed tu imperitus, inexpertus rerum vitae, quomodo id censebis? Nondum eo pervenisti eruditione et usu rerum, ut de eo possis statuere. Fortasse, quae tua est ignorantia vel animi libido, improbas esse leges iudicabis, quae sint rectissimae et magno consilio statutae; rursus vero optimas, quas iustum esset abrogare. Sine illos de iis inquirere, disputare, definire, qui causam queunt de singulis probabilem reddere; tu id non posses.

Bud. Ita est plane. Perge ad alia.

Grymph. Nullum esse decentius aut gratiosius adolescenti ornamentum, quam verecundiam. Nihil impudentia tetrius aut invisius. Magnum esse aetati nostrae ab ea periculum: ab ea nos ad turpes actiones corripit, quarum paullo post gravissime poeniteat. Multum itaque esse cum illa luctandum, quoad omnino prosternatur, ne nos ipsa prosternat. Otiosus homo, saxum; male occupatus, bellua: bene occupatus, vere homo. Homines nihil agendo, male agere discunt. Cibum et potum metiendum naturali desiderio famis aut sitis, non gulositate aut prava libidine infarciendi corporis. Quid potest dici tetrius, quam hominem ea ingerere in suum corpus, edendo et bibendo, quae exuant illum humana conditione, transferant in belluinam, aut etiam in stipitem? Compositio oris et cuncti corporis, *1 quemadmodum animus sit intus habitus, loquitur. Sed ex universa exteriori facie nullum animi speculum aiebat esse certius, quam oculos; ideoque convenire illos esse sedatos et quietos, non elatos nec deiectos, non mobiles, sed nec *2 rigentes: faciem ipsam non in torvitatem nec ferociam compositam, sed ad hilaritatem atque affabilitatem. Sordes et obscoenitates abesse decet a vestitu, victu,

*1 quemadmodum animus sit intus habitus, quale sit dentro l'animo.

*2 rigentes, fissi.

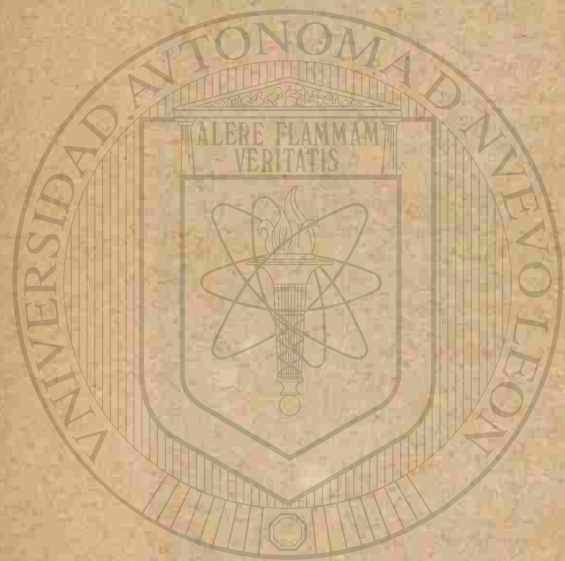
convictu, sermone. Sermonem nostrum nec arrogantem ac pavidum, nec vicissim abiectum et effeminatum volebat esse: simplicem autem et minime captiosum, non detortum ad pravas interpretationes. Nam id si fiat, nihil erit tutum loqui: et *1 frangitur generosa loquendi *2 indoles stultis ac ineptis cavillis. Manus, cum verba facimus, non iactandas, non caput quatiendum, non *3 crispandum latus, non vultum corrugandum et distortendum, non pedes agitandos. Mendacio nihil dicebat esse tetrius, nec aliud aeque abominabatur. Intemperantia facit nos belluas, mendacium diabolos, veritas semideos: a Deo natam esse veritatem, a diabolo mendacium: nec est aliud ad vitae communionem perinde damnosum. Multo iustius debere ab hominum consortio pelli mendacem, quam qui est furatus, aut qui aliquem pulsavit, aut qui adulteravit nummum; quae enim esse potest vel rerum vel negotiorum contractio, vel consociatio sermonum cum eo, qui aliquid loquitur, aliud sentit? cum reliquis vitiorum generibus esse potest aliqua, cum hoc nulla. De sodalibus et amicitiiis adolescentum multum ille loquebatur et accurate, non exiguum id esse momentum ad probitatem aut flagitia nostrae aetatis: transire ad nos amicorum nostrorum et sodalium mores, tanquam contagia; et tales nos fere fieri, quales ii sunt, quibuscum versemur; ideoque ea in re magnam esse diligentiam atque operam navandam. Nec permittebat nobis, ut ipsi amicitias et familiaritates deligeremus, sed ut a parentibus aut magistris aut educatoribus nostris delectas et traditas acciperemus et coleremus. Illos ratione duci in eligendo; nos autem rapi prava animi aliqua cupiditate vel libidine. Quod si quo casu in

*1 frangitur, si guasta.

*2 indoles, il naturale.

*3 non crispandum latus, non doversi piegare il fianco.

necessitudines incideremus inutiles aut noxias, a superiore auctoritate admonitos, abicere illas quamprimum oportere. Dicebat ille quidem cum alia permulta, magna sane atque admirabilia, tum haec ipsa diffusius et exactius. Sed haec erat propemodum de recta adolescentiae educatione summa.



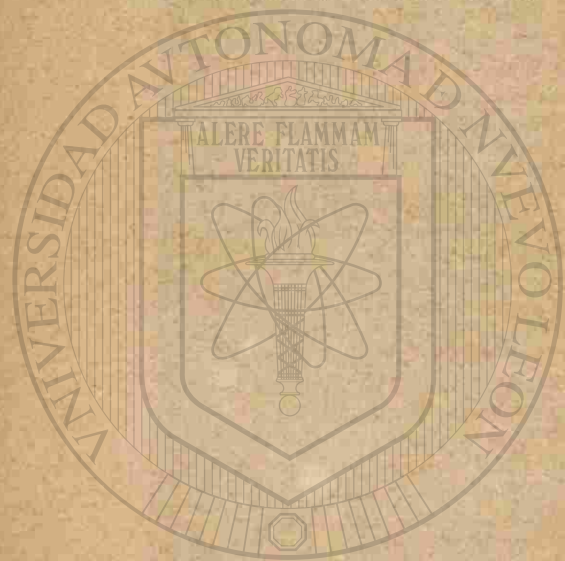
UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

INDEX.

<i>Surrectio matutina</i>	pag. 7
<i>Prima salutatio</i>	11
<i>Deductio ad ludum</i>	13
<i>Euntes ad ludum litterarium</i>	14
<i>Lectio</i>	20
<i>Reditus domum, et lusus pueriles</i>	22
<i>Refectio scholastica</i>	25
<i>Garrientes</i>	36
<i>Iter et equus</i>	48
<i>Scriptio</i>	56
<i>Vestitus et deambulatio matutina</i>	68
<i>Domus</i>	79
<i>Schola</i>	85
<i>Cubiculum et lucubratio</i>	91
<i>Culina</i>	97
<i>Triclinium</i>	103
<i>Conviuium</i>	108
<i>Ebrietas</i>	122

necessitudines incideremus inutiles aut noxias, a superiore auctoritate admonitos, abicere illas quamprimum oportere. Dicebat ille quidem cum alia permulta, magna sane atque admirabilia, tum haec ipsa diffusius et exactius. Sed haec erat propemodum de recta adolescentiae educatione summa.



UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

INDEX.

<i>Surrectio matutina</i>	pag. 7
<i>Prima salutatio</i>	11
<i>Deductio ad ludum</i>	13
<i>Euntes ad ludum litterarium</i>	14
<i>Lectio</i>	20
<i>Reditus domum, et lusus pueriles</i>	22
<i>Refectio scholastica</i>	25
<i>Garrientes</i>	36
<i>Iter et equus</i>	48
<i>Scriptio</i>	56
<i>Vestitus et deambulatio matutina</i>	68
<i>Domus</i>	79
<i>Schola</i>	85
<i>Cubiculum et lucubratio</i>	91
<i>Culina</i>	97
<i>Triclinium</i>	103
<i>Conviuium</i>	108
<i>Ebrietas</i>	122

188	
<i>Regia</i>	pag. 130
<i>Princeps puer</i>	" 137
<i>Ludus chartarum, seu foliorum</i>	" 145
<i>Leges ludi</i>	" 155
<i>Corpus hominis exterius</i>	" 163
<i>Educatio</i>	" 170
<i>Præcepta educationis</i>	" 189



UANL

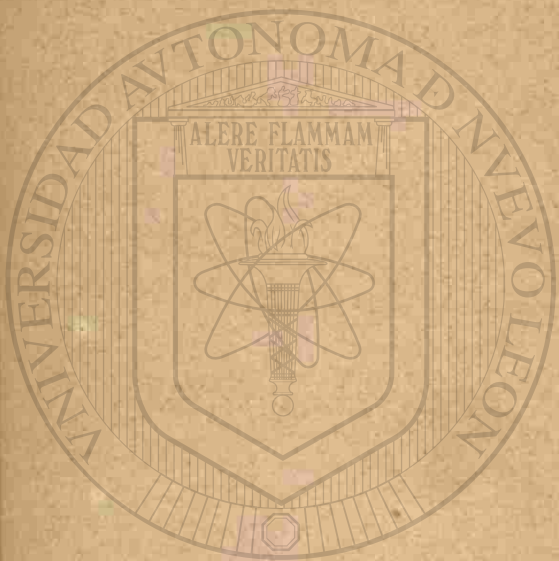
UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN



DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

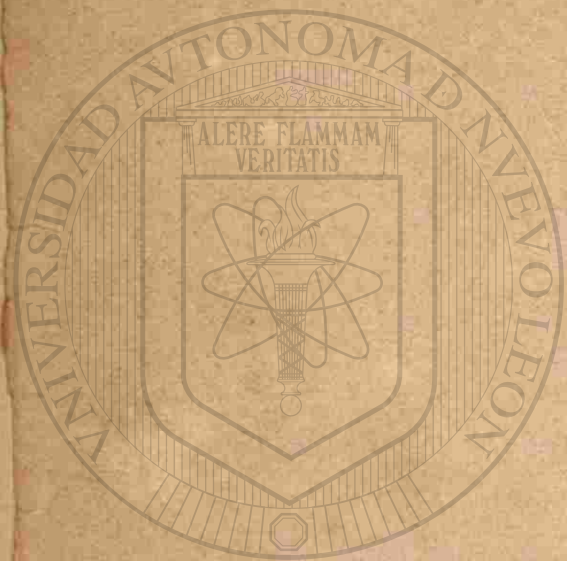
Libri latini vendibili nella Stamperia Reale in Torino.

- THOMAE VALLAURII Historia critica Litterarum Latinarum. Editio tertia. Aug. Taurinorum, 1852, 1 vol. in-8° L. 2. »
Quest'opera è prescritta agli Studenti di Filosofia.
- EUTROPII Breviarium Historiae Romanae. Aug. Taur., 1850, in-8° picc° » 80.
Lo stesso colla versione italiana di FR. MURATORI, 1 vol. in-16 » 1. 60.
- SULPICII SEVERI Historiae Sacrae Lib. II. Recensuit atque adnotationibus illustravit Thomas Vallaurius. Aug. Taurinorum, 1850, in-12. » 60.
- P. VIRGILII MARONIS Opera. Aug. Taurinorum, 1850, in-12 » 75.
- CAROLI BOUCHERONI Inscriptiones perpetuis animadversionibus auxit Thomas Vallaurius. (Accedit Vita Caroli Boucheroni). Aug. Taurinorum, 1850, in-8° grande » 2. »
- M. T. CICERONIS de Officiis libri III; item de Amicitia, de Senectute, Paradoxa, et de Somnio Scipionis, cum notis. Aug. Taurin., 1850, in-12 » 1. 25.
- M. T. CICERONIS Orationes selectae brevibus scholiis illustratae. Aug. Taurinorum, 1851, in-12 » 1. 50
- C. CRISPI SALLUSTII Opera quae exstant omnia. Ex recensione C. H. Weise. Aug. Taurinorum, 1851, in-12 » 60.
- LECH ANNAEI FLORI Epitome rerum romanarum. Ex recensione I. A. Amar, cum adnotationibus Thomae Vallaurii. Aug. Taur., 1851, in-8° picc° » 1. »
- IOSEPHI IUVENII Appendix de Diis et Heroibus. Aug. Taurin., 1851, in-12 » 30.
- De Viris illustribus urbis Romae, auctore LIONONDO. Accedit Lexicon Latino-Italicum. Aug. Taurinorum, 1851, in-12 » 80.
- T. LIVII PATAVINI Opera omnia quae exstant. Aug. Taur., 1852, vol. 4 in-12 » 10. »
- Epitome Historiae Graecae, auctore C. J. C. SIRET. Aug. Taur., 1852, in-12 » 40.
- CHR. DANIELIS BECKII Commentarius de Litteris Graecis. Aug. Taurin., 1852, in-8° » 50.
- THOMAE VALLAURII Orationes hab. in Auditorio maximo R. Taur. Athen. ab anno M. DCCC. XLII ad ann. M. DCCC. LII. Aug. Taur., 1852, in-8° 3. 60.
- C. SVETONII TRANQUILLI Opera ex recensione Guillelmi Baumgarten Crusii. Aug. Taurinorum, 1852, in-12 » 1. 60.
- IUSTINI Historiarum Philippicarum libri XLIII cum adnotationibus Thomae Vallaurii. Aug. Taurinorum, 1852, in-12 » 1. 20.
- AUSONII POPMAE FRISH De differentiis verborum cum addit. Io. Frid. Hekeii, Adami Dan. Richteri, Io. Christ. Messerschmidii et Th. Vallaurii, qui opus diligentissime recognovit emendavit. Aug. Taur., 1852, in-16 » 3. »
- A. PERSII FLACCI, et D. IUNII IUVENALIS Satyrae. Aug. Taur., 1852, in-12 » 80.
- CHRISTOPHORI CELLARII Breviarium Antiquitatum Romanarum. Aug. Taur., 1852, 1 vol. in-8° piccolo » 1. »
- C. PLINII CAECILII SECUNDI Epistolarum Libri x, et Panegyricus. Ex recensione C. H. Weise. Aug. Taurinorum, 1853, in-12 » 1. 60.
- M. AETHI PLAUTI Aulularia. Ad recentiores editiones exegit, animadversionibus auxit, et scholasticis praelect. aecomn. Th. Vallaurius. » 2. »
- Q. CURTII RUFII de rebus gestis Alexandri Magni libri superstites. Ex recensione C. H. Weise cum supplementis Freimshemii et adnotationibus Thomae Vallaurii. Augustae Taurinorum, 1853, in-12. » 2. »
- Scriptores Historiae Augustae Aelius Spartianus, Vulcatius Gallicanus, Iulius Capitolinus, Trebellius Pollio, Aelius Lampridius, Flavius Vopiscus. Aug. Taurin., 1853, in-12 » 2. »
- CAMI VELLEII PATERCULI Opera quae exstant. Aug. Taurin., 1852, in-12 » 60.
- PHAEDRI AUGUSTI LIBERTI Fabularum Libri v cum adnotationibus. Accedunt Fabulae novae XXXII et Fabulae Aesopiae ex graeco in latinum sermonem a Romulo translatae. Aug. Taurin., 1853, in-12 » 1. »
- CLAUDII CLAUDIANI Poemata. Aug. Taurin., 1853, in-12 » 1. 20.
- VALERII MAXIMI Factorum Dictorumque Memorabilium Libri IX. Augustae Taurinorum, 1853, in-12 » 1. 60.
- CAMI CORNELII TACITI Opera quae exstant ex recensione C. H. Weise, vol. 2. Augustae Taurinorum, 1853, in-12 » 3. »
- MARCI MINUCII FELICIS Octavius adnotationibus illustratus. Augustae Taurinorum, 1854, in-12 » 60.



UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE



UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

MÊME LIBRAIRIE

ŒUVRES DE M. L'ABBÉ FOUARD

- La Vie de Notre-Seigneur Jésus-Christ.** *Quinzième édition.* 2 vol. in-8, ornés de cartes et plans..... 24 fr.
— LE MÊME ŒUVRAGE. *Vingt-sixième édition.* 2 vol. in-12..... 14 fr.
- Saint Pierre et les premières années du Christianisme.** *Quatrième édition.* 1 vol. in-8, orné de cartes et plans..... 12 fr.
— LE MÊME ŒUVRAGE. *Troisième édition.* 1 vol. in-12..... 7 fr.
- Saint Paul, ses Missions.** *Quatrième édition.* 1 vol. in-8, orné de cartes et plans..... 12 fr.
— LE MÊME ŒUVRAGE. *Troisième édition.* 1 vol. in-12..... 7 fr.
- Saint Paul, ses dernières années.** 1 vol. in-8, orné de cartes et plans..... 12 fr.
— LE MÊME ŒUVRAGE. *Dixième édition.* 1 vol. in-12..... 7 fr.
- Saint Jean et la fin de l'âge apostolique.** 1 vol. in-8, avec un portrait de l'auteur..... 12 fr.
— LE MÊME ŒUVRAGE. *Septième édition.* 1 vol. in-12..... 7 fr.
- Histoire de l'Ancien Testament,** par S. G. Mgr J.-B. PELT, docteur en théologie et en droit canonique, évêque de Metz. *Sixième édition revue et augmentée.* 2 vol. in-12, ornés de plans et cartes en couleurs..... 9 fr.
- Histoire des livres du Nouveau Testament,** par M. l'abbé E. JACQUIER, professeur d'Écriture sainte aux Facultés catholiques de Lyon. 4 vol. in-12..... 24 fr.
- On vend séparément :*
- TOME PREMIER : **Les épîtres de saint Paul.** *Neuvième édition.* 1 vol. in-12..... 6 fr.
— TOME SECOND : **Les évangiles synoptiques.** *Septième édition.* 1 vol. in-12..... 6 fr.
TOME TROISIÈME : **Les Actes des Apôtres, les épîtres catholiques.** *Quatrième édition.* 1 vol. in-12..... 6 fr.
— TOME QUATRIÈME : **Les Écrits johanniques.** *Quatrième édition.* 1 vol. in-12..... 6 fr.

CORPS D'ENSEIGNEMENT PASTORAL

PREMIÈRE PARTIE

COURS COMPLET
DES INSTRUCTIONS

D'APRÈS LE PLAN, LA MÉTHODE

ET SOUVENT MÊME

LE TEXTE DU CATÉCHISME DU CONCILE DE TRENTE

PAR

M. l'abbé GAUSSENS

Chanoine honoraire de Bordeaux, de Saint-Denis de la Réunion
et d'Agen

Vicaire général d'Agen.

Archiprêtre de la basilique de Saint-Seurin (Bordeaux)

Membre de l'Académie des sciences, belles-lettres et arts de Bordeaux.

Ouvrage approuvé par Son Éminence le Cardinal Donnet,
archevêque de Bordeaux

QUATRIÈME ÉDITION

TOME PREMIER



PARIS

LIBRAIRIE VICTOR LECOFFRE

J. GABALDA, Éditeur

RUE BONAPARTE, 90

PA
.C
18
c.l

00